

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	2
1.HERAT EKOLÜ TEZKİRELERİ	5
1.2.DEVLETŞAH TEZKİRESİ	6
1.2.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	6
1.2.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	7
1.2.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar.....	8
1.2.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	9
1.2.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	10
1.2.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	10
1.2.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	11
1.2.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	12
1.3.BAHARİSTAN	13
1.3.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	14
1.3.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	14
1.3.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar.....	15
1.3.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	15
1.3.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	16
1.3.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	16
1.3.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	17
1.3.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	18
1.1.MECÂLİSÜ’N-NEFÂYİS	18
1.1.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	20
1.1.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	20
1.1.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar.....	21
1.1.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	22
1.1.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	23
1.1.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	23
1.1.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	25
1.1.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	26
2.XVI. YÜZYIL ANADOLU TEZKİRELERİ.....	28
2.1.TEZKİRE-İ MECÂLİS-İ ŞU’ARÂ-YIRUM (GARİBİ TEZKİRESİ).....	29
2.1.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	30

2.1.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	30
2.1.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar	31
2.1.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	31
2.1.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	32
2.1.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar	32
2.1.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	33
2.1.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	34
2.2.HEŞT BEHİŞT (SEHÎ BEY TEZKİRESİ)	34
2.2.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	36
2.2.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	36
2.2.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar.....	37
2.2.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	37
2.2.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	38
2.2.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	38
2.2.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	39
2.2.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	39
2.3.LATİFİ TEZKİRESİ (TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA VE TABSIRA-I NUZEMÂ) 40	
2.3.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	41
2.3.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	41
2.3.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar.....	42
2.3.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	44
2.3.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	45
2.3.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	46
2.3.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	48
2.3.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	49
2.4.GÜLŞEN-İ ŞU'ARÂ	50
2.4.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	51
2.4.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	52
2.4.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar.....	53
2.4.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	54
2.4.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	55
2.4.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	55
2.4.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	57
2.4.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	58
2.5.MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ	59
2.5.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	60
2.5.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	61
2.5.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar.....	63
2.5.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	64
2.5.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	65
2.5.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	65
2.5.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	67

2.5.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	68
2.6.KINALİZÂDE HASAN ÇELEBÎ TEZKİRESİ (TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA) ...	69
2.6.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	70
2.6.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	71
2.6.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar	74
2.6.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	75
2.6.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	76
2.6.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar	76
2.6.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	78
2.6.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	80
2.7.KÜNHÜ'L-AHBÂR'IN TEZKİRE KISMI	81
2.7.1.YAZILI KAYNAKLAR.....	82
2.7.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar	83
2.7.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar	84
2.7.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar	85
2.7.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR	87
2.7.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar	87
2.7.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar.....	89
2.7.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar	90
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	96
ÖZET.....	99
ABSTRACT	100

ÖNSÖZ

Osmanlı Edebiyatı hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biri de şu'arâ tezkireleridir. Edebiyatımızda müstakil bir tür olan şu'arâ tezkireleri, edebi eserler ve şairler hakkında bilgiler veren yazılı kaynaklardır. Şairlerin biyografileri, sanat analizleri ve eserleriyle ilgili verdikleri bilgilerin yanında dönemlerindeki siyasi, kültürel ve sosyal hayat hakkında verdikleri bilgiler bakımından da büyük bir değer arz ederler. Bu açıdan bakıldığında tezkireler, kendi dönemlerine ayna tutan tarihi birer vesika niteliğindedir. Edebiyat tarihimiz hakkında bilgi veren önemli başvuru kaynaklarının başında gelen tezkirelerin, istifade ettikleri kaynakların doğruluk derecesi sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Zira tezkire müellifleri, şairler hakkında bilgi aktarırken, pek çok yazılı ve sözlü kaynağa başvurmuşlardır.

Bu çalışmamızda, Herat ekolündeki 3 tezkire ve XVI. yüzyılda Anadolu sahasında yazılan 7 tezkirenin bilgi kaynakları tespit edilmiştir. Bu kaynaklar yazılı ve sözlü olarak tasnif edilmiştir. Bu iki ana başlığın altına da şairlerin hayat, sanat ve eserleri hakkında istifade edilen bilgi kaynakları ayrı ayrı başlıklar şeklinde verilmiştir. Ayrıca müellifin bu tezkirelerdeki bilgi kaynaklarından nasıl istifade ettiğine de değinilmiştir.

Çalışmamız; giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde; tezkirecilik, Herat ekolü ve Osmanlı'da tezkirecilik konusuna genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra tezimizin konusu, amacı, önemi ve metodu hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Türk tezkireciliğinin çıkış noktası olan Herat ekolü (Mecalisü'n-Nefâyis, Devletşah, Bahâristan) tezkirelerine değinilerek, bu tezkirelerin bilgi kaynakları ve bu kaynaklardan istifade ediş yönleri ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise, XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılmış; Garibî'nin Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum, Sehî Bey'in Heşt Behişt, Latifi'nin Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıra-ı Nuzemâ, Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ, Âşık Çelebî'nin Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, Kınalızâde Hasan Çelebî'nin Tezkiretü'ş-Şuara ve Gelibolulu Âli'nin Kühü'l-Ahbâr tezkireleri hakkında bilgi verilmiştir. Ele alınan bu tezkirelerdeki yazılı ve sözlü kaynaklar tespit edilerek alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Bu alt

başlıklar altında müellifin kaynaklardan istifade ediş yönleri hakkında malumât verilmiş, tespit edilen her bilgi için eserin orijinalinden örnekler alıntılanmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken birikimlerinden faydalandığım danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Halil ERZEN ve bu çalışmanın her aşamasında fikirlerine başvurduğum hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI'ya teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmamıza verdiği katkılardan dolayı bölüm başkanımız Prof. Dr. Mehmet Salih ARI hocama ve tezin hazırlanmasında bana yardımcı olan dostlarım Arş. Gör. Ali İNAN ve Erol YAPRAKDAL'a teşekkürlerimi sunarım.

Faruk SÖNMEZ

VAN-2015

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
AKMY.	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
Derl.	: Derleyen
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi
Çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
h.	: Hicri
mad.	: Maddesi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
m.	: Miladi
öl.	: Ölüm
sad.	: Sadeleştiren
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T	: Türkçe
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
YYÜ	:Yüzüncü Yıl Üniversitesi

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı

Tezkireler sadece şair hakkında değil, eser ve sanat üzerine de malumât içerirler. Bu çalışmamızın amacı Herat ekolü ve XVI. yüzyıl Anadolu sahası tezkirelerinin şairlerle ilgili bilgi edinme kaynaklarını ve bu kaynaklardan istifade ediş yönlerini tespit etmektir. Çalışmamızda, Herat ekolü ve XVI. yüzyılda Anadolu sahasında yazılmış 10 tezkire hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca tezkire yazarının şairler hakkında verdiği malûmatın kaynakları üzerinde durulacaktır. Bu kaynakların çeşitleri ortaya konularak yararlanılan bilgi türleri tespit edilecektir. Bu sayede tezkire yazarının şairler hakkında bilgi aktarırken hangi tür kaynakları kullandığı ortaya konulacaktır. Bunun yanında şairin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında tespit edilen bilgiler kendi içinde ayrı başlıklar halinde tasnif edilecektir.

Araştırmanın Önemi

Tezkireler, Türk Edebiyatında şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi veren önemli kaynakların başında gelir. Tezkirelerde şairler hakkında bilgi verilirken çeşitli kaynaklar kullanılır. En önemli kaynak kuşkusuz ki tezkire yazarının şairi görüp kendisinden aldığı bilgidir. Bunun dışındaki bilgiler tarih kitapları, tarih kıtaları, mektuplar ve mecmualar olabileceği gibi, bazen de sözlü şekilde üçüncü şahsın ağzından aktarılan bilgiler de olabilir. Bu çalışmada tezkirelerde bahsi geçen kaynaklar tespit edilecek ve bu kaynaklardan istifade ediş yöntemleri ortaya konulacaktır. Kaynaklar, yazılı ve sözlü olarak alt başlıklara ayrılacaktır. Bu alt başlıklarda şairlerin hayatları, sanat anlayışları ve eserleri hakkında ayrı ayrı bilgiler verilecektir. Çalışmamız bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara da bir tasnif olanağı sunacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda, Türk Edebiyatında tezkireler alanında konumuzla alakalı kaynakları tespit ederek, bu kaynaklardan yararlanma yoluna gittik. Türk tezkireciliğinin başlangıcı kabul edilen Herat ekolü ve XVI. yüzyılda Anadolu sahasında yazılmış toplam 10 tezkireyi kronolojik bir şekilde inceledik.

Kronolojik sıralamayı esas alarak ilk önce Herat ekolü tezkirelerinden Mecâlisü'n-Nefâyis, Devletşah Tezkiresi ve Baharistan üzerinde inceleme yaptık. Bilgi kaynakları ve bu kaynaklardan istifade ediş yönlerine değinmeden önce tezkireler hakkında temel bazı bilgiler verdik. Alî Şîr Nevayî'nin "Mecâlisü'n-Nefâyis" adlı tezkiresinden alıntıladığımız örnekleri: Çağatay Türkçesiyle verdik. Bunun yanında Farsça yazılan "Devletşah ve Baharistan" tezkirelerinin ise, Farsçadan, Türkiye Türkçesine çevrilmiş metninden yararlandık. Tezkirelerden örnek bilgi kaynaklarını aktarırken, Sehî Bey Tezkiresi dışında XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılmış, diğer 6 tezkirenin Latin harflerine çevrilmiş metinlerden yararlandık. Çalışmamızda elde ettiğimiz bilgi kaynaklarına en az iki örnek, farklı bulduğumuz kaynaklara ise, daha fazla örnek verdik. Çalışmamızda yazılı kaynak başlıkları altında; şairin kendi eseri, tarih kitapları, müellifi farklı eserler, tarih kıtaları, mektuplar ve şairin duvarlara yazdığı yazılardan örnekler alıntıladık. Sözlü kaynak başlıkları altında ise, şairle birebir yapılan görüşmeler, rivayetler, toplumdan edinilen bilgiler ve üçüncü şahıslardan öğrenilen bilgilerden misallere yer verdik.

Araştırmanın Konusu

Tezkire, Arapça "zıkr" kökünden türetilmiş olup sözlük anlamı itibariyle; bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografik eserlerdir.¹ Bir edebiyat terimi olarak tezkire, klasik İslam edebiyatlarında ünlü olmuş kişilerin, özellikle şairlerin hayatlarını ve sanatçı kimliklerini ortaya koyan biyografilerdir.² Bizim edebiyatımızda ise, tezkire şairlerin hayat hikâyeleri ve şiirleri hakkında bilgi veren eserler olarak bilinir.³ Tezkireler, şair ve eserleri hakkında aktardıkları bilgilerin yanında, döneminde meydana gelen pek çok sosyal ve kültürel etkinliğe tanıklık etmesi bakımından önem taşır.⁴ Tezkire geleneği İslamiyet'in ilk dönemlerinden başlayıp, ilk hadis ve tefsir çalışmalarına kadar iner. Arapların başından beri tabakât adını verdikleri bu çalışmalar, İranlılar ve Türkler tarafından "Tezkire" diye tanımlanmıştır.⁵

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007, 1107.

² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı yayınları, İstanbul, 2012, 456.

³ Mustafa İsen, "Divan Edebiyatında Bir Tür: Tezkireler", *Milli Eğitim Dergisi*, 90- LVII, Ankara 1989, 22-26.

⁴ Vedat Korkmaz, "Anekdotlarındaki Mesajlar Bakımından Latîfi ve Âşık Çelebî Tezkirelerinin Tenkidi", *Turkish Studies*, IX- 6, Ankara, 2014, 746.

⁵ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, 309.

İran edebiyatında ilk tezkire Muhammed Avfi'nin (ö.1233) *Lübâbü'l Elbâb*⁶ adlı kitabıdır. Türk edebiyatında ise ilk tezkire Herat'ta, Ali Şîr Nevâyî tarafından Çağatay Türkçesiyle yazılan *Mecâlisü'n-Nefâyis*'tir. *Mecâlisü'n-Nefâyis* İran edebiyatı için önemli bir kaynak olup Anadolu'da yazılan tezkireler için de bir model teşkil etmiştir.⁷ Arap ve Fars biyografi geleneği için önemli bir yere sahip olan bu eser şekil ve içerik özellikleri bakımından Türk Edebiyatı içerisinde de kendine önemli bir yer bulmuştur.⁸

Anadolu sahasında ilk tezkireler XVI. yüzyılda yazılmaya başlanmıştır. İsrâfil Babacan'a göre, XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılan ilk tezkire Garibî'nin *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum* adlı eseridir.⁹ Tezkirenin yazma nüshasından istinsah tarihi 998 (1590) kaydı yer almaktadır. Ancak İsrâfil Babacan tezkirenin muhtevâsından hareketle tezkirenin 1524 yılında yazıldığını belirtmiştir. Garibî ve Sehî Bey tezkirelerinin hangisinin daha önce yazıldığı ile ilgili çeşitli görüşler olup bizim çalışmamızda Garibî Tezkiresi ilk tezkire olarak kabul edilmiş ve tasnif de buna göre yapılmıştır.¹⁰ Garibî, tezkiresinden sonra XVI. yüzyıl Anadolu sahasında, Sehî Bey'in *Heşt Behişt*, Latifi'nin *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* ve *Tabsıra-ı Nuzemâ*, Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ*, Âşık Çelebî'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Kınalızâde Hasan Çelebî'nin *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* ve Gelibolulu Âli'nin *Kühü'l-Ahbâr* tezkireleri yazılmıştır. Bu tarihten itibaren XX. yüzyılın ortalarına kadar Türk Edebiyatında, toplam 36 tezkire kaleme alınmıştır.¹¹

Bu çalışmamızda Herat ekolü ve XVI. yüzyıl Anadolu tezkirelerinde bilgi kaynakları ve tezkire yazarlarının bu kaynaklardan istifade ediş yöntemlerini inceledik. Türk tezkireciliğinin çıkış noktası olan Herat tezkirelerine öncelik verdik. Daha sonra Anadolu sahasında XVI. yüzyılda yazılan 7 tezkirenin bilgi kaynaklarını tespit ettik. Kaynak incelemesine geçmeden önce ele alınan tezkire hakkında temel bazı bilgiler verdik. Bilgi kaynaklarını yazılı bilgi kaynakları ve sözlü bilgi kaynakları diye iki ana başlık

⁶ Pala, *a.g.e.*, 456.

⁷ Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, XXII.

⁸ Filiz Kılıç, *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, 7.

⁹ Garibi, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum*, (Çev.: İsrâfil Babacan) Ankara Vizyon Yayınevi, Ankara, 1994, 24.

¹⁰ Bkz.; Garibi, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum*, (Çev.: İsrâfil Babacan) Ankara Vizyon Yayınevi, Ankara, 1994.

¹¹ Canım, *a.g.e.*, 310.

altında inceledik. Bu iki temel başlığın altına da yazarın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında verilen yazılı ve sözlü kaynakları ayrı ayrı tasnif ettik. Tezkirelerdeki bilgi kaynakları tespit edilirken müellifin bu kaynaklara ulaşma ve istifade biçimi göz önünde bulundurularak, faydalanılan bilgilerin doğruluğu konusunda bazı tespitlerde bulunduk. Çalışmamızda tespit edilen gerek yazılı gerekse sözlü kaynaklara en az birer örnek verdik.

1.HERAT EKOLÜ TEZKİRELERİ

Çağatay Türkçesi, Türk dilleri ailesinin Orta Asya gurubuna mensuptur.¹² Karahanlı ve Harezmi Türkçeleri üzerine inşa edilen Çağatay Türkçesi, Kuzey-Doğu Türkçesinin ikinci dönemini oluşturur.¹³ Çağatay Türkçesi, XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'da kullanılmış bir yazı dilidir.¹⁴ XV. yüzyıl Çağatay Edebiyatının en iyi yayılma gösterdiği yerlerin başında Herat ve Semerkant gelir.¹⁵

Bugün Afganistan sınırları içerisinde bulunan Herat şehri, Timur devleti döneminde bölgenin önemli bir kültür merkezi idi.¹⁶ XV. yüzyılda Herat bölgesinde, Hüseyin Baykara'nın teşvikleri ve Ali Şîr Nevâyî'nin de eserleriyle düşünce ve sanat alanında önemli faaliyetler yapılmıştır.¹⁷ XV. yüzyılda, Herat bölgesinde; Mimari, edebiyat, müzik, minyatür vb. pek çok alanında Herat ekolü adı altında yeni bir üslup meydana getirilmiştir.¹⁸ Fuat Köprülü'nün "Türklerin Altın Devri" diye nitelendirdiği bu asırda Çağatay dili ve edebiyatı sadece Orta Asya'da hâkim olmakla kalmamış, bilhassa Nevâyî ile Osmanlı ve Azeri sahası edebiyatları üzerinde de etkili olmuştur.¹⁹ Çağatay Edebiyatının en büyük temsilcisi Ali Şîr Nevâyî'dir.²⁰ Arapça ve Farsçaya eğilim çok fazla olduğu XV. yüzyılda Nevâyî sayesinde bu bölgede Türkçe diri kalmıştır.²¹ Ali Şîr Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı eseri Türkçenin ilk tezkiresi olup Anadolu'da yazılan tezkirelere de modellik etmiştir.²² Bu dönemde yazılan ve Herat ekolü tezkireleri diye adlandırılan üç tezkire vardır. Herat ekolü tezkirelerinin ilki olan Devletşah Tezkiresi, 1487 yılında Devletşah b. Alâü'd-Devle (ö.1486) tarafından yazılmıştır. Herat ekolü tezkirelerinin ikincisi olan Baharistân, 1487 yılında Molla Câmî tarafından oluşturulmuştur. Ali Şîr Nevâyî tarafından 1491 yılında yazılan

¹² Janos Eckmann, *Çağatayça El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç) Kesit Yayınları, İstanbul, 2009, 9.

¹³ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958, 210.

¹⁴ Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla, Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2008, 400.

¹⁵ Necla Pekolcay, *İslami Türk Edebiyatı*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2002, 260.

¹⁶ Muhsin Macit, "Mukaddimelere Göre Osmanlı Tezkireciliğinin Teşekkülünde Herat Tezkirelerinin Rolü", *Yedi İklim Dergisi*, V-8, İstanbul, 1993, 3.

¹⁷ Pekolcay, *a.g.e.*, 261.

¹⁸ Recep Uslu, "Herat" *DİA*, I- XLIV, İstanbul, 1998, XVII, 217.

¹⁹ Kemal Eraslan, "Çağatay Edebiyatı", *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 1993, VIII, 174.

²⁰ Ercilasun, *a.g.e.*, 407.

²¹ F. Sema Barutçu Özönder, *Ali Şîr Nevayi- Muhâkemetü'l- Lügatayn*, TDK Yayınları, Ankara, 1996. 221.

²² Mustafa uzun, "Tezkire", *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 2012, XLI, 70.

Mecâlisü'n-Nefâ'is, adlı eser Herat ekolü tezkirelerinin üçüncüsü, Türk edebiyatındaki tezkirelerinin de ilkidir.²³ Bu tezkireler, Herat bölgesinde yazıldıkları için Herat ekolü tezkireleri diye adlandırılmıştır.²⁴

1.2.DEVLETŞAH TEZKİRESİ

Herat ekolü tezkirelerinin ilki olan Devletşah Tezkiresi, 1487 yılında Devletşah b. Alâüd-Devle (ö.1486) tarafından kaleme alınmıştır. Devletşah, tezkiresini devrin şair ve devlet adamı olan Ali Şîr Nevâyî'ye sunmuştur. Eser; mukaddime, yedi tabaka ve bir hatimeden oluşmaktadır. Toplam 149 şairin yer aldığı Devletşah Tezkiresi, ele aldığı şairlerin hayatları, sanatları ve eserleriyle alakalı malûmât verdikten verdikten sonra şiirlerinden örnekler verir.²⁵ Bu açıdan tezkire kendisinden sonra Türk ve Fars Edebiyatında yazılan tezkirelere de örnek teşkil etmiştir.²⁶ Devletşah Tezkiresi, önce Fehim Süleyman Efendi tarafından “Sefînetü's-Su'arâ” sonra Necâtî Lugal tarafından da “Tezkire-i Devletşah” adları ile Türkçeye çevrilmiştir.²⁷

1.2.1.YAZILI KAYNAKLAR

Devletşah, tezkiresini oluştururken kaynakların temini konusunda, Molla Câmî'nin Bahâristan'ından daha sistemli davrandığı görülmektedir. Herat ekolündeki diğer tezkirelere oranla Devletşah Tezkiresindeki yazılı kaynaklar çeşitlilik göstermektedir. Tezkirenin giriş kısmında bu kaynaklar ile ilgili bir açıklama yapılır: *Ben bu kırgın kul, mâna hazinelerinin hazinedarı olan kalemden bu sözleri işitince bildim ki, o av, bu sanatın avcıları elinden kaçmış ve o kapı isteklilerin yüzüne kapanmıştır. Bunun için, hayatım boyunca kırık dökük gördüklerimi ve büyüklerin harmanından derlediğim, top itibar gören, tarihlerden, geçmişteki üstadların divanlarından, önce ve sonra gelenlerin şiirlerinden, muhtelif risalelerden, siyer kitaplarından, diğer tarihlerden şiirleri*

²³ Mehmet Nuri Çınarcı, “Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları”, *Turkish Studies*, IX- 3, Ankara, 2014, 512

²⁴ Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, XX.

²⁵ Ayla Deiroğlu, Devletşah, *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 1994, IX, 245.

²⁶ Filiz Kılıç, *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, 9.

²⁷ Devletşah b. Alaüddeve, *Tezkire-i Devletşah*, (Çev.: Necâtî Lugal), M.E.B. Yayınları, Ankara, 1967.

*her ülkede tanınan ve anılan büyük şairlerin ahvaline ait bilgilerden bir kısmını bu Tezkire’de topladım.*²⁸

Devletşah Tezkiresi, yazılı kaynaklar açısından çok zengindir. Yazılı kaynaklar içerisinde en çok tarih kitaplarına başvurulmuş olmakla birlikte istifade edilen diğer eserler tezkireler, şiir mecmuaları, tarih kıtaları ve şairin kendi eserleri (divan, mesnevi vb.)’dir. Tezkire’de şairlerin birbirleri hakkında verdikleri bilgilere de yer verilmiştir. Devletşah, eserinde değişik kaynaklardan (din, siyaset, tarih, coğrafya vb. kitaplar) istifade etmiştir.²⁹ Devletşah, tezkiresinde şairler hakkında verdiği bilgilerin yanında, bazı tarihi olayları da kaynaklara dayandırarak verme çabası olmuştur.

1.2.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Devletşah Tezkiresi’nde, hemen hemen zikredilen bütün şairlerin hayatlarıyla ilgili bilgiye rastlamak mümkündür. Tezkirenin büyük bir bölümünde şairin iletişimde bulunduğu hükümdar, devlet adamı, din büyüğü ve dönemin önemli sanatçıları hakkında da malûmât yer alır. Bazen de şairin yaşamış olduğu ülkenin hanedanı hakkında kronolojik bilgi verilir.³⁰ Devletşah Tezkiresi’nde şairlerin hayatları hakkında bilgi verilirken, genelde şairlerin hangi soydan geldiği, nerede doğduğu, nerede eğitim aldığı ve hangi hükümdar döneminde yaşadığı ile ilgili ayrıntılar verilir. Bununla beraber şairin tanınan bir akrabası veya hizmetinde bulunduğu bir memduhu varsa ismi mutlaka zikredilir.

Devletşah, Erzakî maddesinde şairin hayatıyla alakalı “Fahr-i Benâketî Tarihinden” şu şekilde istifade etmiştir: *Fahr-i Benâketî, kendi tarihinde şöyle yazıyor: Toğan Şah’da erkeklik kuvveti pek az idi. Zamanının hekim tabibleri çok çalıştılar, tedavi ettiler, kâr etmedi. Hâkim Erzakî, Elfiye ve Şehviye kitabını teklif etti. Sultan onu her okudukça ve resimlerine baktıkça şehvet kuvveti harekete gelirdi. Bu vesile ile Erzakî Sultanın hususi meclisinin nedimi oldu.*³¹

Abdü’lvâsi-i Cebelî maddesinde yine şairin hayatı hakkında tarihi kaynaklardan istifade edilmiştir: *Hâce Reşid’i Vezir, Tarih-i Câmi’inde şöyle*

²⁸Devletşah b. Alaüddevl, *Devletşah Tezkiresi*, (Çev.: Necâtî Lugal), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977, 38-39.

²⁹ Çınarcı, *a.g.m.*, 512.

³⁰ Çınarcı, *a.g.m.*, 511.

³¹ Devletşah, *a.g.e.*, 113.

yazıyor: *Gur sultanlarından Melik Alâüddin, Behram Şah'a hücum etti. Behram onunla bir su kenarında harbe tutuştu.*³²

Ârif Şeyh Fahrü'ddin-i Irâkî maddesinde şairin hayatı ve yetiştiği ortam ile ilgili eserlerinden şu şekilde yararlanılmıştır: *Adı İbrahim b. Şehriyâri'l-Irâkî'dir. Hemedan'da dünyaya gelmiştir. Muhik ve sâlik bir er idi. Şeyhlerin şeyhi Şihâbü'd-din Sühreverdi'nin mürididir. Çok ateşli ve ârifâne sözleri vardır. Vecd ve fiilde eşi yok idi. Muvahhidler ve ârifler onun sözlerine çok kıymet verirler. Tasavvufta yazılmış muteber eserleri vardır. "Lemeât" adlı eser o büyük adamın ateşli müfekkiresinden bir lem'adır.*³³

Devletşah Tezkire'sinde, tarih kıtalarına da yer verilmiştir. Sadî-i Şirâzî maddesinde şöyle bir tarihe yer verilmiştir: *Azizlerden biri onun vefatı için şu tarzda bir tarih söylemiştir.*³⁴

1.2.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Devletşah, tezkiresini genel olarak bir tarihçi titizliği ile kaleme aldığı için sunduğu bilgileri kaynaklara dayandırma gayreti içinde bulunur. Bu nedenle şairin sanatına dair ayrıntılar çok azdır. Tezkire'de şairlerin sanatları hakkında ortaya konan bilgi yine şairlerin eserlerine başvurularak temin edilmiştir. Gazayirî-i Râzî maddesinde şairin sanatıyla ilgili bilgi şu şekilde aktarılır: *Gazayirî'nin şairlikte hususiyle iğrak ve itikat san'atlardan büyük kudreti vardır. Bütün şairler onun bu iki sıfatını kabul ederler.*³⁵

Tezkireci, bazen şairin edebi kudretini ortaya koymak için şairlerin kendi eserlerine başvurur. Harîrî maddesinde: *Ma'âni ve beyân ilimlerine ait çok güzel eserleri vardır. Kitâb-ı Makâmât buna şahittir.*³⁶ Hâce Mahmûd Berse maddesinde yine benzer durum şöyle ifade edilmiştir: *Biz bu Dehnâme'den misal olarak bir beyti zikredelim de okuyanlara vezni ve sanatı olsun.*³⁷

Seyyîd Zülfikâr-ı Şirvânî maddesinde şairin sanatıyla ilgili kendi eserinden şu şekilde istifade edilir: *Şiir ilminde mahirdi. Hâce Selmân-ı Sâveci'den evvel*

³² Devletşah, a.g.e., 116.

³³ Devletşah, a.g.e., 268.

³⁴ Devletşah, a.g.e., 264.

³⁵ Devletşah, a.g.e., 67.

³⁶ Devletşah, a.g.e., 57.

³⁷ Devletşah, a.g.e., 546.

hiçbir kimse şiir sanatında Zülfikâr gibi kaside söylememiştir. Bu kaside, şiir sanatların, bediaların, tevsihat ve daireler, zehârifâtına havidir. Her beyitinde muhtelif vezinlerde beyitler çıkarılabilir. Hâce Salmân, yazdığı kasidesinde ise bundan daha fazla bir şeyler vücuda getirmemiştir.³⁸ Muizzî maddesinde Nizâmî Aruzî'nin eserinden yararlanılmıştır: *Çehar Makale müellifi Nizâmî Aruzî der ki: Birçok fâzıl ve büyük kimselerle konuştum; mürüvet, akıl, fikir ve zarif tabiat bakımından Emîr Muizzî gibi bir adama rastlamadım.*³⁹

1.2.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Devletşah Tezkiresinde şairlerin eserleriyle ilgili pek çok bilgi verilmiştir. Tezkire'de şaire ait meşhur bir eser varsa bu eserin adı zikredilir. Bazen de bu eserlerin içeriği hakkında da detay verilir. Tezkireci, Ebu'l-Ferec-i Secezi maddesinde şairin eserlerinin kudretini ortaya koyarak, büyüklerin de eserlerinde buna yer verdiğini belirtir: *Ebu'l-Ferec'in Divanı pek meşhurdur; ben mecmualarda muhtelif şiirlerini gördüm. Büyükler, risalelerinde Üstad Ebu'l-Ferec'in şiirlerini şahit olarak gösterdiler.*⁴⁰ Melikü'l- Kelâm Üstad Ferruhî maddesinde aynı durum şöyle ifade edilmiştir: *Şiir san'atlarından bahseden Tercümanü'l-Belâga adlı kitabı onun eserlerindedir. Fâzıllar onun sözlerini şâhid olarak zikrederler. Divânı, Mâveraü'n-nehr'de çok meşhurdur.*⁴¹

Devletşah Tezkiresinde, bazı şairlerin eserleri hakkında bilgi verilirken o eserlerin kimler için yazıldığı hakkında da malûmât vardır. Refiü'd-din Lünbanî maddesinde: *Refiü'in Rey seyyidlerinden olan ve burada birçok emlâk ve akarı bulunan Fahrü'd-din Zeyd b. el-Hasan el-Hüseyni hakkında bir kasidesi vardır.*⁴² Hâce Fahrü'd-din Evhad-i Mustevfi maddesinde aynı durum şöyle aktarılır: *Divanı, kaside, mukattaât ve seçme gazellerden mürekkeptir. Bunlardan bir kaside ve bir kıt'ayı burada yazmak lazım geldi. Bu yazdığımız kaside cin ve insan imamı Ebü'l- Hasan Ali b. Musa er-Rıza (Ona tahiyyet ve senâlar olsun) hakkındadır; Felekkiyâta ait birçok kelime ve ıstılahları hâvidir.*⁴³

³⁸ Devletşah, a.g.e., 187.

³⁹ Devletşah, a.g.e., 94.

⁴⁰ Devletşah, a.g.e., 73.

⁴¹ Devletşah, a.g.e., 93.

⁴² Devletşah, a.g.e., 212.

⁴³ Devletşah, a.g.e., 520.

1.2.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Devletşah Tezkiresi'nde, en çok istifade edilen kaynak türü sözlü olanlardır. Sözlü kaynaklar genelde “rivayet edilir, söylenir, söylerler, derler, derler ki, hikâye ederler ki, rivayet ederler, naklederler ki, halk arasında” şeklindeki ifadelerle aktarılır. Devletşah, şairler hakkında bilgiler verirken elinden geldiğince yazılı kaynaklardan istifade etmeye çalışmıştır; ancak yazılı kaynak kullanamadığı durumlarda ise toplumda yaygın olan sözlü kaynaklardan yararlanmıştır. Devletşah Tezkiresi'nde, sözlü kaynaklar arasında ise en çok rivayetlerden istifade edilmiştir. Molla Câmî Tezkiresi'nden farklı olarak Devletşah Tezkiresi'nde, tezkirecinin emin olmadığı noktalarda sorumluluğu raviye attığı görülmektedir.

1.2.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Devletşah Tezkiresi'nde, eserde hemen hemen adı geçen bütün şairlerin hayatlarıyla ilgili bilgiye rastlamak mümkündür. Tezkireci yazılı kaynaklara ulaşamadığı durumlarda sözlü kaynaklardan istifade etmiştir. Tezkire'de şairin hayatı ile ilgili ayrıntı verilirken genelde şairin ilişkide bulunduğu hükümdar, devlet adamı, din büyüğü ve dönemin önemli sanatçıları hakkında da malûmât bulunur. Bazen de şairin yaşamış olduğu ülkenin hanedana dair kronolojik bilgiye yer verilir.⁴⁴

Devletşah Tezkiresinde şairlerin hayatlarıyla alakalı bilgi verilirken, genelde şairlerin hangi soydan geldiği, nerede doğduğu, nerede eğitim aldığı ve hangi hükümdar döneminde yaşadığı ile ilgili detaylara da ulaşırız. Bununla beraber şairin tanınan bir akrabası ya da hizmetinde bulunduğu bir hâmisi varsa ismi mutlaka zikredilir.

Ka'b b. Züheyr b. Ebî Sülâmâ maddesinde: *Bu zât Seyyidü'l- Mürselîn Peygamber Efendimizin ashabından ve Emîrû'l-müminîn'in (Yani Hazret-i Ali'nin) taraftarlarından*.⁴⁵ Minûçehrî-i Şast-Gele maddesinde şairin hayatı ve yaşadığı dönem ile ilgili bilgiler şu şekilde aktarılır: *Sultan Mahmud-ı Gazne'nin hükümdarlığı zamanında yaşayan Minûçehrî Belh vilâyetinde doğmuş, fakat*

⁴⁴ Çınarcı, a.g.m., 511.

⁴⁵ Devletşah, a.g.e., 60 .

*Gaznin'de bulunmuştu. Bu sebeple Sultan Mahmud'un şairleri arasında saymışlardır.*⁴⁶

Ebu'l-Kasım el- Hasan b. Ahmed maddesinde şairin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verilerek ölüm yılı da belirtilmiştir: *Belh vilâyetinde doğmuş. Gazne'de yaşamış, 431 yılı içinde vefat etmiştir. Sultan Mahmud'u Gaznevî ve oğlu Sultan Mes'ud devrini idrak etmiştir. Sultan Mes'ud Mahmud'un büyük oğludur. Sultan Muhammed Mes'ud'un küçük kardeşidir.*⁴⁷ Rûdegî maddesinde şairin hayatı ve mahlası ile ilgili halk arasında mevcut söylentiler zikredilmiştir: *Üstad Ebu'l-Hasan-ı Rûdegî Samanîler zamanında, Emîr Nasr b. Ahmed'in nedimi idi. Musiki ilminde büyük mahareti bulunması ve berbat'ı iyi çalması dolayısıyla Rûdegî mahlası aldığı söylenir. Bazıları da Rûdegî'nin Buhara'ya tâbi bir yer adı olduğunu ve kendisine oraya nisbetle Rûdegî denildiğini söyler.*⁴⁸

Hâkim Nâsır-ı Husrev maddesinde şairin hayatı hakkındaki çeşitli bilgileri vererek, bu bilgiler içerisinde en güvenilir bilgiyi veren râvinin ismini belirtmiştir: *Nâsır-ı Husrev'in mübarek kabri, Bedahşan mülhakatından olan, Yamgân vadisinde dir. Kuhistan ahâlisinin ona büyük bir itikadı vardır. Bazıları ona Sultan, bazıları da Şah derler. Bazıları ise Sâdat'tan olduğunu iddia ederler. Onun, bir müddet damda oturduğu ve yemek kokusuyla yaşadığı avâmın rivayetlerindedir. Kıymeti yoktur. Ben, bunu Şah-ı Şehid Şah Sultan Muhammed-i Bedahşî (Tanrı onu rahmetiyle bürüsün)'den sordum. Bunun aslı olmadığını buyurdular. Nâsır-ı Hüsrev'in vefatı, 431 senesinde olmuştur.*⁴⁹ Devletşah Nizâmî Gencevî maddesinde şairin hayatı ile ilgili şairin kendi bilgisine başvurmuştur: *Nizami'nin ömrünün son yıllarında inziva ve halvet hayatını yaşadığını, insanlarla pek az temas ettiğini rivayet ederler. Bu hususta kendisi şöyle söylüyor.*⁵⁰

1.2.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Devletşah Tezkiresi, genel itibariyle bir tarihçi titizliği ile kaleme alındığı için bilgileri kaynaklara dayandırma çabası dikkati çeker. Bu nedenle şairin sanatı hakkındaki bilgiler çok azdır. Tezkirecinin bazı sanatçılar hakkındaki

⁴⁶ Devletşah, a.g.e., 74.

⁴⁷ Devletşah, a.g.e., 81.

⁴⁸ Devletşah, a.g.e., 64.

⁴⁹ Devletşah, a.g.e., 102.

⁵⁰ Devletşah, a.g.e., 184.

değerlendirmeleri mevcuttur. Bu daha ziyade şairin edebî birikimini ve sanatçı kudretini ortaya koymaya yöneliktir. Tezkire’de, Devletşah’ın kendi değerlendirmeleri dışında ravilerin aktardıkları bilgilere de yer verilmiştir. Gazayirî-i Râzî maddesinde şairin sanatıyla ilgili bilgi şu şekilde aktarılmıştır: *Gazayirî-i’nin şairlikte hususiyle iğrak ve itikat san’atlardan büyük kudreti vardır. Bütün şairler onun bu iki sıfatını kabul ederler.*⁵¹

Sultanı Abdü'l-vâsî-i Cebelî maddesinde de aynı durum şu şekilde yansıtılmıştır: *Zamanımızda bile onun kadar metanet ve san’atla, şairler arasında hiçbir kimsenin bulunmaması dikkat nazarına alınır, gençliğinde öyle adi ve basit şiirler söylemiş bir adamın bilahare bu hususta aldığı terbiye ile gayet güzel şiirler söylemesi akıl ve mantığa uymaz.*⁵²

Devletşah, Ka’b b. Züheyr b. Ebî Sülmâ maddesinde şairin hayatı ile ilgili râvilerden duyduğu bilgileri şöyle aktarmıştır: *Râviler derler ki: Ka’b, İslâm dini ile müşerref olmadan evvel Peygamberin bendelerini ve onun kapısının müdavimlerini hicv ile dilini bulaştırmıştı. Peygamber (a.s.) onun kanını helâl kılmıştı. Ka’b bunu haber alınca Peygamberin gazabından kurtulamayacağını anladı ve âlemler için rahmet olarak gönderilen o hazretin gölgesine sığınmaktan başka bir çare olmadığını bildi; peygamberlerin sonu olan o zâtın na’ti ile süslenmiş kasidesini yazdı. Arapların âdeti veçhile süratli bir deveye binerek konakları açtıktan sonra kapıcıları melekler olan o peygamberin kapısına ulaştı. İslamiyet’i kabulünden sonra o kasidesini okumaya başladı. Bunun beyitleri mazeret ve istiğfarını ifade ediyordu. Peygamber (a.s.) kasideyi dinledikten sonra onun hatalarını af etti.*⁵³

1.2.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Devletşah Tezkiresi’nde, şairlerin eserleriyle ilgili çok fazla bilgiye rastlamak mümkündür. Bu bilgilerin büyük bir miktarına sözlü kaynaklardan istifade edilerek ulaşıldığını görürüz. Tezkire’de şaire ait meşhur bir eser varsa bu eserin adı zikredilir. Bazen de bu eserlerin içeriği hakkında da malûmât verilir. Hâkim Nâsır-ı Hüsrev maddesinde de şairin eserleriyle alakalı nitelik ve nicelik bakımından ayrıntılara yer verilmiştir: *Hâkim Nâsır-ı Hüsrev’in Divânı 30.000*

⁵¹ Devletşah, a.g.e., 67.

⁵² Devletşah, a.g.e., 115.

⁵³ Devletşah, a.g.e., 60.

*beyittir. Baştan aşağı hikmet, mev'izâ, muhkem sözlerden ibarettir. Manzum olan Rûşenâyı-nâme ve neşren yazılmış olan Kenzü'l-hakâyık, onun başlıca eserlerindedir.*⁵⁴ Reşidü'd-din-i Vatvât maddesinde yine benzer bir durum şöyle zikredilir: *Reşid'in Divanı, 15 bin beyte yakındır. Ekserisi masmu, murassa, iki kafiyeli ve daha da çeşitli şekillerindedir. Tamamıyla murassa, bazı beyitleri de murassa ma'attecnis olan bir kaside söylemiştir. Ve ister Arapça ister Farsça olsun kendisinden daha ziyade, tamamen murassa kasidenin, hiç kimse tarafından söylenmediğini iddia etmiştir. Matla'ı şu olan kaside 70 beyte yakındır ve hepsi murassa'dır.*⁵⁵

1.3.BAHARİSTAN

Herat ekolü tezkirelerinin ikincisi olan Baharistân, 1487 yılında Molla Câmî tarafından yazılmıştır. Câmî, eserini Sa'dî-i Şîrâzî'nin mensur-manzum Gülistân'ını örnek alarak oluşturmuştur. Baharistân; mukaddime, sekiz bölüm ve bir hatimedden oluşan Farsça ahlakî ve eğitici bir eserdir. "Bahar ülkesi" anlamına gelen eserin bölümleri de ravza (bahçe) olarak adlandırılmıştır. Câmî oğlu için kaleme aldığı bu eseri devrin hükümdarı Hüseyin Baykara'ya sunmuştur. Eserde dünya hayatı için gerekli olan bilgi ve öğütler sade ve anlaşılır bir şekilde ortaya konmuştur.⁵⁶

Baharistân'ın ravzaları başlıca şu konuları içermektedir. Birinci ravza, sufilerin örnek davranışları ve sözleri; ikinci ravza, faydalı nükteler ve hikmet içeren hikayeler; üçüncü ravza, yöntem usulleri ve idarecilerin davranışları; dördüncü ravza, cömertlik ve cömertler; beşinci ravza, aşk ve aşıklerle ilgili bilgi ve hikayeler; altıncı ravza, latifeler; yedinci ravza şiir ve bazı şairler hakkında bilgiler; sekizinci ravza, hayvanların dilinden hikayeler şeklindedir.⁵⁷

Baharistân, sûfîlerin davranış ve sözleri, devlet adamlığı, cömertlik, aşk ve şiir gibi konuları ihtiva eder. Sekiz bölümden oluşan eserin sadece yedinci bölümü şairler hakkında bilgi verir. Baharistân'da şairlerin hayatları ile ilgili detaylar kısa tutulmuş; şairlerin hayat, sanat ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra şiirlerinden örneklerle geçilmiştir. Tezkire'de şairlerin en az bir şiirine yer

⁵⁴ Devletşah, *a.g.e.*, 101.

⁵⁵ Devletşah, *a.g.e.*, 132.

⁵⁶ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.:-Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 7-10.

⁵⁷ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.:-Adnan Karaismailoğlu), 7-9.

verilmiştir.⁵⁸ Herat ekolündeki diğer tezkireler gibi Baharistan da Anadolu sahası tezkireleri için öncü olmuştur.⁵⁹

Kütüphanelerimizde çok sayıda yazma nüshası mevcut olan Baharistân, ilk kez Mehmet Şâkir'in Türkçe "Şerh-i Baharistân (Hedeyyetü'l-irfân der Şerh-i Baharistân)" ı içerisinde 1836 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁶⁰ Başta İstanbul olmak üzere birçok yerde Farsça metni yayınlanmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Eserin Türkiye'de yeni harfli çevirileri, M. Nuri Gençosman (1945) ve Kilisli Rıfat Bilge (1970) tarafından yapılmıştır.⁶¹

1.3.1.YAZILI KAYNAKLAR

Molla Câmî, Bahâristân adlı eserinin sadece yedinci bölümünde şairlerle ilgili bilgi vermiştir. Câmî, tezkiresinin mukaddimesinde şairler hakkında bilgi toplarken kullandığı kaynaklar üzerine malûmât vermemiştir. Câmî, tezkiresinde daha çok sözlü kaynaklardan istifade etmiş; bunun yanı sıra çok az da olsa yazılı kaynaklardan da yararlanmışır. Câmî, bu yazılı kaynaklarından iki şekilde faydalanmıştır. Birincisi, şairin kendi eseri hakkında verdiği bilgiler, ikincisi başka bir şairin müellif hakkında verdiği bilgilerdir.⁶²

1.3.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Molla Câmî, tezkiresinde şairlerin hayatları hakkında bilgi aktarırken ya şairlerle birebir görüşmelerinden ya da söz konusu ettiği şairin çağdaşı olması hasebiyle hakkında malûmât sahibi olmuştur. Tezkire yazarı, şairlerin hayatı ile ilgili ayrıntıyı onların kendi eserlerinden yararlanarak ortaya koymuştur. Molla Câmî, tezkiresinde şairlerin yaşamına dair bilgi aktarırken şairlerin doğduğu şehir, yaşadığı dönem veya ünlü bir eseriyle birlikte adını anmıştır. Bunun yanında şairlerin adları, ailesinden meşhur olmuş kişilerin isimleri ve ders aldıkları hocaların da adlarıyla anılır. Dakikî maddesinde şairi tanıtmak için Şehnâme'ye olan katkısına değinerek eserinden istifade eder: *İlk şairler arasında gelenlerdendir. Şehnâme'nin ilk kısmını o yazmıştır. Yirmi bin beytini tamamıyla*

⁵⁸ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.:-Adnan Karaismailoğlu), 9.

⁵⁹ Yusuf Çetindağ, "Biyografik Bilgi ve Şiir Eleştirisi Açısından Baharistan" *İlmi Araştırmalar Dergisi*, XIV-37 İstanbul, 2002, 37-52.

⁶⁰ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.:-Adnan Karaismailoğlu), 8.

⁶¹ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.:-Adnan Karaismailoğlu), 9.

⁶² Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.:-Adnan Karaismailoğlu),10.

*o söylemiş, Firdevsî alt tarafını tamamlamıştır. Şu kıta Dakikî'nin şiirlerindedir.*⁶³

Molla Câmî, Emir Muizzî maddesinde şairin hayatıyla alakalı bilgileri ortaya koymak için şairin yine kendi eserinden yararlanmıştır: *Bir gün Sultan Sancar, çadırının içinden bir ok atarken şair dışarıda duruyormuş, ok ansızın yanlışlıkla üzerine gelmiş ve hemen orada can vermiş. Şu birkaç beyit onun sözlerindedir.*⁶⁴

1.3.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Bahâristan'da şairlerin sanatlarıyla ilgili başvuru olan çeşitli kaynaklardan biri de yazılı olanlardır. Hemen hemen söz konusu ettiği bütün şairlerin sanatına dair malûmât veren Câmî, bazı şairlerin sanat anlayışlarını ortaya koyarken bunu, daha önce yaşamış ünlü şairlerin eserleriyle karşılaştırarak vermiştir. Bunun yanı sıra Tezkire'de şairlerin sanat anlayışları ile ilgili tespitler yaparken diğer şairlerin eserlerinden de istifade etme yoluna gitmiştir. Enverî maddesinde şairin sanatıyla alakalı şairin eserinden şu şekilde istifade edilmiştir: *Engin bir filozof, fazilet ve kemal sahibi bir şairdi. Şiir güzelliği, nazım düzgünlüğü onun halinin yüceliğinden ufak bir iz, güzellik, onun irfanının çehresinde bir ben gibi kalır. Sözleri nüktelele pek meşhurdur. Divanı, her türlü eğlendirici nüktelele doludur. Şairlere öğüt veren şu parçayı yazıyoruz.*⁶⁵

Edip Sâbir maddesinde, Enverî adlı şairin Edip Sâbir hakkında yaptığı değerlendirmeye yer verilmiştir: *Enverî bir kıtasında kendi meziyetlerini sayarken Edip Sâbir'i daha üstün görür ve kıtasının sonunda şöyle der: her türlü meziyetlerimi geç; ben mutlak şiir için geldim. (Yani şair doğdum) Sâbir gibi değilsem de (Senâî) gibiyim.*⁶⁶

1.3.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Molla Câmî, Bahâristan'da şairlerin hayatları ve sanatlarının yanında, eserleri hakkındaki bilgilere de yer vermiştir. Câmî, bazı şairlerle ilgili malûmât

⁶³Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, 211

⁶⁴Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 224.

⁶⁵Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 229.

⁶⁶Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 227.

verirken onların çok meşhur eserlerine işaret ederek, onları tanıtmak için bu eserlerin isminin zikredilmesini dahi kâfi görmüştür. Nâsır Hüsrev-i Ensârî maddesinde şairin eseriyle ilgili Hemedanlı Aynülkuzat adlı âlimin eserinden istifade edilmiştir: *Birçok şehirlerde yaptığı seyahatlere ait Sefernâme adlı bir eseri vardır. Ergin ve bilginlerle yapmış olduğu konuşmaları nazma çekmiştir. Hemedanlı Aynü'l-kudât adlı âlimin Zübdetül-hakâyık adındaki eserinde bahsetmiş olduğu şu beyitler Nâsır Hüsrev'indir.*⁶⁷ Şairlere ait eser isimlerinin verilmesinin yanında bazen de sadece divan sahibi olduğu zikredilmiştir. Rudegî maddesinde şairin kendi eserinden şu şekilde bilgi aktarılmıştır: *Rudegî'nin şiirleri bir milyon üç yüz bin beyite varmıştır. Şarap vasfındaki sözlerinden şu kıtayı alıyoruz.*⁶⁸

1.3.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Molla Câmî, tezkiresinde kaynak olarak en çok sözlü kaynaklardan yararlanmışır. Tezkire'de verilen bilgilerin önemli kısmı Cami'nin halktan duyduğu ve sözlü kültürde yaşayan bilgilerin derlenmesiyle elde edilen malzemeden ibarettir. Molla Câmî bu durumu: “*derler, derler ki, rivayet edilir ki, rivayet edenlerin sözüne bakılırsa*” gibi ifadelerle aktarmıştır.

1.3.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Molla Câmî, tezkiresinde şairlerin hayatıyla ilgili bilgi aktarırken, iki farklı istifade yöntemi kullanmıştır. Birincisi Câmî'nin yaşadığı dönemde tanıdığı şairlerdir; Câmî bu şairler için herhangi bir kaynak vermemiştir. İkincisi Câmî'nin bazı yazılı eserlerden ya da sözlü kültürden edindiği bilgilerdir. Molla Câmî, tezkiresinde şairler hakkında detay verirken şairin doğduğu şehir, yaşadığı dönem veya ünlü bir eseriyle birlikte adını anmıştır. Bunun yanında Tezkire'de şairlerin isimleri, ailesinden meşhur olmuş bireylerin adları ve ders aldıkları hocaların adlarıyla anılır. Suzenî maddesinde şairin hayatı ile ilgili malûmâtı müellif kendi bilgisi ışığında aktarır: *Nesef kasabasından yetişmiştir. Tahsil için Buhara'ya gelmiş, bir iğnecinin çırağına gönül vermiştir.*⁶⁹ Şeyh Sadî maddesinde şairin hayatı ile ilgili benzer bir durum şu şekilde ifade edilir: *Adı Müslidüddin'dir. Sadî*

⁶⁷ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 222.

⁶⁸ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 209.

⁶⁹ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 234.

*mahlası, onun memduhuna, (adına methiyeler yazdığı Ebûbekir b. Saad b. Zengî'ye) nispet dolayısıyla verilmiş olduğu anlaşılıyor.*⁷⁰

Molla Câmî, devrin önemli şairi Ali Şîr Nevayî'nin hayatı hakkında da Ali Şîr Nevayî maddesinde şu övgü dolu bilgileri aktarmıştır.⁷¹ *Bir devlet sahibi ki, çağımız onun varlığıyla şeref bulmuştur. Her ne kadar onun makam ve ihtişamı ve Şefketli Padişah (Hüseyin Baykara)'ya yakınlığı ve ayrıca fazileti ve edebine inzimam eden Tanrı vergisi ve kazanç mahsulü üstün meziyetleri kendisini burada şiir güzelliği ve nazım kudretiyle vasıflandırmaya ihtiyaç göstermeyecek derecede yüksekse de, alçak gönüllü ve nefsinin küçültmesi gibi faziletleri dolayısıyla adını şairler zümresi arasına karıştırmak tenezzülünü göstermiştir.*⁷²

1.3.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Mollâ Câmî, şairlerin sanatlarıyla ilgili daha çok kendi değerlendirmelerine yer vermiştir. Câmî, çağdaşı olan bazı şairlerle görüşme imkânı bulmuş, hemen hemen bütün şairlerin sanat anlayışı hakkında malûmât vermiştir. Enverî maddesinde şairin sanatıyla ilgili bilgiler şu şekilde ifade edilmiştir: *Şiir güzelliği, nazım düzgünlüğü onun yüceliğinden ufak bir iz, güzellik, onun irfanının çehresinde bir ben gibi kalır. Sözleri pek meşhurdur.*⁷³ Selmân-i Sâvecî maddesinde: *Düzgün ifadeli bir üstattır. Üslûbundaki akıcılık ve sanatındaki incelik eşsizdir. Kaside üstatlarına cevap ve nazire olarak yazdığı şiirlerden bir kısmı aslında daha güzel bazıları da aynı değerde veya daha aşağıdır. Selmân'ın kendine mahsus nükteleri çoktur. Şiirlerinde üstatlardan birçoklarının hususiyle Kemal İsmail'in tesirleri vardır. Fakat bunları gayet güzel ve makul bir üslûpla ifade ettiği için ayıp sayılmaz.*⁷⁴

Şeyh Kemal Hucendî maddesinde şairin sanatıyla ilgili şu yorumlarda bulunulmuştur. *Söz güzelliğinde, mâna inceliğinde öyle bir mertebedir ki, daha fazlası tasavvur edilemez. Fakat mübalâğacılığı dolayısıyla şiiri bütün ahenk kaidelerinin dışında kalmış, aşk ve muhabbet çeşnisinden uzak düşmüştür.*⁷⁵

⁷⁰ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 251.

⁷¹ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 259.

⁷² Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 259.

⁷³ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 229.

⁷⁴ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 247.

⁷⁵ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 252.

1.3.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Molla Câmî, Bahâristan'da şairlerin hayatları ve sanatlarının yanı sıra, şahsın ağzından aktardığı veya kendisinin birebir şairlerle görüşüp edindiğini görmekteyiz. Câmî, bazı şairlerden bahsederken onların çok meşhur eserlerini anmış, onları tanıtmak için bu eserlerin isminin zikredilmesini dahi yeterli görmüştür. Dakîkî maddesinde: *Şehnâme'nin ilk kısmını o yazmıştır. Yirmi bin beytini tamamıyla o söylemiş, Firdevsî alt tarafını tamamlamıştır.*⁷⁶ Firdevsî maddesinde: *Şehname gibi bir eseri olan bir adamı başkalarının görmesine ne lüzum vardır?*⁷⁷ Şairlere ait eser isimlerinin verilmesinin yanında bazen de sadece divan sahibi olduğu zikredilmiştir. Enverî maddesinde: *Divânı her türlü eğlendirici nüktelerle doludur.*⁷⁸ Zâhireddin Faryâbî maddesinde aynı durum şu şekilde aktarılmıştır: *Tam divanı pek güzel ve makbuldür.*⁷⁹ Ârifi-i Hirevî maddesinde: *mukavelei Gûy ve Çevgân adındaki eserin sahibidir.*⁸⁰

1.1.MECÂLİSÜ'N-NEFÂYİS

Ali Şîr Nevâyî tarafından yazılan Mecâlisü'n-Nefâyis, Herat ekolü tezkirelerinin üçüncüsü, Türk edebiyatındaki tezkirelerinin de ilkidir. Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan eser dönemin hükümdarı Hüseyin Baykara'ya sunulmuştur. Mecâlisü'n-Nefâyis; Herat, Horasan ve Azerbaycan'da yaşayan ve çoğu Farsça yazan şairlerin hayatını konu edinmiştir.⁸¹ 1491 yılında yazılan eserde 46'sı Türk olmak üzere toplam 469 şairin edebi kişiliklerine ve hayatlarına yer verilmiştir.⁸²

Nevâyî, mukaddimede kendi eserinden önce yazılmış olan Bahâristân ve Devletşâh tezkirelerinden söz ederek, onları örnek aldığını eserinde belirtir.⁸³ Mecâlisü'n-Nefâyis'te, bu dönemde yazılan Bahâristan ve Devletşâh tezkirelerinin şekil özellikleri ve kime sunulduklarıyla ilgili malûmât verilmiştir.⁸⁴

⁷⁶ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 221.

⁷⁷ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 218.

⁷⁸ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 229.

⁷⁹ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 242.

⁸⁰ Molla Cami, *Baharistan*, (Çev.: M. Nuri Gençosman), 258.

⁸¹ Münevver Tekcan, "Sâdikî Afşar'ın Mecma'ul-Havâs'ı: Çağatay Türkçesinde Yazılmış Şairler Tezkiresi", *Turkish Studies*, VVI-13, Ankara, 2013,177.

⁸² Yusuf Çetindağ, *Ali Şîr Nevâî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, 115.

⁸³ Mustafa İsen, *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, 19.

⁸⁴ Çınarcı, *a.g.m.*, 509.

Nevâyî de Molla Câmî gibi eserini sekiz meclise ayırmıştır. Mecâlisü'n- Nefâis'in bölümleri şu şekildedir:

1. Meclis, Nevâyî'den önce yaşayıp onun doğumundan önce vefat etmiş 46 şairin hayatını ihtiva etmektedir.

2. Meclis, Nevâyî'nin çocukluğu ve gençlik zamanında hayatta olan ve görüp tanıştığı, ancak Mecâlisü'n-Nefâis'in tamamlandığı 1491 tarihinde hayatta olmayan 93 şairi hayatını çermektedir.

3. Meclis, Nevâyî'nin zamanında şöhrete kavuşan ve Nevâyî'nin yakından tanıyıp dostluk kurduğu 173 şairin hayatını konu edinir.

4. Meclis, ünlü bilgin kişiler olmalarının yanında şiir söylemekle de ün kazanmış 72 kişinin hayatını ele alır.

5. Meclis, Horâsânlı Mîrzâları ve Timurlular ailesine mensup 23 şairin hayatını ihtiva etmektedir.

6. Meclis, Horâsân dışında yaşayan şair ve bilim adamlarından 31 kişinin hayatını konu edinmiştir.

7. Meclis, sultan ve şehzadelerden olup, şiirden hoşlanan ve güzel şiir okuyan 22 kişiden bahsetmektedir.

8. Meclis, Sultan Hüseyin Baykara'ya ayrılmıştır. Ayrıca divanında yer alan gazellerinin matla beyitleri teker teker ele alınıp bazı açıklamalar yapılmıştır. Eserin beşte biri kadar yer tutan bu bölümde Nevâyî, çocukluk arkadaşı ve yakın dostu olan hükümdarın şairliğini ve samimiyetini övmüştür.⁸⁵

Mecâlisü'n-Nefâis, şairler hakkında bilgi vermesinin yanı sıra aynı zamanda Herat'ta teşekkül eden kültürel yaşantının canlı bir tanığıdır. Tezkire bir taraftan şairler hakkında bilgi verirken bir taraftan da toplumsal olaylara değinerek çağının siyasi ve kültürel hayatına ışık tutmuştur. Nevâyî, şairlerin yanında devrin musikişinasları, hattatları, nakkaşları ve tezhip gibi sanat dallarına mensup sanatçıları da tanıtmıştır.⁸⁶

Tezkire ile ilgili önemli hususlardan biri de sade bir Türkçe ile yazılmış olmasıdır. Arapça ve Farsça etkisinin çok fazla hissedildiği bu dönemde Nevâyî,

⁸⁵ Kemal Eraslan, *Ali-Şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâis (Çeviri ve Notlar)*, TDK Yayınları, Ankara, 2001, XXXII.

⁸⁶ Çetindağ, *Ali Şîr Nevâyî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, 116.

bu dillerdeki sözcük ve tamlama kullanımlarına fazla yer vermemiştir. Bu haliyle tezkirenin günlük konuşma diline yakın olduğu söylenebilir. Tezkire’de kullanılan cümlelerin geneli kısadır. Ancak Hüseyin Baykara ve Molla Câmî’nin anlatıldığı bölümlerde ise üslûb biraz daha özenlidir.⁸⁷ Mecâlisü’n- Nefâyis’in Türkiye’de ve Türkiye dışında pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların bazıları Nevâyî külliyyatları içinde bazıları da müstakil yazma halindedir.⁸⁸

1.1.1.YAZILI KAYNAKLAR

Herat ekolü tezkirelerinin sonuncusu olan Mecâlisü’n-Nefâyis: Devletşah Tezkiresi ve Bahârîstan tezkirelerinin aksine yazılı kaynaklardan daha az istifade etmiştir. Tezkire’de bir örnek dışında, farklı yazılı eserlerden istifade etmek yerine genelde şairlerin eserlerinden yararlanılmıştır. Alî Şîr Nevayî, şairler ile birebir görüşüp, onlar hakkında bilgi aldığı için yazılı kaynaklara çok fazla ihtiyaç duymamıştır. Alî Şîr Nevayî, diğer Herat ekolü tezkirelerinden farklı olarak mektuplaşma yoluyla birkaç şair ve eserleri hakkında da bilgi toplamıştır.

1.1.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Alî Şîr Nevâyî şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken şairlerle birebir görüşmelerinden edindiği bilgileri aktarır. Bununla beraber toplumdaki rivayetlerden de istifade eder. Mecâlisü’n-Nefâyis’te şairlerin kimlikleri hakkında ayrıntılı bilgiler yansıtılır. Tezkire’de şairlerin doğup büyüdüğü, eğitim gördüğü ve öldükleri yerlerle alakalı malûmât bulunur. Ayrıca şairin mizacı eğitim durumu ve mesleği gibi konular hakkında da bilgi verilir. Şairin hayatı hakkında malûmât aktarılırken genelde hangi padişah döneminde yaşadığı, eğitim için nerelere gittiği ve hangi hocalardan ders aldığı da belirtilir. Mîr Mahdûm maddesinde şairin hayatı hakkında şu bilgiler aktarılır: *Hazret-i Mîr Kâsım’ga halife ve ferzend ve mahbûb mesâbeside irdi. Atası Mekke’din İmâm Alî-i Mûsâ er-Rızâ, aleyhi’t-tahiyetü ve’s-senâ ziyaretiga Meşhed’ka kildi. Kaytıp Nişabur’ga yitkende ked-hudâ bolup mutavattin boldı. Anga üç ferzend Tingri ta’âlâ ‘inâyet kıldı. kiçikreki Mîr Mahdûm’dur kim atı Seyyid Muhammed irdi. Ve ol Hazret hıdmetiga yitkeç mürîd ve vâbeste boldı. Ve Hazret-i Mîr anıng terbiyet ve tekmilliga meşgûl*

⁸⁷ Çetindağ, *Ali Şîr Nevâyî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, 120.

⁸⁸ Eraslan, *a.g.e.*, XXXII.

*boldılar ve azîm riyazetler buyurup katıg hıdmetler rucû kıldılar. Çün Mahdûm pâk tıynet ve sahib-i devlet yiğit irdi.*⁸⁹

Hâfız Alî-i Câmî maddesinde şair hakkındaki bilgi başka bir şairin eserinden şöyle aktarılır: *Öz zamânının sâhib-kemâlî irdi, be-tahsîs Tasavvuf ilminde Hazret-i Mahdûmî nûren, Nefehatü'l-üns'de anıng Şeyh Ferîdü'd-dîn-i Attar kuddise sirruhuning bu kasidesiga kim şerh bitigenin zikr kılıpdular.*⁹⁰ Alî Şîr Nevayî, Seyyid Kâzımî maddesinde şairden aldığı bir mektup hakkında şu şekilde bilgi verir: *Pâdişâh hazretidin Hâce Cihân'ga risâletka barıp andın kilürde İrâk'da kaldı. Andın fakîrga bir ikki ruk'ası kildi, ammâ özi Şîrâz'da fevt boluptur, dip, şöhreti bar.*⁹¹ Mevlana Ehlî maddesinde de benzer bir durum şu şekilde zikredilir: *Bu yakında Hâce Selmân-i Sâveci aleyhir-rahmening "Arûziyye masnu" kasidesiga cevap aytıp bir garip rubâ'i dagı izâfe kılıp yiberiptir.*⁹²

1.1.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Alî Şîr Nevayî, şairlerin hayatı hakkında verdiği bilgiler de olduğu gibi sanat hususunda da genelde sözlü kaynaktan yararlanmıştı. Nevâyî, şairlerin sanat anlayışlarıyla ilgili genelde kendisi değerlendirmelerde bulunmuştur. Mecâlisü'n-Nefâyis'te sanat açısından en önemli yazılı kaynak tarih düşürmelerdir. Tezkire'de tarih düşürmeler Devletşah Tezkiresi'ndeki gibi tarihi hadiseler için değil, şairlerin ölüm tarihleri için düşürülmüştür. Şeyh Âzeri maddesinde: *Ve Hâce Evhad-i Müstevfî kim fezâyili şerhdin müstagnidür, Şeyh'ning vefatı tarihin "husrev" lafzı tapıpdur. Ve bu fakir Mevlana Tûti-î Turşizî vefatıga "horus" lafzı târîh tapıp irdim.*⁹³ Hâce Hurd maddesinde aynı durum şöyle anlatılır: *Ve Baba Hudây-dâd kim dirler ki abdaldın irmiş, Semerkand'da fevt bolganda fevtining târîhi "mezcûb-i sâlik" tapkandur.*⁹⁴

Nevâyî, tezkiresinde şairlerin eserlerinin içeriği ile ilgili detaylı malûmât vermiştir. Nevâyî, eserlerin muhtevası ve edebî niteliği gibi önemli konuları tezkiresinde işlemiştir. Ayrıca bazı şairlerin beyitlerinin çokluğu ile meşhur

⁸⁹ Nevayî, a.g.e., 8.

⁹⁰ Nevayî, a.g.e., 43.

⁹¹ Nevayî, a.g.e., 47.

⁹² Nevayî, a.g.e., 188.

⁹³ Nevayî, a.g.e., 11.

⁹⁴ Nevayî, a.g.e., 178.

olduğunu da belirtmiştir. Seyyid Kemâl-i Kec-kûlî maddesinde şairin beş yüz bin beyit yazdığını vurgulamıştır: *Meşhur mundak irdi kim aning biş yüz ming masnu beyt isthrâc kılrsa bolur, ammâ olça fakîr kördüm.*⁹⁵ Mevlana Lutfî maddesinde: *Ve Mevlana'nıng Zafer-nâme tercümesinde ikki ming beytdin artugrak mesnevîsi bar, beyâzga barmagan üçün şöhet tutmadı. Ve lakîn Fârisî'de kaside-gûy üstâdlardın köpining müşekkel şi'riga cevâb aytıpdur ve yahşı aytıpdur.*⁹⁶

1.1.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Mecâlisü'n-Nefâyis'te, eserlerin adları, türleri ve miktarı ile ilgili ziyadesiyle ayrıntıya inilmiştir. Eserlerin; divan, şerh ve mesnevi gibi farklı türlerden oldukları belirtilmiş ve bu eserlerin edebî değeri zikredilmiştir. Ayrıca bu eserlerin tercüme mi ya da telif mi olduğuna da değinilmiştir. Mecâlisü'n-Nefâyis'te yazılı kaynaklar kullanılırken genelde şairlerin eserlerinden istifade edilmiştir. Bu eserler şairin divanı, mesnevisi ya da başka bir türde yazılmış eserlerinden oluşmaktadır. Hâce Hasan-ı Hızır Şâh maddesinde: *Leylî vü Mecnûn mukâbelesinde Zeyd ü Zeyneb mesnevisi aytıp durur. Bu beyit aning tevhididindür kim.*⁹⁷ Mevlana Kabûlî maddesinde aynı durum şu şekilde aktarılır: *Sabah haber tuttuk irse, ötüp irdi. vasiyyeti düstûra bile dîvânın sining kaşingga kiltürüp-biz. Fakir aning vasiyyetini becâ kiltürüp tedfinidin songra dîvânın açtuk irse bu makta kıldı kim.*⁹⁸ Mevlana Kudsî maddesinde de şairin şiirinden yararlanıldığından şu şekilde bahsedilir: *Herî'ligdür. Şîrîn gûy kişi irmiş. Ve lakve marazı bar irdi, andak kim ağzıdun su barur irdi ve zabt kıla almas irdi. Bu bâbda diptür kim.*⁹⁹

Nevâyî, Mevlana Şerefü'd-dîn 'Alî-i Yezdî maddesinde ise şairin meşhur bazı eserlerini vermekle yetinmiştir: *Kaside-i Bürde şerhi ve Esmâu'llâh şerhi ve Zafer-nâme târîhidür. Ve mu'ammâ fennini alar tedvîn kıldılar. Anda hem Hulel ve Menâzir ve Müntehab alarning tasnifidür.*¹⁰⁰ Nevâyî, Mevlana Lutfî

⁹⁵ Nevayi, a.g.e., 44.

⁹⁶ Nevayi, a.g.e., 67.

⁹⁷ Nevayi, a.g.e., 49.

⁹⁸ Nevayi, a.g.e., 57.

⁹⁹ Nevayi, a.g.e., 17.

¹⁰⁰ Nevayi, a.g.e., 31.

maddesinde, şairin iki bin beyitten fazla bir eseri tercüme ettiğini vurgulamıştır: *Ve Mevlana'nın Zafer-nâme tercümesinde ikki ming beytdin artugrak mesnevîsi bar, beyâzga barmagan için şöret tutmadı. Ve lakîn Fârisi'de kaside-gûy üstâdlardın köpining müşekkel şî'riga cevâb aytıpdur ve yahşı aytıpdur.*¹⁰¹

1.1.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Alî Şîr Nevayî, tezkiresinin mukaddime kısmında eserini oluştururken hangi kaynaklardan istifade ettiği ile ilgili doğrudan doğruya bir kaynak ismi zikretmemiştir. Ancak gerek mukaddime gerekse meclislerin giriş bölümlerinde kısmen şairlerle ilgili hangi bilgilerden yararlandığını belirtmektedir. Mecâlisü'n-Nefâyis mukaddimesinde: *Olça fakîr iştîp-min, ammâ hizmetleriga yitmey-min ve olça hizmetleriga yitip-min, ammâ hâlâ bu fenâ daru'l-gurûrîdın bekâ dâru's-sürûrîga intikal kılıpdurlar ve olça hâlâ bu Ferruh zamânda nümâyendedürler ve ol hazretning zât-i melekî-sıfatıgâ medh-âyendedürler, cem' kılılgay ve her kaysının netâyic-i tab'idın birer nime nişâne yosunluk yazılgay.*¹⁰² Bu ifadelerde de anlaşılacağı üzere Nevayî, elinden geldiğince şairlerle birebir görüşerek onlar hakkında bilgi elde etme yolunu tercih etmiştir.

Nevayî, sözlü kaynaklar içerisinde en çok şairlerle birebir görüşerek ulaştığı kaynaklardan yararlanır. Nevayî'nin böyle bir yol tercih etmesinin en önemli nedeni, şairlerin önemli bir kısmının onun akrabası, öğrencisi veya hocası olmasından ileri gelmektedir.¹⁰³ Ayrıca Tezkire'de üçüncü kişilerden ve toplumdaki rivayetlerden de yararlanılmıştır.

1.1.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Mecâlisü'n-Nefâyis'te, Nevayî şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken şairlerle birebir görüşmelerinden edindiği bilgileri sunar. Bunun yanında toplumda var olan bazı rivayetlerden de istifade eder. Mecâlisü'n-Nefâyis'te şairlerin kimlikleri hakkında çok fazla ayrıntı vardır. Tezkire'de şairlerin doğup büyüdüğü, eğitim gördüğü ve öldükleri yerler hakkında da malûmât verilir. Ayrıca şairin mizacı, eğitim durumu ve mesleği gibi konularla ilgili de detay yer alır.

¹⁰¹ Nevayî, *a.g.e.*, 67.

¹⁰² Nevayî, *a.g.e.*, 5.

¹⁰³ Çınarcı, *a.g.m.*, 513.

Şairin hayatı hakkında ayrıntı verilirken çoğunlukla hangi padişah döneminde yaşadığı, eğitim için nerelere gittiği ve hangi hocalardan ders aldığı belirtilir. Mîr Mahdûm maddesinde şairin hayatı hakkında şu bilgiler aktarılır: *Hazret-i Mîr Kâsım'ga halîfe ve ferzend ve mahbûb mesâbeside irdi. Atası Mekke'din İmâm Âlî-i Mûsâ er-Rızâ, aleyhi't-tahiyetü ve's-senâ ziyaretiga Meşhed'ka kıldı. Kaytıp Nişabur'ga yitkende ked-hudâ bolup mutavattın boldı. Anga üç ferzend Tingri ta'âlâ 'inâyet kıldı. Kiçikreki Mîr Mahdûm'dur kim atı Seyyid Muhammed irdi. Ve ol Hazret hidmetiga yitkeç mürîd ve vâbeste boldı. Ve Hazret-i Mîr anıng terbiye ve tekmilliga meşgûl boldılar ve azîm riyazetler buyurup katıg hidmetler rucû kıldılar. Çün Mahdûm pâk tıynet ve sahib-i devlet yiğit irdi.*¹⁰⁴

Mevlana Mes'ûd maddesinde daha hayatta olan şair hakkında şu detaylar aktarılır: *Şîrvân'dandur. Öz mülk-i din Herî'ge kıldı. Hem ifâde, hem istifâdega becid meşgul boldı. Bu esnâda Hazret-i Mahmûmî nûren mülâzemetiga yitip birer sabakka dagı müşerref bolur irdi.*¹⁰⁵ Hâce Ebû Nasr maddesinde: *Hâce Mü'eyyed-i Mahne aleyhi'r-rahmening oğludur. Mahne şeyh-zâdelerining nâ-hemvâr ma'âşî köptür, andak kim alar her kaçan bir birleri birle nizâ kılsalar, ikki cânibdin yasal yasap ok ve kılıç ve nize bile uruşurlar. Ammâ hâlâ bazı dipdürler kim Hâce Ebû Nasr haylî salâga kiripdür, inşâ'allâh rast bolgay.*¹⁰⁶

Nevayî, Mevlana Şerefeddîn Âlî-i Yezdî maddesinde şairle görüşmesini şu şekilde ifade eder: *Tahminen altı yaşında bolgay irdim. Mevlana bir rahbede oturup irmişler. Tüşken cemâ'atning keyfiyettin ma'lûm kılmak üçün etfâldın birini tilediler. Fakîr alar sarı bararga muvaffak boldum. Her nikim sordılar, cevâbımda tebessüm kılıp tahsîn kıldılar. Dagı sordılar kim mektubga barıp mu sin? Didim Tebârek sûresigaça. Didiler kim bu cemâ'at-i etfâldın biz tilegende sin kilip bizing bile âşinâ boldung. Sining üçün Fâtiha okulı dip öz Fâtiha'lariga müşerref kıldılar. Ve hem-ol zamân fakîrning vâlidî ve ol hayl ulugları kilip Mevlana hidmetide envâ-i niyâz-mend-lıglar kılğandın songra fakîrga ednâ şu'ür hâsıl boldı anga kim ni kişi irkendür.*¹⁰⁷ Şeyh Kemâl-i Türbetî maddesinde Nevayî şairle tanışmasını şu şekilde aktarır: *Fakîrning anı körerger köp ârzûm bar irdi.*

¹⁰⁴ Nevayî, a.g.e., 8.

¹⁰⁵ Nevayî, a.g.e., 135.

¹⁰⁶ Nevayî, a.g.e., 161.

¹⁰⁷ Nevayî, a.g.e., 31.

*Âşinâlıg bu nev vâki boldı kim Sultân Ebû Sa'îd Mîrzâ zamânında Meşhed'de garîb ve hasta bir buk'ada yıkılıp irdim.*¹⁰⁸ Nevayî, bazı şairler hakkında bilgi verirken onlarla görüşüp görüşmediğini hatırlamaz. Mevlana Kevkebî maddesinde: *Müneccim yigitdür. Öz fenniga münâsib tahallus ihtiyâr kılıp turur. Fakîr andak hayâl kılur-min kim anı körmey-min. Bazı yârânlar didiler kim körüp-sin, hâtırğa kılmedi.*¹⁰⁹ Nevayî, akraba olduğu şairler hakkında da malûmât verir. Mîr Sa'îd maddesinde: *İl arasında Kâbilî lakabı bile meşhurdur. Fakîrğa tagayı bolur.*¹¹⁰

Seyyid Hasan-i Erdeşîr maddesinde Nevayî, şairle olan akrabalığını şöyle mesâbesinde irdi, *hem anga ve hem fakîrğa.*¹¹¹ Nevayî, şairlerle birebir görüşemediği durumlarda üçüncü şahısların bilgisine başvurmuştur. Mevlana Sekkakî maddesinde: *Simnânlığdur. Öz mülkidin ilm talebiga şehrga kilip irdi ve fakîrning medresesinde sabak okur irdi.*¹¹² Mevlana Şemsî maddesinde de aynı durum şöyle aktarılır: *Bedahşânlıkdur. Fakîr anı egerçi körmey-min, ammâ Mevlana Muhammed-i Bedahşî'din ta'rîfin işitip-min.*¹¹³

1.1.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Türk tezkirecilik geleneğinde tezkire müellifleri, şairin hayatı dışında sanatı ve eserleri hakkında da bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bunun en iyi örneğini de Alî Şîr Nevâyî tezkiresinde görmek mümkün. Nevâyî, tezkiresinde şairlerin eserleriyle ilgili detaylı değerlendirmelerde bulunmuş, çok beğendiği şairleri övmüş, edebi değeri zayıf olan eserleri de eleştirmiştir. Nevâyî'nin, şairlerin eserleriyle ilgili sanatsal değerlendirmelerde bulunması şüphesiz onun da şair olmasıyla açıklanabilir.¹¹⁴ Nevâyî, Mîr Şâhî maddesinde şairin şiirini kusursuz bulmuştur: *Anung şi'rini çâşnî ve selâset ve yek-destlık ve letâfetde ta'rîf kılmak hâcet imes. Gazel az aytıpdur, ammâ barça halâyık kaşıda pesendîde ve müstahsendür.*¹¹⁵ Mevlana Veysî maddesinde şairin gazeldeki üstünlüğü övülmüştür: *Fakîr, belki köprek yârânlar ta'accüb kılurlar irdi kim âyâ ol bu*

¹⁰⁸ Nevayî, a.g.e., 41.

¹⁰⁹ Nevayî, a.g.e., 123.

¹¹⁰ Nevayî, a.g.e., 72.

¹¹¹ Nevayî, a.g.e., 74.

¹¹² Nevayî, a.g.e., 117.

¹¹³ Nevayî, a.g.e., 183.

¹¹⁴ Çınarcı, a.g.m., 513.

¹¹⁵ Nevayî, a.g.e., 28.

*nev'sâdelig bile nazm niçük aytur irkin, ammâ gazelleri yaman irmes.*¹¹⁶ Mîr Kemâlu'd-dîn Hüseyin maddesinde şairin sanat anlayışı hakkında yaptığı değerlendirme şu şekildedir: *'Arabîyyet ve fikhî ta'rîf kılguça dirler ki bar. Bir tasnif iligidedür kim tükense, ma'lûm bolur kim ni mikdâr salâhiyyeti bar. Az işide 'ayb tapsa bolur, ammâ habisler dir irmişler kim destârın bu nev' dânişmendâne çirmagunça köp zahmet körer irkin. İl tilidin kutulgan kişi yoktur. Pây-i hisâr havzı tükengenige bu târîhni hûb aytıb durur kim.*¹¹⁷ Timûr Küregen maddesinde de benzer bir durum şu şekilde aktarılır: *Mülk şecerelerining bostânı ve selâtın gevherlerining 'ummâni, hâkân-i cihân-gir-i sâhib-kırân, ya'nî Timûr Küregen, enâra'llâhu burhânehu, egerçi şî'r aytmakka iltifât kılmaydurlar, amma nazm u nesrni andak hûb mahal u mevki'de okupturlar kim anıng dik bir beyt okugan ming yahşı beyt aytkança bar.*¹¹⁸

1.1.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Mecâlisü'n-Nefâyis'te, şairlerin eserleriyle ilgili malûmât aktarılırken genelde sözlü kaynaklar kullanılmıştır. Tezkire'de eserlerin adları, türleri ve miktarı ile ilgili yine çok fazla bilgiye yer verilmiştir. Eserlerin; divan, şerh eserleri ve mesnevi gibi hangi türlerden oldukları belirtilmiş ve bu eserlerin edebi değeri zikredilmiştir. Ayrıca bu eserlerin tercüme mi ya da telif mi olduğuyula alakalı detayda aktarılmıştır. Nevâyî, bu bilgilere genelde şairlerle birebir görüşerek ya da çeşitli rivayetlerden ulaşmıştır. Hazret-i Mîr Kâsım-i Envâr maddesinde şairin bir divan tertip ettiğinden bahseder: *Herâyine kim dîvân cem'kılurğa bu emr bâ'is boldı ve Enîsü'l-'âşikîn atlıg muhtasarrak mesnevî hem nazm kıldılar ve terci' dagı didiler.*¹¹⁹ Nevâyî, Âzeri maddesinde ise şairin divanının meşhur olduğunu vurgulamıştır: *Ve ba'zı kütüb, mesel 'Acâyibü'd-dünyâ ve Cevâhirü'l-esrâr, Şeyh'ning durur. Özge musennefâtı hem bar. Ve Dîvân'ı hem meşhurdur.*¹²⁰

Nevâyî, Mevlana Hüseyin-i Hârizmî maddesinde şairin pek çok eserinin olduğunu ve bazı eserleri de şerh ettiğini belirtmiştir: *Maksad-i Aksâ anıng tasnîfidür. Ve Mevlana Celâlu'd-dîn-i Rûmî kuddise sırruhu Mesnevî'siga şerh*

¹¹⁶ Nevayî, a.g.e., 39.

¹¹⁷ Nevayî, a.g.e., 143.

¹¹⁸ Nevayî, a.g.e., 191.

¹¹⁹ Nevayî, a.g.e., 6.

¹²⁰ Nevayî, a.g.e., 10.

*bitipdür. Ve Kasîde-i Bürde'ga dağı Hârizmîçe Türkî tili bile şerh bitipdür. Özge musannefâtı hem bar, ammâ ahlâk ve sıfâtı bâtn 'ilmide yarugluk tapkanning münâfîsidür.*¹²¹

Mevlana Kâtibî maddesinde Nevâyî, şairin kasidelerinden söz ederek, onun bu türde yaptığı yenilikleri ortaya koymaktadır. Bunun dışında şairin dört tane mesnevisinin olduğundan bahsetmiş, divanın daha meşhur olduğunu ifade etmiştir: *Be- tahsis kasâyidde, belki ihtirâ'lar hem kıldı ve köpi yahşı vâkî' boluptur. Ve mesnevîleri hem mesel Tecnîsât, zü'l-bahreyn ve zü'l-kâfiyeteyn. Ve Hüsn ü 'Işk ve Nâsır u Mansûr ve Behrâm u Gül-endâm bar. Ammâ gazelliyyât ve kasâyid dîvânı meşhûrrak ve yahşırak vâkî' boluptur.*¹²² Mevlana 'Abdullâh maddesinde Nevâyî, tezkiresini yazdığı yıllarda şairin de bir hamse oluşturduğunu vurgulamıştır: *Sâyir şi'r esnâfıdın meyli mesnevîga köprekdür. Bu târîhde kim bu risâle bitildi, hamsedin Leylî vü Mecnûn ve Husrev ü Şîrîn ve Heft-peyker'ga tetebbu' kılıp irdi. İskender-nâme mukâbeleside Zafer-nâme nazmıga meşgûl irdi.*¹²³

¹²¹ Nevayi, *a.g.e.*, 9.

¹²² Nevayi, *a.g.e.*, 11.

¹²³ Nevayi, *a.g.e.*, 84.

2.XVI. YÜZYIL ANADOLU TEZKİRELERİ

XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok alanda altın çağını yaşadığı bir yüzyıldır. Türk Edebiyatı'nın birçok zirve şahsiyeti bu asırda yaşamıştır. Bu yüzyıl Fuzûlî, Bakî, Zatî, Hayâlî, Yahyâ Bey, Rûhî ve Nev'î gibi usta sanatçılar yetiştirmiştir.¹²⁴ Yetişen iyi sanatçılara paralel olarak XVI. yüzyılda manzum, mensur eserlerin sayısında da büyük bir artış olmuştur.¹²⁵ Anadolu sahasında ilk tezkireler de Osmanlı Devleti'nin altın çağını yaşadığı bu yüzyılda kaleme alınmıştır.¹²⁶ Bu tezkireler Herat ekolü tezkirelerini kendilerine örnek almakla birlikte, başta tezkirelerin tertibi olmak üzere pek çok konuda değişiklik göstermiştir.¹²⁷ Latifî ile başlayan alfabetik sıraya göre tezkireyi tertip etme geleneği, Anadolu tezkirelerini Herat tezkirelerinden ayıran en önemli farktır. XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılan tezkire ise Garibî'nin Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm adlı tezkiresidir.¹²⁸ Bu eser 27 varaktan oluşup, toplamda 54 şair hakkında bilgi vermektedir. Garibî, tezkiresinden sonra XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılan ikinci tezkire; Sehî Bey'in Heşt Hehişt adlı eseridir. Sehî Bey tarafından 1538 yılında Edirne'de tamamlanmıştır. Eser devrin sultanı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.¹²⁹ Yüzyılın diğer bir tezkiresi olan Latifî Tezkiresi veya diğer adıyla Tezkiretü's-Şuara ve Tabsıra-ı Nuzemâ 1546 yılında yazılmıştır. Tezkire, devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.¹³⁰ Eser Türk Edebiyatında alfabetik tertibi ilk kullanan tezkire olması bakımından önemlidir. Ahdî'nin kaleme aldığı Gülşen-i Şu'arâ, Anadolu sahasında yazılmış dördüncü tezkiredir. Ahdî Tezkiresi olarak da bilinen eser, 1564 yılında Şehzade Sultan II. Selîm'e sunulmuştur.¹³¹ Gülşen-i Şu'arâ'yı XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerden ayıran en belirgin özellik, müellifin kendisinden önce yaşamış şairleri tezkiresine almamasıdır.

¹²⁴ Cemal Kurnaz, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kitapevi Yayınları, Ankara, 2002, 215.

¹²⁵ Yaşar Aydemir, Cemal Kurnaz, *Eski Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, 173.

¹²⁶ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, 189.

¹²⁷ Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II.*, T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, 112.

¹²⁸ Garibi, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum*, (Çev.: İsrail Babacan) Ankara Vizyon Yayınevi, Ankara, 1994, 24.

¹²⁹ İsmail Hakkı Aksoyak- Filiz Kılıç, *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, 29.

¹³⁰ Mehmet Pektaş, "Latifî Tezkiresinde Edebi Sanatlar ve Edebi Sanatlar ile İlgili Değerlendirmeler", *Turkish Studies*, VII- 3, Ankara, 2012, 2158.

¹³¹ Aksoyak, *a.g.e.*, 43.

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, Âşık Çelebî tarafından 1568 yılında yazılmış ve devrin hükümdarı Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur.¹³² Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, XVI. yüzyılda yazılmış en kapsamlı tezkiredir. Kınalızâde Hasan Çelebî Tezkiresi olarak da anılan Tezkiretü'ş-Şu'arâ 1586 yılında tamamlanmış bir diğer önemli tezkiredir. Kınalızâde Hasan Çelebî Tezkiresi 640 şairin hayatı hakkında bilgi veren Türk Edebiyatının en kapsamlı tezkirelerinden biridir. Gelibolulu Âli'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı eseri XVI. yüzyılın son tezkiresidir. Eserin bizi ilgilendiren dördüncü rükün Osmanlıların kuruluşundan 1598-99 yıllarına kadar olup biten olaylardan, devrin devlet adamlarından, bilginlerinden, şeyhlerinden ve şairlerinden bahsedilir.¹³³ Bu tarihten itibaren yirminci yüzyılın ortalarına kadar Türk Edebiyatında, toplam 36 tezkire kaleme alınmıştır.¹³⁴

2.1.TEZKİRE-İ MECÂLİS-İ ŞU'ARÂ-YI RUM (GARİBÎ TEZKİRESİ)

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm veya diğer adıyla Garibî Tezkiresi, XVI. yüzyılın başında Anadolu sahasında yazılmıştır. Edebiyatımızda Osmanlı sahası şairleri hakkında bilgi veren ilk tezkire olan Sehî Bey'in *Heşt Behişt* adlı eserinden daha önce ya da aynı dönemde kaleme alınmıştır. Garibî, tezkiresinin ön sözünde Anadolu sahasında Osmanlı şairleri hakkında bilgi veren bir tezkirenin eksikliğinden bahseder. Arap ve Fars edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da bir tezkire yazılması gerektiğini savunan Garibî, bu sebeple *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum* adlı tezkireyi kaleme alır.¹³⁵

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm toplam 27 varaktan oluşmaktadır. İlk üç varağında bir dibace yer alır. Bu dibacede ilk önce Şu'arâ suresi olmak üzere ayet ve hadislerden deliller getirilerek iyi ve kötü şair arasındaki farkları ortaya konulur. Daha sonra şiirin başta Hz. Peygamber'den sadır olduğu öne sürülerek Hz. Ali ve diğer bazı İslam büyüklerinden şiir örnekleri suulur. Ardından Şah İsmail ve şairliği övülerek tezkirenin yazılış sebebine geçilir.¹³⁶

¹³² Âşık Çelebî, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, (Haz.: Filiz Kılıç) İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010, 49.

¹³³ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (Haz. Mustafa İsen) Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, 19

¹³⁴ Canım, *a.g.e.*, 310.

¹³⁵ Garibi, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum*, (Çev.: İsrail Babacan) Ankara Vizyon Yayınevi, Ankara, 1994, 45.

¹³⁶ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007, 226.

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'da herhangi bir tabaka ya da bölümlendirme yoktur. Eserde 54 şair hakkındaki bilgi tek bölümde verilmiştir. Şairler isimleri genelde tarihi ve kronolojik düzene göre sıralanmıştır. Tezkire'de ilk olarak Mevlana Celâleddin-i Rûmî'nin ismi zikredilir.¹³⁷

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm, dil özellikleri bakımından XVI. yüzyıl Osmanlı Türkçesi özelliklerini yansıtmakla beraber yer yer Azeri Türkçesini de ihtiva eder. Eserde ayrıca Eski Anadolu Türkçesi hususiyetlerine de rastlamak mümkündür. Tezkirenin dili devrine göre oldukça yalındır. Garîbî, tezkiresinde XVI. yüzyıla göre çok daha sade, akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.¹³⁸

2.1.1.YAZILI KAYNAKLAR

Garîbî, Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'un mukaddime kısmında şairler ile ilgili nasıl bilgi edindiğini şu şekilde akatarır: *Bu cihetden şimdiki hâlde işbu bende-i garib Rum vilâyetinde şu'arâ-yı mâ-takaddüm ve mâ-te'ahhurdan ehl-i imân ya'ni muhibb-i hânedân anılan bülbülân-ı kâfiye-senc-i serâbistân-ı suhanveri ve tûtiyân-ı gazel-sera-yı şekeristân-ı nazm-güsteri ki ba'zınun hıdmetine eren ve ahvâllerinden haberdâr olan gerçekler naklinde işidüp men onların dahı nâmı ve adları ve girâmı sfâtları zamân sahayifinde ve cihân safâhiyinden mahv olmayup ehl-i diller zikrinden mahrum kalmasunlar.*¹³⁹ Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Garîbî, yazılı kaynaklardan ziyade şairlerle birebir görüşmüş, görüşemediği şairler hakkında ise o şairleri tanıyan kişilerden bilgi edinmiştir. Garîbî, tezkiresinde yer vereceği şairler hakkında malûmât toplamak için Anadolu'ya gelmiş, bu şairlerin eserlerinden istifade ederek bazı yazılı kaynaklar kullanmıştır.

2.1.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'da şairlerin hayatı ile ilgili yazılı kaynak sayısı çok azdır. Garîbî, şairin hayatı ile ilgili yazılı kaynak olarak şairin eserinden yararlanmıştır. Mevlana Ahmedî maddesinde şairin mesnevisinden şu şekilde istifade edilir: *Şeyhî ol nazmı gûş idüp ayıtmuş ki İskender kimi bir pâdşâh şîr-merd ü pehlevân girekdür ki Ahmedî Efendi'nün Sikender'inden sıçrayup geçe*

¹³⁷ Garibi, a.g.e., 25.

¹³⁸ Garibi, a.g.e., 46.

¹³⁹ Garibi, a.g.e., 65.

ve bu ebyât ol İskendernâme'dendür.¹⁴⁰ Zâtî maddesinde: *Vâkı'an selikâ-ı şiiirde müsellemdür ammâ kec-lehce ve bed-kıyâfet ve habis vecd kişidür ve üç beyt onun divânındandır.*¹⁴¹ Tezkire'de şairlerin ölüm tarihi ile ilgili bir beyit vardır. Sun'î Çelebî maddesinde: *Bu bir beyt anun Necâti fevt için söylediği kasideden makta'dur ki târîh vâki' olmuştur.*¹⁴²

2.1.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'da, şairin sanat anlayışıyla alakalı genelde tezkirecinin şair hakkında verdiği sözlü bilgiler mevcuttur. Şairin sanatı üzerine verilen yazılı bilgiler ise yine şairlerin eserlerinden istifade edilerek ortaya konmuştur. Zâtî maddesinde: *Hoş-tablıkda ve fevri münâsib-gûlıkda Rum ehli anı müsellemdutarlar. Vâka'an selika-i şiiirde müsellemdür ammâ kec-lehce ve bed-kıyâfet ve habi-vech kişidür ve bu üç beyt anun divânındandır.*¹⁴³ Ferruh Beg maddesinde şairin sanatıyla alakalı şu detaylar aktarılmıştır: *Her hâl ile tab'ı yahşı ve zihni saf kuvve-i hâfızası gâlib üslûb-ı şî'rde makbul yigittür veli bu kadar hem var ki kendü şiiirde ohurken hayli hâlâta müncer olup gözlerinden yaş tökilür. Kalender ve ma'reke-gir ve çalıcı ve lu'bet-bâz bunlarun emsâli kimselere akça vü hil'at virüp her ma'rekede menüm şî'rüm ahınsun diyü itminân ü iltiyâmlar kılur. Bu beyt anun eş'ârındandır.*¹⁴⁴

2.1.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'da, şairin eseri hakkında verilen yazılı kaynaklar yine şairin kendi eserinden istifade edilerek aktarılır. Müellif, Revânî maddesinde şairin eserlerini meşhur eserlerle kıyaslanıp, kendi eserlerinden örnekler verir. *Bâ-vücûd kasâyid ü şeh-erengizde ihtirâ'lar kılup çohı yahşı gelmiş. Mesnevileri hem var. Misl-i tecnisât ü zü'l-bahreyn ü zü'l-kafiyeteyn ile Hüsn ü Aşk ve Gül ü Bülbül ve Şem ü Pervane hayalâtında engizler göstermiş. Ammâ atası tarikinden kem-behre şarâb-hâr ve bekri-vaz harâbâti kişî imiş. Evkât ü eş'ârınun dahı ekseri tahayyülât-ı şarâb ile geçmiş. Bu matla anundur.*¹⁴⁵ Melîhî maddesinde şairin sanatına dair malûmâta şöyle yer verilmiştir: *Ammâ dîvânında olan ekser ebyât-ı pür-manâ ve gazeliyyatı selis ü matbu bahş-ı ilâhîden bî-behre*

¹⁴⁰ Garibi, a.g.e., 69.

¹⁴¹ Garibi, a.g.e., 90.

¹⁴² Garibi, a.g.e., 84.

¹⁴³ Garibi, a.g.e., 90.

¹⁴⁴ Garibi, a.g.e., 90

¹⁴⁵ Garibi, a.g.e., 81.

*digül. Bu iki beyt Nişâninün tertib-i hurûf ile yazdığı kaside cevâbında vâki olmuştur.*¹⁴⁶

2.1.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'da tezkirecinin en fazla faydalandığı kaynak sözlü kaynaklardır. Garîbî Tezkiresi'nde de Herat ekolü tezkirelerinde olduğu üzere şairlerle ilgili toplumda var olan rivayetlerden istifade etmiştir.¹⁴⁷ Anadolu'da bir tezkirenin varlığına ihtiyaç olduğunu belirten Garîbî, şairler hakkında malûmât elde etmek için Anadolu'ya kadar gelmiştir. Yazılı kaynaklardan çok az faydalanan Garîbî, şairler hakkındaki malûmâtı ya birebir onlarla görüşerek veya duyduklarından elde etmiştir. Garîbî, tezkiresinin mukaddime kısmında kendinden önce ve kendi devrindeki şairleri eserine aldığı belirtir. Şairlerden bir kısmının “hizmetine erdiğini”, bir kısmını ise “hizmetine erenlerden” duyarak yazdığını söyler.¹⁴⁸

2.1.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Garîbî tezkiresinde genelde madde başı olarak şair mahlaslarından ziyade şair adlarını kullanmıştır. Ancak şair isimlerine ulaşamadığı durumlarda şairin mahlasını madde başı yapmıştır.¹⁴⁹ Tezkire'de şairin doğum yeri ve tarihi söylemese de nereli olduğu ve nerede meşhur olduğu mutlaka belirtilmiştir. Bunların yanı sıra şairin eğitim durumu, mesleki ve toplumdaki sosyal tabakası hakkında da bilgi aktarılmıştır. Mevlana Celâleddin maddesinde şairin hayatı ile ilgili bilgiler şöyle aktarılır: *Evvelâ a'lemü'l-muhakkîkîn ve efdalü'l-ârifîn ferîdü'l-mille ve'd-dîn kudduse sirruhu durur ki 'Acem vilâyetlerinde Mollâ-yı Rum ve Rum ikliminde Mevlana Hünkâr dimek ile meşhur ü ma'rûfdur. Karaman vilâyetinde Konya şehrinde vâki olmuşlardur. Ve merkad-i pür nurları hemân andadır. Anların rütbe-i âlileri derece-i ta'rifden a'lâ ve derece-i vâlileri rütbe-i tavsifden mu'allâdur. Ammâ çün hakâyık-ı edasında ehl-i diller anların nazmları gevherleri ile riştr-i cânlarını mügevher ve hâtır-ı âtırlarını onların eş'âr-ı dekâyık-şi'ârları fehvâsı ile mu'attar ü münevver kılurlar.*¹⁵⁰

¹⁴⁶ Garibi, *a.g.e.*, 82.

¹⁴⁷ Çınarcı, *a.g.m.*, 516.

¹⁴⁸ Garibi, *a.g.e.*, 26.

¹⁴⁹ Garibi, *a.g.e.*, 27.

¹⁵⁰ Garibi, *a.g.e.*, 66.

Ahmed Paşa maddesinde: *Bursa şehrinden seyyid-zâde imiş. Velîyyüddin oğlu dimek ile meşhurdur. Kendü zamânının bi-bedeli imiş. Envâ-i kâbiliyyet ü kemâl-i mevzuniyet ile mükemmel olduğu cihetden Sultân Mehemed nazarına getürdüp musâhib ve vezir-i azam idinmiş.*¹⁵¹ Garîbî, Şeyh İbrahim maddesinde şair hakkında bilgi elde etmek için İstanbul'a gittiğini şöyle anlatır: *Ben de İstanbul şehrinde anun nazarına yitüp dest-bus-ı şerifi ile müşerref oldum. Aceb meczûb ü mergûb azîz kimse idi. Ammâ süvâr olmağa dahı iktidârı olmayup yüz yaşına karib olmuş pîr olduğu sebebden müridleri taht-ı revân vaz idüp semâ ü safâyla arhalarında götürler idi ve Mısır vilâyetinden İstanbul şehrine ol üslûb üzre götürmüşler idi.*¹⁵²

2.1.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Garîbî, şairlerin sanatları hakkında kısa değerlendirmelere yer vermiştir. Ali Şîr Nevâyî'de olduğu gibi şairler hakkındaki sanat derinliğini gösterecek bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Garîbî, tezkiresinde şairlerin üslubu, mahâret gösterdikleri edebî sanatlar, nazım tür ve şekilleri gibi konuları dikkatli bir şekilde değerlendirmiştir. Garîbî, bununla beraber şairlerin hangi nazım şekli ve türünde başarılı olduklarını da belirtir. Hamzavî maddesinde: *Gazel ü kasâde tarzında dîvân-ı mükerrer tertip kılup mesnevi tarzı üzre Vâmık ü Azrâ hikâyetin dahı nazm eylemişdür.*¹⁵³ Sadî Çelebî maddesinde şairin sanatı hakkında şu şekilde bilgi verilir: *Yidi kalemde üstâd olup Türkî teressül-i bî-misâl dahı inşâ kılmış ve meşhurdur. Ekser ulûm-ı fînûnda mâhir be-tahsis ulûm-ı garîbede ammâ felekiyyâtda şöhreti artukrak imiş.*¹⁵⁴

Garîbî, şairleri ele alırken tarafsız hareket ettiği söylenemez. Sıkı bir Şîa savunucusu ve Osmanlı muhalifi olan Garîbî bazı değerlendirmelerde taraflı davranmıştır.¹⁵⁵ Bazı açıklamalarında Osmanlı Devletini ve Sünni inancını küçümsemesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. İslâm Oğlu Süleyman Beg maddesinde: *Ammâ Rûm vilâyetinde sûfî hurûç itdükçe ekser anlarun oymaklarından zâhir olduğu sebebden Osmanlu tayifesi çok ezâ vü ihânet eyleyüp*

¹⁵¹ Garibi, a.g.e., 73

¹⁵² Garibi, a.g.e., 87.

¹⁵³ Garibi, a.g.e., 68.

¹⁵⁴ Garibi, a.g.e., 76.

¹⁵⁵ Garibi, a.g.e., 32.

*ocaklarını külsüz koymışlardır.*¹⁵⁶ İshâk Çelebî maddesinde benzer bir durum şu şekilde anlatılır: *Ammâ Şî'amezhebdir diyü Sünnî mollâlar gâybâne gıybetin kılurlar. Huzurında bahs ü mes'ele güftârına kâdir digüller imiş.*¹⁵⁷ Necâtî maddesinde şair hakkında şu eleştirilerde bulunur: *Sûfî-dost anılır ammâ enâniyyeti galib olduğu cihetden suver-i mecâzda zâhir-i seyr eyleyüp ma'ânî hakikâtden bâhir olmamış ve Nevâyî kimi Sünnîler kûçesinde ser-gerdân olmuş. Kabri dahi İstanbul'da Cehûdlar Mahallesinde vâki olmuş.*¹⁵⁸

2.1.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm'da hemen hemen bütün şairlerin eserleri hakkında bilgi vardır. Şairin divanı varsa mutlaka belirtilir. Bunun dışında meşhur bir eseri varsa bu eser hakkında ayrıntıya gidilir. Mevlana Şeyhî maddesinde şairin eserleri hakkında şu bilgiler verilmiştir: *Şiirde dahî dîvân tertip eyleyüp envâ-ı kasayîd hem tanzim kılmış. Âhir mesnevi bahrinde kitâb-ı hamse tahrîrine şürû idüp Hüsrev ü Şîrîn hikâyetin itmâma karîb itdüğü zamanda ömr vefâ etmeyüp rahmet-i Hudâ'ya peyvest olmuş. Bu matla u makta anun gazeliyyatındandır.*¹⁵⁹

Ahmed Paşa maddesinde şairin değişik dillerde yazılmış eserleriyle ilgili şu detaylar aktarılır: *Egerçi mesnevi bahri ile Leylâ vü Mecnûn kitabını te'lif idüp ve gine özi pesend itmeyüp tahrik itmiş Fârisi gazelleri dahî var. Ammâ Türkî lafzî ile tertip kılduğu dîvân tamâm-ı ehl-i diller mâbeyninde makbûl ü müsellemler olup vâki 'an tarz-ı gazelde bî-misl ü bî-nazîr imiş. Bu gazel anun dîvânındandır.*¹⁶⁰

2.2.HEŞT BEHİŞT (SEHÎ BEY TEZKİRESİ)

Devrin sultanı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan Heşt Behişt, Sehî Bey tarafından 1538 yılında Edirne'de yazılmıştır. Anadolu'da tezkire yazma geleneğinin bu eserle başladığı kabul edilir.¹⁶¹ Eser bir ön söz, her birine “behişt” (cennet) adı verilen sekiz tabaka ve bir hatimedden meydana gelmiştir. Her tabakanın başında, tabakayı kapsayan şair hakkında genel bir malûmât verilmiştir. Heşt Behişt'in tabakaları ayrılmıştır.

¹⁵⁶ Garibi, a.g.e., 92.

¹⁵⁷ Garibi, a.g.e., 85.

¹⁵⁸ Garibi, a.g.e., 83.

¹⁵⁹ Garibi, a.g.e., 67-68.

¹⁶⁰ Garibi, a.g.e., 73.

¹⁶¹ İsmail Hakkı Aksoyak- Filiz Kılıç, Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, 29.

1. Bu tabakada devrin sultanı Kanuni Sultan Süleyman konu edinmiştir. Tabaka sadece “Muhibbî” mahlaslı padişah şair olan Kanuni Sultan Süleyman’a yer verilmiştir.

2. Bu tabaka Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar şiirle uğraşan padişah ve şehzadeleri ihtiva etmektedir. Bu tabakada II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, Sultan Bâyezîd, Cem Sultan, Sultan Selim ve Şehzade Korkud isimlerine yer verilmiştir.

3. Bu tabaka, devlet adamlarına ayrılmıştır. Dönemin şiir alanında maharetli vezir, kadı, defterdar ve nişancıları gibi devletin önemli memurları bu tabaka içerisinde yer bulmuşlardır.

4. Bu tabaka, Hızır Bey, Lamiî Çelebî, Hasan Çelebî gibi 17 âlim şaire yer verilmiştir.

5. Sehî Bey, bu tabakada kendisinden önce yaşamış, kendileriyle ilgili malûmâtı ihtiyarlardan aldığı şairleri konu edinmiştir. Bu tabakada Sehî Bey’den önce yaşamış olan Şeyhî, Ahmedî ve Ahmed-i Dâî’nin de aralarında bulunduğu 34 şaire yer verilmiştir.

6. Bu tabaka, Sehî Bey’in gençliğinde ve olgunluk döneminde gördüğü ve pek çoğu ile tanıştığı şairleri kapsar. Bu tabakada Necatî, Vasfî, Kemal ve Zülâlî gibi şairlerin de aralarında bulunduğu 61 şair hakkında bilgi verilir.

7. Bu tabaka eserin yazıldığı dönemde hayatta olan şairler hakkında malûmât içermektedir. Eserde Zâtî, Garîbî ve Mesîhî’nin de aralarında bulunduğu 39 şairin hayatı hakkında bilgi aktarılmıştır. Bu tabakada ayrıca dönemin kadın şairleri olan Mihrî Hâtûn ve Zeynep Hatun hakkında da malûmâta yer verilmiştir.

8. Sehî Bey bu tabakada kendisine göre daha genç olan ve kabiliyetlerinin farkında olduğu şairlere yer vermiştir. Bu tabakada Hayâlî, Figânî, Kâmî ve Rûhî gibi önemli şairlerinde aralarında bulunduğu toplam 55 şair yer almaktadır.¹⁶²

Sehî Bey, tezkirenin dibâcesinde tezkireyi neden yazdığını ve eserini vücuda getirirken kimlerden ilhâm aldığını belirtir. Tezkire yazarı, tezkiresinde Molla Câmî’nin Baharistan, Devletşah’ın Devletşah Tezkiresi ve Ali Şîr

¹⁶² Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, 17-20.

Nevâyî'nin Mecalisü'n-Nefayis adlı eserlerinden ilhâm aldığını söyler.¹⁶³ Heşt Behişt'in dili süs ve özentiden uzak, sade ve anlaşılırdır. Sehî Bey, tezkiresinde şairlerin sadece biyografilerine değil aynı zamanda onların edebi kişiliklerine ve eserlerine de yer vererek, bazı beyitlerinden örnekler aktarmıştır.¹⁶⁴

Eserin gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok yazılı nüshası bulunur. Sehî Bey Tezkiresi Mehmed Şükrü tarafından "Âsâr-ı Eslâftan Tezkire-i Sehî" adıyla h. 1325 yılında İstanbul'da basılmıştır. Tezkire daha sonra O. Reşer ve Necâtî Lugal tarafından 1940 yılında Almanca'ya çevrilmiştir. Günay Kut tarafından tenkitli metni yapılan eserin, sadeleştirilmiş metni Mustafa İsen tarafından hazırlanmıştır.¹⁶⁵

2.2.1.YAZILI KAYNAKLAR

Sehî Bey tezkiresinin mukaddime kısmında Herat ekolü tezkirelerini incelediğini ve bu tezkirelerden esinlenerek böyle bir tezkire yazma düşüncesinin oluştuğunu ifade eder.¹⁶⁶ Sehî Bey, Herat ekolü tezkirelerinden etkilenmekle birlikte asıl model aldığı tezkirenin Ali Şîr Nevayî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis olduğunu belirtir.¹⁶⁷ Bu eserde yazılı kaynak olarak en çok tarih kitaplarından istifade edilmiştir. Bu tarihler içerisinde Osmanlı tarihi için büyük bir öneme sahip Tevârih-i Âl-i Osmanîlerin yeri büyüktür. Tezkire'de şairlerin sadece hayatı değil sanatı ve eserleri hakkında da malûmât verilirken yine bu tarih kitaplarından yararlanılmıştır. Sehî Bey, İstanbul ve çevresinde çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, bu sayede pek çok şairin eserine ulaşma imkân kazanmıştır. Sehî Bey'in en çok yararlandığı yazılı kaynak yine kendisinin ulaşıp okuduğu şairlerin kendi eserleridir. Tezkire'de istifade edilen bir başka yazılı kaynak tarih kıtalarıdır. XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu gibi Sehî Bey Tezkiresi'nde de bazı şairlerin hayatı ile ilgili tarihi kıtalarına yer vermiştir.

2.2.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Sehî Bey Tezkiresi'nde şairlerin hayatı ile ilgili yazılı kaynak olarak tarih kıtaları dikkati çeker. Bununla birlikte şairlerin birbirleri hakkında söylediği

¹⁶³ Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, 14.

¹⁶⁴ Gökçehan Aysel Ağaoğlu, "Sehî Bey'in Heşt -Behişt Tezkiresinde Gazel Türü ile İlgili Yapılan Değerlendirmelerde Kullanılan Eleştirel Üslup", *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, LXI-61, Ankara, 2011, 59

¹⁶⁵ Rıdvan Canım, "Sehî Bey", *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 2009, XXXVI, 31.

¹⁶⁶ Çınarcı, *a.g.m.*, 516.

¹⁶⁷ Harun Tolasa, *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ, Ankara, 2002, 308.

sözler şairlerin hayatı hakkında bilgi veren diğer olarak gösterilebilir. Necâfî maddesinde, Sehî Bey şairin ölümü üzerine kendisinin düşürdüğü tarihe yer vermiştir: *Vefatı İstanbul'da vâki oldu. Mezarı Şeyh Vefa tekkesi karibindedir. Merkadini ben fakir yaptırđım. Bu fakirden işbu tarih sadır oldu.*¹⁶⁸ Kâtip Hasan maddesinde şairin ölümüne düşürülen tarihe değinilmiştir. *Ve müfti Sa'di Çelebî mevtine tarih bunu düşdi.*¹⁶⁹ Sehî Bey, Visâlî maddesinde şairle ilgili bir bilginin, Kâtip Şevkî'nin kıtasında farklı bir şekilde geçtiğini vurgulamıştır: *Sünnetsizdir diyü töhmet isnâd ederlerdi. Ana binâ'en latife-gûy Kâtib Şevki bu kıt'ayı dedi.*¹⁷⁰

2.2.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Sehî Bey Tezkiresi'nde şairlerin sanat anlayışı ile ilgili bilgi aktarılırken genelde şairlerin kendi eserlerinden istifade edilmiştir. Dönemin önemli tarih kitaplarından olan Tevârih-i Âl-i Osmanîler şairin sanatı hakkında bilgi verilirken yararlanılan başka bir yazılı kaynaktır. Necâti Bey maddesinde şairin sanat anlayışla ilgili malûmât aktarılırken, Tevârih-i Âl-i Osmanîden şu şekilde yararlanılır: *Mevlana Şeyh İdrîs-i Bitlisî rahmetullah aleyhi yazdığı Tevarih-i Al-i Osmaninin yazdığı altıncı cildinin Sultan Mahmud cildir. Necâti Hüsrev-i Rum'dur diyü yazup malum ider. Bir kimesne ki tarihin Monla İdrîs gibi sahib fazl u ehl-i hüner Hüsrev-i Rûm deyü zikri ider. Ona tarif ve tahsin lütf için olunmaz artık. Bu matla Sultan Beyazıt merhuma dedüğü kıtadandır.*¹⁷¹

Kasım Paşa maddesinde şairin kendi eserinden şu şekilde yararlanılmıştır: *Ve üslûb-ı nazm-ı mergûp bilir çok hoş tâb mesel-gûyi hayal engiz ve emsâl-i amize gara gazeliyâtı ve rânâ-i ebyâtı çok eşarı iştiâr-i temâm ve sözleri itibârı mala kelam bulmuş. Divanı meşhur ve mezkurdur. Ve bu birkaç beyit onun eş'ârındandır.*¹⁷²

2.2.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Sehî Bey, tezkiresinde şairlerin eserleri hakkında bilgi verirken, yazılı kaynak olarak sadece şairlerin eserlerinden faydalanmıştır. Mevlana Kutbî Çelebî maddesinde şairin eseriyle ilgili şu detaylara yer verilir: *Enîsü'l-Uşşâk üslubunun*

¹⁶⁸ Sehî Bey, *Heşt Behişt*, (Haz.: Günay Kut), Harvard University Printing Office, Duxbury, 1978, 213.

¹⁶⁹ Sehî Bey, *a.g.e.*, 276.

¹⁷⁰ Sehî Bey, *a.g.e.*, 238.

¹⁷¹ Sehî Bey, *a.g.e.*, 214.

¹⁷² Sehî Bey, *a.g.e.*, 119.

*Heves-nâme adlu bir kitâb yazub, içinden telif ve nice bab tasnif idüp, garib teşbihyat ve acziyet bulup kullanmıştır. Ondan gayrı kimseye müyesser olmuş değildir. Ve muhayyel eş'ârı ve gazeliyâtı var ve bu mutlak dahı anun eşarındandır ki zikr olunur. Matla-ı¹⁷³ İdris Bey maddesinde benzer bir durum şu şekilde aktarılır: *Ve leyli Mecnûn Türkiye döndürüp gayet iyi ve nihayet mertebe bahş etmiştir. Gazeliyât-ı garrâ ve ebyât-i müstesnâ nazm u inşâ kâdir ve üslûb-ı şiiirde mahirdür. Ve bu matla-ı mürabba onun eşarındandır.*¹⁷⁴*

2.2.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Sehî Bey, hayatının ilk dönemlerinde Necâti Bey ile beraber Manisa'da bulunmuş, daha sonra İstanbul, Ergene ve Edirne'de çeşitli görevler yapmıştır. İstanbul ve çevresindeki önemli kültür merkezlerinde bulunan Sehî Bey, buralarda bulunduğu yılları verimli bir şekilde değerlendirmiştir. Bu bölgelerdeki önemli şairlerle buluşmuş ve onların eserlerini okuma imkânı bulmuştur. Bu nedenle Sehî Bey şairler hakkında malûmât verirken genelde kendi bilgisini aktarmıştır. Sehî Bey, tezkiresinin mukaddime kısmında geçmişte yaşayan şairler ile ilgili bilgilerin bir kısmını yaşlı ve tecrübeli insanlardan diğer kısmını ise halk arasında var olan bilgilerden derlediğini bizzat belirtir.

2.2.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Sehî Bey, Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olan İstanbul ve dönemin önemli merkezlerinden olan Manisa ve Edirne'de çeşitli görevlerde bulunmuştur. Buralarda kaldığı sürelerde pek çok şairle tanışma imkânı yakalamıştır. Bundan dolayı tezkiresinde şairlerin hayatı hakkında bilgi verirken birebir görüştüğü kişiler önemli bir yer tutmaktadır. Tezkiresinde yer verdiği şairlerin önemli bir kısmını tanıdığı için genelde şairlerin hayatı hakkında kendi bilgisini aktarma yolunu seçmiştir. Mevlana Abdülvehhâb Çelebî maddesinde, şairin hayatı ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *Mevlana Abdülvehhâb Çelebî merhum, Monla Abdülkerim'in oğludur. Hayali tahallüs iderdi. Ehl-i ilimdendir, çok mu'teber yerlere kâdı olmuştur. Merhum Sultan Selim râbıtıyla getirüp defterdar edinüp Yeniçeri taifesi Amasya'da kavga iderken, defterdarlıktan azl olub sonradan İzmir kadısı iken fevt oldı. Mezarı, Edirne'de babasının mektep-hanesindedir.*¹⁷⁵

¹⁷³ Sehî Bey, *a.g.e.*, 153.

¹⁷⁴ Sehî Bey, *a.g.e.*, 143.

¹⁷⁵ Sehî Bey, *a.g.e.*, 133.

Yine Mevlana Sadrî maddesinde şairin hayatı hakkında şu ayrıntılara yer verilmiştir: *Mevlana Sadrî merhum Şeyh Kutbeddin'nin dohter-zâdesidir. Doğumu İznik'dir. Monla-zâdedir. Babası merhum Sultan Korkut'un hocası olmuştur. Miçekli oğlu demekle meşhurdur. Kendisi şerifdür.*¹⁷⁶

2.2.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Sehî Bey, devletin önemli şehirlerinde çeşitli görevlerde bulunup, birçok şairle birebir görüşme imkân elde etmiştir. Bunun yanı sıra bazı önemli ilim meclislerine de katılmış, buralarda şairlerin sanatı hakkında bazı fikirler edinmiştir. Necâtî maddesinde şairin sanatı aktarılan şu bilgiler cihetindedir: *Cevdet-i tabi nihayette ve kuvvet-i zihni gâyette fessir şair, kadir ve söz renginin sâhir ve fâhir der şâiri ve bir mertebe latîf ve pâk sözü bir derce nazif ve söz-nakdûr letâfeti şiiri sühenî çak almışdır. Eş'ârî rengine ve nazmı sihr-i mübin tarz-ı gazelde hûb ve tarika-i meselde merğûb hoş aşıkâne gazelleri çok pesendinden mutlak nihayet yok kasâid-i hayâl-engiz ve kıtaları gevheriz divanı vardır.*¹⁷⁷ Mevlana Kadri Çelebî maddesinde ortaya konan malûmât da yine buyöndedir. *Mevlana Kadri Çelebî padişâh-ı sahip Kur'an hazretlerinin kasasker olmuş sahib-i fazilet ve ehl-i himmet-i hilm-i sehavet ve ilm-i haya vücud-i şerefine ve zatı munîfine biçilmiş huluktandır. Eşârî hûb ve güftârı merğûb tab-i letâfeti ve zihni istikâmeti fevkalededir.*¹⁷⁸

2.2.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Sehî Bey, birebir görüştüğü şairlerin eserlerini okuma imkânı bulmuştur. Gezdiği şehirler ve tanıştığı şairler onu pekçok eser hakkında bilgi sahibi yapmıştır. Sehî Bey, şairlerin eserleri hakkında bilgi aktarırken genelde kendi bilgisini aktarmayı seçer. Çâkerî Sinan Bey maddesinde şairin eserleri hakkında şu malûmâta yer verir: *Mesneviye dahı çok çalışmış, Leylâ u Mecnûn ve Yusûf u Züleyha hikâyelerinden nazm etmiş.*¹⁷⁹ Mevlana Lâmiî Çelebî maddesinde: *Fahr-ı Cürcânî'nin Vîs ü Râmin adlu kitâbını tercüme edüp Türkîyye döndürmüştür. Ve Ferhad-nâme ve Vâmık u Azra nâm kitaplarını nazm idüp ve Hüsn ü Dil adlı bir*

¹⁷⁶ Sehî Bey, a.g.e., 233.

¹⁷⁷ Sehî Bey, a.g.e., 142.

¹⁷⁸ Sehî Bey, a.g.e., 132.

¹⁷⁹ Sehî Bey, a.g.e., 141.

*kitab ve Şebistan-ı Hayal sahibi Mevlana Fettâh-ı Nişabûrî'nin dahı inşa etmişdür. Onu dahı tercüme idüp yazmışdur.*¹⁸⁰

2.3.LATİFİ TEZKİRESİ (TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA VE TABSIRA-I NUZEMÂ)

Latifi Tezkiresi veya diğer adıyla Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıra-ı Nuzemâ 1546 yılında yazılmıştır. Toplam 334 şairin hayatını ihtiva eden eser devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Latifi, bu Tezkire'de Herat ekolü tezkireleri olan Molla Câmî'nin Baharistan'ını, Devletşah Tezkiresi ve Ali Şîr Nevayî'nin Mecalisü'n-Nefayis'ini kendine örnek almıştır. Herat ekolü tezkirelerinden etkilenmekle beraber, kendi eserinde bazı değişiklikler ve yenilikler de yapmıştır.¹⁸¹

Latifi, çok pratik bir niteliğe sahip alfabetik sistemi kullanmış, bu yönden tezkire yazıcılığında kendisinden sonra gelen tezkireciler için büyük bir model oluşturmuştur. Latifi Tezkiresi, bir mukaddime, üç fasıl ve bir hatimeden meydana gelmiştir. Mukaddimede, hamdele ve salveleyi takiben, bu tarz eserlerin hemen tamamında görülen, şairin fazilet ve meziyetleri bölümü gelir. Mukaddimenin asıl önemli tarafı şaire ve şiire yönelik değerlendirmelerdir.¹⁸²

Fasıl-ı Evvel adı verilen ilk bölümde, Anadolu'da yetişen ya da daha sonradan buraya gelip yerleşen 13 şeyh şaire yer verilmiştir. Tezkire'de bu şeyhlerin adları kronolojik olarak sıralanmıştır. İkinci bölümde padişah ve şehzadelerin adları sıralanmıştır. Bahsi geçen padişah ve şehzadeler şunlardır; II. Sultan Murad, Fatih Sultan Mehmed, II. Bâyezid, Şehzâde Cem, Şehzâde Korkut, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman olmak üzere yedi şairdir. Tezkirenin en kapsamlı bölümünü meydana getiren üçüncü bölümde ise II. Murad devrinden başlayıp tezkirenin yazıldığı tarihe kadar Osmanlı coğrafyasında yaşamış üç yüzün üstünde şair yer almaktadır.¹⁸³

Kendisinden sonra yazılan pekçok tezkireye model teşkil eden Latifi Tezkiresi'nin asıl önemli yanı, şairleri değerlendirirken ortaya koyduğu isâbetli

¹⁸⁰ Sehi Bey, *a.g.e.*, 165.

¹⁸¹ Mehmet Pektaş, "Latifi Tezkiresinde Edebi Sanatlar ve Edebi Sanatlar ile İlgili Değerlendirmeler", *Turkish Studies*, VII- 3, Ankara, 2012, 2158.

¹⁸² Mustafa İsen, *Latifi Tezkiresi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, VI.

¹⁸³ İsen, *Latifi Tezkiresi*, IX.

görüşlerdir. Latîfî, ele aldığı şairleri edebî yeteneklerine göre sınıflandırmıştır. Bunu yaparken pek çok tezkirecinin yaptığı gibi şairlerin sadece olumlu yanını değil, aynı zamanda olumsuz yanlarını da ortaya koymaktan çekinmemiştir.¹⁸⁴

Latîfî Tezkiresi, dil ve üslup açısından da tezkire türünün önde gelen eserleri arasında gösterilebilir. Okuyanı bilgilendirmek gayesiyle yazıldığından ötürü tezkireler, genelde orta nesir hususiyetlerini taşırlar. Latîfî de tezkiresinde muhtemelen aybı sebepten dolayı orta nesir kullanmayı uygun görmüştür. Bu nedenle Tezkire’de cümleler kısa, dil sade ve anlaşılırdır. Latîfî Tezkiresi, Ahmed Cevdet tarafından “Tezkire-i Latîfî” adıyla h. 1314’te İstanbul’da basılmış; ilk olarak Theodor Chabert tarafından özet şeklinde (Zürich, 1800), ikinci olarak da O. Rescher tarafından iki kez Almancaya çevrilmiştir (Zürich, 1800). Mustafa İsen ise tezkireyi sadeleştirerek 1990 Ankara’da basmıştır. Eser 2000 yılında Rıdvan Canım tarafından edisyon kritikli olarak Ankara’da yayımlanmıştır.¹⁸⁵

2.3.1.YAZILI KAYNAKLAR

Latîfî, tezkiresinin mukaddimesinde de belirttiği gibi yazılı kaynak olarak kendi devrinde değişik türlerde yazılmış eserlerin önemli bir kısmına ulaşmış ve bunları teker teker incelenmiştir.¹⁸⁶ Latîfî, kendisinden önce yazılmış tezkirelerde olduğu gibi genelde sözlü kaynaklardan yararlanmış. Yazılı kaynak olarak ise çoğunlukla şairin eserlerinden istifade etmiştir. Herat ekolü tezkirelerinde ve Anadolu sahasında kendisinden önce yazılmış tezkirelerde olduğu gibi Latîfî de tezkiresinde tarih kitaplarından yararlanma yoluna gitmiştir. Latîfî Tezkiresi’nde istifade edilen bir diğer yazılı kaynak ise şairler hakkında bilgi veren tarih kıtalarıdır. Bu kıtalar genelde şairlerin ölüm tarihleri hakkında malûmât verir. Latîfî, müellifin kendi eserlerinden kaynak verdiği gibi, başka şairlerin eserlerinden de o müellif ile ilgili bilgiler aktarmıştır.

2.3.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Latîfî, tezkiresinde şairlerin hayatları hakkında genelde sözlü kaynaklardan faydalanmıştır. Şairlerin hayatları hakkındaki yazılı kaynaklar ise genelde şairlerin kendi eserleridir. Bu eserlerin yanında dönemin farklı şairleri tarafından kaleme alınan yazılı eserlerden de istifade edilmiştir. Mevlana Abdurrahman Çelebî

¹⁸⁴ İsen, *Latîfî Tezkiresi*, XV.

¹⁸⁵ Aksoyak, *a.g.e.*, 37.

¹⁸⁶ Çınarcı, *a.g.m.*, 520.

maddesinde şairin hayatı ile ilgili Necâtî Bey'in eserine müracaat ettiğini söyler: *Şehr-i Amasyadandır. Beyne'l-mevâlî Müeyyedzâde dimekle müte'ârifdür. Merhum Sultan Bâyezîd Hân devrinde kâdî-i taht ve kâzasker ve cemî-i ulemâ ve fuzalâya merci u mefhar idi. Fahru's-şu'arâ merhum Necâtî Beg dîvân-ı belâgat-beyânının dîbâcesinde anların nâm-ı şeriflerin ünvan idüp elkâb-ı lutf-ı zâtında ve evsâf-ı mekârim-i sıfâtında hayli medâyih ü mehâmid yazmışlardır. Hattâ dîbâce-i dîvân bunların nâmıyla mu'anven olduğunu vüzerânun adâveti Mü'eyyedzâdeyle müekked ve mü'ebbed olmuş ve âteş-i şerleri şerrinden Necâtî güç ile necât bulmuşdur.*¹⁸⁷

Diğer tezkirelerde olduğu gibi Latîfî Tezkiresi'nde de şairlerin bazı tarih kıtalarına da yer verilmiştir: *Arifî Hüseyin Çelebî maddesinde: Bu kıt'ayı ol hazretün vefatına ve suret-i zâhirde memâtına târîh dimişlerdür.*¹⁸⁸ Mevlana İshak maddesinde de şaire verilen yeni bir görevden dolayı düşürülen tarih yer almaktadır: *Şehr-i Edirne Medrese-i darü'lhadis ve müdârese-i tedris kendülere tevcih ü tevfiż olundukda bu matla-ı müverrihi mefâhireten târîh dimişlerdür.*¹⁸⁹

2.3.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Latîfî'nin Tezkiresi'nde şairlerin sanat anlayışı hakkında isabetli ve tutarlı değerlendirmelerde bulunmuştur. Latîfî, şairler hakkında bu değerlendirmeleri kendi görüşü ile sınırlı tutmamış, hem şair hem de şairin şiiriyle ilgili devrinde yetkin ve bilgi birikimine güvendiği insanların görüşlerine de başvurmuştur.¹⁹⁰ Latîfî, şairin sanat anlayışını ortaya koymak için tarih kitaplarında müracaat etmiştir. Ancak en çok da şairin eserinden yola çıkarak bize şairin sanat anlayışı hakkında malûmât verme yolunu tercih etmiştir. Necâtî Bey maddesinde şairin sanatı hakkında yazılı kaynakla desteklenen bilgi şu şekilde aktarılır: *Bu bir şâ'ir-i vahîd ü feriddür ki buna sâni ve sâlis olmaz ve hâme-i harf-gîrân mesâbesinde kimse harfine barmak basup me'âyibden 'ayb u noksân bulamaz. Bu ecilden makbûl ü müselleme ve selb ü kadhdan eslemdür. Gürûh-ı fuzalâdan niceler velâyetinde hükm edüp bir nicesi hukemâdandır diyü hükm itdiler. Zîrâ sözi serhadd-i velâyete ve dâire-i hikmete iletmidür. Nükte-i şinâsân-ı fûnûn u ulûm*

¹⁸⁷ Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Metin İnceleme)*, (Haz.: Ridvan Canım), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, 383.

¹⁸⁸ Latîfî, a.g.e., 380.

¹⁸⁹ Latîfî, a.g.e., 174.

¹⁹⁰ Latîfî, a.g.e., 519.

mesel gûylığı cihetinden icmâ u ittifâk üzre anâ Tûsî-i Rûm ve melikü'ş-şu'arâ dimişlerdür ve Tevârih-i Âl-i Osmânda Sultân Mehmed b. Sultan Bâyezid vâsfinda Mevlana İdrîs bu kadar Ebu'l-fazl u sâhib-tedrîs iken merhum Necâtî Beg hakkında Husrev-i Rûm ve sâhib-i tarz u rûsûm diyüp ta'zîmen bu beyti münâsebetle hakkında bile yazmışdur.¹⁹¹

Latîfî, bazı şairlerin sanat anlayışı hakkında değerlendirmelerde bulunurken, devrin önemli eserlerinden de istifade ederek eserin yetkinliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Ahmed Paşa maddesin bu özelliktedir: *Egerçi tarîk-ı tercüme fuzalâ-yı selefden bazılar katında ma'kûl ü makbuldür ammâ bülegâ-yı halefden ba'zılar yanında bu cihetden mat'ûn u medhûldür. Bu ecilden icmâ u ittifâk-ı nükte-ârâ ve nükte-dânâ budur ki eger merhum-ı mezbûr mütercimlik töhmetiyle müttehim olmayaydı ve didügi kasâyid ü eş'arı tetebbu ile dimeyeydi şu'arâ-yı vilâyet-i Rûm içre cümleden serâmed ü müselleme ve cemî'sinde eş'ar u eşlem olmak mukarrer idi. Nitekim şu'arâ-yı Rûmdan tâcü'ş-şu'arâ Tâcî-zâde Heves-nâme nâm kitâbında muşârun-ileyhe işâret idüp dimişdür.¹⁹² Cem Sultan maddesinde de yine aynı yol tercih edilmiştir: *ittifâk-ı suhânverân ve icmâ-ı şî'r-şinâsân budur ki şu'arâ-yı selâtîn-i Osmâniyyeden Sultân Selimden şî'r-perveri ve şehzâdelerden Sultân Cemden eş'arı yokdur. Bu dahî Sultân Selîm gibi Fârisîden ve mütebbi'î resâyil ü divân idi. Bu matla'ı mütercim Hazret-i Abdurrahman Câmîden tercümedür.¹⁹³**

Ahmed-i Dâî maddesinde şairin şiiriyle ilgili değerlendirmelerinde, kendi görüşünü desteklemek için Zâtî'nin bir beytine başvurmuştur: *Zîrâ matla-ı merkumun mısra-ı sânisinde benüm yârüm gibi fitne dimiş. Lafz-ı fitne bu mahalde zemmi müş'ir 'ihâm ve bir ma'ni-i kabîhi mutazammın turfa kelâmdur. Örf-i nâsda fitne diyü ecnâs-ı kilâbdan şol seg-i sagîre ve cins-i kıtmîre dirler. Lafz-ı mezkûrî şu'arâ-yı zamân ekseriya rakîb zikr oldığı mahallerde ve agyâr u a'dâ yâd olduğu mevkilerde îrâd iderler. Nitekim Zâtînün bu beytinden zâhirdür.*

Rakibe sadr gösterdün didün ol fitneye ulu

¹⁹¹ Latîfî, a.g.e., 516.

¹⁹² Latîfî, a.g.e., 156.

¹⁹³ Latîfî, a.g.e., 146.

*Benüm bir it kadar vah vah kapunda itibarum yok*¹⁹⁴

2.3.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Latîfî, tezkiresinin mukaddime kısmında şairlere ait eserlerin bir kısmını çalışıp çabalayarak bulduğunu, divan, risale, mesnevi ve makale gibi türleri gözden geçirdiğine şu şekilde değinir. *Zebân-ı Türkîde nazm u inşaya müte'allık ne kadar dîvân u risâle ve makâle varsa hezâr cidd ü ikdâm ve cehd-i ihtimâm ile tetebbu'u tefahhus kıldum ve müddet-i mütemâdî sâlhûrde ve rüzgâr-dide suhânşinâs u efsâf-ı nâs belîgu'l-keâm u eblagu'l-enâm azîzlerden isti'lâm u istifsâr kıldum ve bunca eyyâm u hengâmda miyânümde devât ve begâlümünden defter gitmedi.*¹⁹⁵ Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Latîfî, şairler ile ilgili pek çok eseri incelenmiştir. Bu çalışmalarından yola çıkarak şair hakkında malûmât verdikten sonra eserinden örnekler verir. Latîfî, şairin eseri hakkındaki bilgiyi de genelde eserinden aktarır. Bunun yanı sıra müellifin eseri hakkında bilgi verirken, başka şairlerin eserlerinden istifade ettiği de olur: *Mevlana Emirî maddesinde: Âlim ü zâhîd ve murtâz u mucâhid azîz idi. Sâ'ir ma'ârifinden zâyid u Hakânî idi. Bu birkaç ebyât-ı belâgat-simât Sultân Bâyezîd Hân-ı Bâyezîd-hilkat ve Bestâmî-fitnat hakkında didüğü kasîde-i muhayyelenün ebyâtundandır.*¹⁹⁶ *Güvâhî maddesinde şairin eserleri ve bu eserlerin kimler için kaleme alındığı hakkında malûmât verilir: Sultân Selîm Hân nâmına Kenzü'l-Bedâyi ve Emsâl-i Vâki nâm durûb-ı emsâle müte'allık ber-vech-i nush u pend bir risâle tahrîr ü tastîr idüp zebân-ı Türkîde olan emsâlün ekserin nush u pend tarîkı üzre nazma getürmüşdür. Beyne'l-enâm Pend-nâme-i Güvâhî dirler. Ammâ nazmında ol kadar nezâket ve şî'rinde dahî çendân zerâfet yokdur. Bu şî'r-i mablûbü'l-misâl ve ma'kûsü'l-hayâl anundur.*¹⁹⁷

Latîfî, hamse sahibi şairlerden bahsederken bu hamsede mevcut olan mesnevilerden şiir örnekleri de sunar. Hamdi Çelebî maddesinde şairin mesnevilerinden sırasıyla şu örnekleri verir: *Aşk Yûsufi Züleyha hazm u havsalaya kâdir olamayup sırr-ı serbestesin ve râz-ı nühüftesin bî-ihyâr ikşâf u izhâr itdûgi mahalde bu beytler dahî ol nazm-ı kem-yâbdandır.*¹⁹⁸ *Ve merkumun beş pâre*

¹⁹⁴ Latîfî, a.g.e., 166.

¹⁹⁵ Latîfî, a.g.e., 106.

¹⁹⁶ Latîfî, a.g.e., 180.

¹⁹⁷ Latîfî, a.g.e., 471.

¹⁹⁸ Latîfî, a.g.e., 236.

*manzum kitâbı ve Türkîde hamseye cevâbı vardır. Ammâ zamânlarında metâ'-ı nazmun harîdârın ve cevâhir-i kelâmın kıymet ü i'tibârın bulamadugından kitâb-ı Leylî vü Mecnûnında asrlarında çok şikâyet ve bu birkaç ebyât-ı eziyyet-simât ile hâl-i pür-melallerin hikâyet itmişlerdür.¹⁹⁹ Bu fakîr ü hakir merhum Mevlana Zâtî'den şöyle istimâ itdüm kim ol zamân ki mûmâ-ileyh kitâb-ı Yusuf u Züleyha ol nazm-ı pervîn ve nizâm-ı garrâyı merhum Sultân Bâyezîd Hân-ı mağfîret ünvân nâmına dimişler ve fasl u bâbın tehzîb u tezhîb idüp huzur-ı pürhuhuburlarına virmişler. Merâsim-i ri'âyât ve levâzım-ı mücâzât şerâyiti mer'î görölmedükde elkâb u evsâf-ı Bâyezîd Hânı ihrâc idüp fevâ'id-i cüz'iyâtından müstağni olmuşlar. Bu birkaç beyt dahî kitâb-ı merkum-ı anber-rukûmda kendülerin muvafık-ı hasb-hâli ve mutâbık-ı ahvâl-i pür-melâlidür ve çarhdan şikâyet ve kâ'ide-i dünyâ-yı dünü hikâyetdür.²⁰⁰ Ve bu birkaç ebyât-ı belâgat-siyâk ve nazm-ı fesâhat-sibâk dahî sıfat-ı et'amede ve evsâf-ı avânî ve atbâkda kitâb-ı Tuhfetü'l-Uşşâkindandır.²⁰¹ Latîfî, Mevlana ve Molla Câmî'nin eserlerinden faydalanmayı ihmal etmez: *Ve dahî ol şeyh-i Mevlevî ve ma'nevî ve sâhib-i kitâb-ı Mesnevî mesnevisinde şiire semere-i velâyet ve alâmet-i keşf ü kerâmetdür dimişler.²⁰² Nitekim ol şeyh-i nâmdâr u nâmî Hazret-i Şeyh Abdurrahman Câmî revvehallâhû rûhâhû ve kaddese sırrahû Subhasında buyurur ki:**

Necatî Bey maddesinde şairin öğrencileri tarafından şairin eserleri hakkında aktarılan bilgiler nakledilir. *Ammâ tilmizlerinden Sun'î ve Sehî her biri bir güne risâle nakli iderler. Biri bahr-ı hezec-i mahzufda Risâle-i Gül ü Sebâ ve biri bahr-ı rezece-i matvide Risâle-i Mihr ü Mâhdîrler. Lâkin bu nakl itdükleri iki pâre kitâbdan halk arasında bir eser görmüşlerden bir haber yok. Ammâ bu iki zikr olan iki kitâbdan iki dürlü bahrde ebyât nakl iderler. Bu ebyât sıfat-ı sabâda Risâle-i Gül ü Sabâsındandır.²⁰³*

2.3.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Latîfî, tezkiresinde şairlerin divan, risale, mesnevi ve makalelerinden istifade ettiğini söyler. Yazılı kaynak temin edemediği durumlarda ise devrin âlim ve yaşlı kişileri onun için sözlü başvuru kaynakları durumundadır. Latîfî, bu

¹⁹⁹ Latîfî, a.g.e., 236.

²⁰⁰ Latîfî, a.g.e., 237.

²⁰¹ Latîfî, a.g.e., 237.

²⁰² Latîfî, a.g.e., 76.

²⁰³ Latîfî, a.g.e., 518.

durumu mukaddimesinde şöyle anlatır: *Müddet-i mütemâdî sâl-hurde ve rüzgâr-dide suhan-şinâs u efsâh-ı nâs belîgu'l-keâm u eblagu'l-enâm azizlerden isti'lâm u istifsâr kaldum ve bunca eyyâm u hengâmda miyânımdan devât ve begalümden defter gitmedi.*²⁰⁴ Latîfi Tezkiresi, kendisinden önce yazılmış tezkireler gibi sözlü kaynak olarak en çok rivayetlerden istifade etmiştir. Tezkire'de yer alan rivayetler, kendisinden önce yazılmış tezkirelerden farklı olarak, şairin başından geçen fantastik bir olayı aydınlatmak için kullanılmamıştır. Latîfi Tezkiresi'nde şairlerin hayatlarını aydınlatmak amacıyla zikredilen rivayetlerde bir olağanüstülük görülmez.²⁰⁵ Latîfi, kendi döneminde yaşayan bazı şairlerle birebir görüşerek onlar hakkında bazı bilgileri elde etme fırsatı bulmuştur. Latîfi de kendisinden önce kaleme alınmış tezkirelerde olduğu gibi, sözlü kaynak olarak en çok toplumda var olan mevcut bilgiler ve üçüncü şahıslardan elde edilen bilgilerden faydalanmıştır.

2.3.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Latîfi, devrinde yaşayan bazı şairlerle ilgili çoğunlukla toplumdaki mevcut rivayetlerden yararlanmıştı. Bunun yanı sıra bazı şairlerle birebir görüşüp bilgi alma imkânı da bulmuştur. Latîfi, şairlerin hayatı hakkında malûmât ortaya koyarken döneminin bilgin ve yaşlı kişilerin bilgisine de müracaat etmiştir. Ayrıca şairlerin hayatı hakkında sözlü kaynak olarak, üçüncü şahısların bilgisine de başvurmuştur. Ahmed Çelebî maddesinde: *Kemâl-paşazâde Süleyman Çelebî'nün oğlandır. Livâ-i Tokad'da ze'amete müteferrik iken dünyaya gelmişler a'ni mevlid-i mübârekleri Tokad'da vâki olup neş ü nemâları Edirne'de olmuşdur. Ekser-i nâs bundan gâfil u gafletle cahildir. İttifâk-ı ulemâ budur ki vilâyet-i Rûmda adil u naziri bir câmî-i ulum-u fûnûn ve mütebahhir ü muhit-i zû-fûnûn peydâ ve hüveydâ olmadı.*²⁰⁶ Askerî-i Edirnevî maddesinde de şairin hayatı ile ilgili bilgiler şu şekilde aktarılır: *Edirnevîdür. Atabe-i 'Âliyye-i Sultânî bendelerinden ve südde-i seniyye-i Hakanî mülâzımlerından ve bu devir şu'arâsındandır. Muhibb-i âl ü evlâd olduğu ecilden nice zamân abdâl u ebrârla meşhed-i Murtazâ nişanesine ve diyâr-ı Kerbelâda Hazret-i İmâm Hüseyin âsitanesine yüz sürmüş ve Seyyid Gâzî dergâhına Şâh-ı Horasân selâmın ve e'imme-i 'izâm peyâmın getirmiş. Abdal-meşreb ve mevâli-mezheb kimesnedür ve diyâr-ı Bagdat'da E'imme-i Kirâmdan*

²⁰⁴ Latîfi, a.g.e., 106.

²⁰⁵ Çınarcı, a.g.m., 520.

²⁰⁶ Latîfi, a.g.e., 159.

*İmâm Hasan Askerî âsitânesinde müddet-i medîd ve 'ahd-i ba'îd nice yıllar mukim ü mücâvir olup ol 'atebe-i refi'aya intisâb-ı tâmmı olduğu münâsebetle 'Askerî tahallus itmişdür.*²⁰⁷

Latîfî'nin tezkiresinde şairlerin hayatıyla alakalı en çok faydalandığı sözlü kaynak rivayetlerdir. Şeyh Ruşenî maddesinde: *Vilâyet-i Aydındandır. Bu münâsebetle Rûşenî tahallus itmişlerdür. Murtâz-ı riyâzet-hâne-i yakîn ve mukim-i savma'a-i erba'ındır. 'İlm-i zâhir ü bâtını cem itmiş fâzıl u kâmil ve ilminün muktezasıyla âmîl idi ve hüsn ü cemâle müncezib ü mâyil olduğu ecilden her kande suret-i zîbâ görse bi ihtiyâr âşıklardan idi. Ammâ aşk-ı pâkinde âşk-ı sâdıklardan idi. Rivâyet ederler ki zamân-ı cevânide gayetde şûr u şevk gâlib ve cân u dilden şârâb u şahide tâlib imiş.*²⁰⁸ Latîfî, tezkiresinde başvurduğu önemli kaynaklardan biri de toplum arasında var olan bilgilerdir. Sultan Selim maddesinde: *Anlurun nâmına esnâ-i nâsda okınan Türkî eş'ârun ekseri avâmü'n-nâsun iftirâsı ve isnâdıdır. Ol müfterâ ve müsned olan Türkî eş'ârun her biri mahallinde tahrîr ve her makâlün kâ'ili kimler idigi sıhhat üzre takrîr olunmuşdur.*²⁰⁹ Latîfî'nin dönemin bilgin ve yaşlı kişilerin bilgisinden yararlandığı şu örnekte görülmektedir: *Müddet-i mütemâdî sâl-hurde ve rüzgâr-dide suhan-şinâs u efsâh-ı nâs belîgu'l-keâm u eblagu'l-enâm azizlerden isti'lâm u istifsâr kıldum ve bunca eyyâm u hengâmda miyânımdan devât ve begalümden defter gitmedi.*²¹⁰

Tezkire'de bazen üçüncü şahıslardan alınan bilgiler bu şahısların adları da verilerek zikredilir. Hamdi Çelebî maddesinde: *Bu fakîr ü hakir merhum Mevlana Zâtiden şöyle istimâ itdüm kim ol zamân ki mûmâ-ileyh kitâb-ı Yusuf u Züleyha ol nazm-ı pervîn ve nizâm-ı garrâyı merhum Sultân Bâyezîd Hân-ı mağfîret ünvân nâmına dimişler ve fasl u bâbın tehzîb u tezhîb idüp huzur-ı pürhuburlarına virmişler. Merâsim-i ri'âyât ve levâzım-ı mücâzât şerâyiti mer'i görülmedükde elkâb u evsâf-ı Bâyezîd Hânı ihrâc idüp fevâ'id-i cüz'ıyyâtdan müstağni olmuşlar. Bu birkaç beyt dahî kitâb-ı merkum-ı anber-rukûmda kendülerün muvafık-ı hasb-hâli ve mutâbık-ı ahvâl-i pür-melâlidür ve çarhdan şikâyet ve kâ'ide-i dünyâ-yı dünü hikâyetdür.*²¹¹ Kemal Ümmî maddesinde, isim belirtilmeden bir guruba

²⁰⁷ Latîfî, a.g.e., 389.

²⁰⁸ Latîfî, a.g.e., 123.

²⁰⁹ Latîfî, a.g.e., 151.

²¹⁰ Latîfî, a.g.e., 106.

²¹¹ Latîfî, a.g.e., 237.

mensubiyeti olan kişilerden aldığı malûmâtta istifade ettiğini söyler: *Gerçek erenlerden ve âyînesinde didâr-ı Hakki görenlerden abdal-kîş dervişlerden bu hikâyet mervî ve menkuldür ki mezkûr Kemal Ümmî Seyyid Nesîmî ile kısm-ı budaladan Sultân Şücâ Dede tekyesine mihmân olurlar.*²¹²

2.3.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Latîfî, şairlerin sanat anlayışını ortaya koyarken de yine en çok sözlü kaynaklara bağlı kalmıştır. İyi bir edebiyat okuyucusu ve araştırmacısı olan Latîfî, bu özelliğini tezkiresinde de göstermiş ve şairlerin sanatları hakkında önemli değerlendirmeler yapmıştır. Latîfî, bazı şairler hakkında açıklamalarda bulunurken kendi fikrini desteklemek maksadıyla önemli şahıslardan da örnekler vermiştir. Bazen de şairin edebi yetkinliğini ortaya koymak için onu dönemin önemli şairleriyle kıyaslamıştır. Necâtî Beg maddesinde şairin sanatı hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: *Tarîk-ı durûb-ı emsâlde mütefferid ü muhteri ve üslûb-ı şive-i makâlde mücid ü mübdi'dür. Şiir-i selis ü nefesi elfâz u selâsetde hemvâr u yek-dest ve gayrılarun eş'ârı ana nisbet ba'zı bülend ü ba'zı pestdür. Şu'arâ-yı kudemâ-yı Rûm buna gelince müdevvenât-ı Fürsden ma'âni ahz idüp eş'ârı tetebbu' ile dirlerdî ve îrâd-ı ma'ânide ekâbir-i Fürse iktidâ iderlerdi. Bu geldi meyân-ı nâsda mütedâvil olan emsâli rişte-i nazma çeküp bir vechle durûb-ı emsâli her bir mes eli bir beytde hasb-i hâl idüp halk-ı âlem her biri mesel-i manzum okur oldılar ve mahallinde her ne mesel ki îrâd itmek dileseler Necâtî'de mevzun buldılar.*²¹³

Latîfî, Mevlana Ahî maddesinde şairin sanattaki yetkinliğini ortaya koymak için onu Hüsrev, Selman ve Kemal gibi önemli şairlerle kıyaslamıştır: *Beyne'l-ulemâ Benle Hasan dimekle mar'rûf u meşhur ve fenn-i şiirde makbûliyyet ile mezkûr ve mevsûfdur. Şi'r ü inşâ ile tamâm iştihar u şöhret bulmuşdur. Ve Rûm ilinde Karaferye'de müderris iken fevt olmuşdur. Şu'arâ-i Rûmun mümtâz u müstesnalarından ve mütegazzilân-ı müte'ahhîrinun a'lâlarındandır. Şi'r-i şîrîninde şive-i Hasan ve sûz-ı Hüsrev merhûn u mevcûd ve sanâyi'-i Selmân ve hayâlât-ı Kemâl gayr-ı ma'dûddur. Elhakk u insâf budur ki nazm u inşâsı ve eş'âr-ı dil-güşâsı reng ü çâşnide ve elfâz u ma'ânide makbul-i suhanverân-ı âlem ve matla-gûylıkda hod icmâ u ittifâk üzre makbul ü*

²¹² Latîfî, a.g.e., 470.

²¹³ Latîfî, a.g.e., 515-516.

*müsellemdür.*²¹⁴ Beyanî maddesinde benzer bir durum şöyle aktarılır: *Safha-i haddinde henüz hat eseri yoğ iken hutût-ı muhtelifeye kâdir ve sihr-i suhande Sâmîrî gibi sâhir idi.*²¹⁵

Latîfî, bazı şairlerin sanat anlayışını değerlendirirken halkın da bu şairlere olan bakışlarını ortaya koymuştur. Ahmed Paşa maddesinde bu durum şöyle anlatılır: *Ebyât-ı pûr-nükâtı elfâz u ma'ânide metn-i metin gibi muhkem ve üslûb-ı kasâyidi hod icmâ u ittifâk üzere müsellemdür. Hattâ Rûmen suhandânları bu beyt-i Fârisî Acem mümtâzlarından döndürüp şu'arâ-yı Rûmun serâmedleri hakkında bu vechle tahrif idüp okurlar.*²¹⁶ Mevlana Ahî maddesinde benzer bir durum şu şekilde dile getirilmiştir: *Hakkâ budur Kitâb-ı Hüsn ü Dili dahi üslûb-ı inşâda tarz-ı hâs ve makbul-i efâzıl u havâsdur. Tarîk-ı inşâda tarz-ı münşiyân-ı kudemâya gitmişdür. Ve ibârât u isti'âratda elfâz-ı sakile ve sakîme ve terâkîb-i mu'akkad u akîme ihtiyâr itmemişdür.*²¹⁷

2.3.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Latîfî, tezkiresinin mukaddimesinde değindiği üzere pekçok şairin eserine ulaşmıştır. Hatta bazı eserlerin halk arasında nasıl bilinip adlandırıldığından da bahsetmiştir. Ahmed Çelebî maddesinde şairin eserleri hakkında şu bilgiler aktarılır: *Erbâb-ı akl ve ashâb-ı nakl külliyyetine teslîm itmesünler mi ki bunca ulûm u fûnûnun ve şürûh u mutûnun müşkilât u mu'dilâtın fikr-i müşikâf-ı müşkil-güşâyile ıslâh u izâh idüp ger meşhur ve ger gayr-ı meşhur her fende bir risâle ve her nev ilmde bir makâle yazmışdur. Ve sâyir fûnûmdan gayrı keşşâf-ı müşkilât-ı kelâm-ı kadîm ve hallâl-ı mu'dilât-ı Kitâb-ı Kerimdür. Elhakk u insâf budur ki mecma'-i ulûm ve iftihâr-ı ulemâ-i memleket-i Rûmdur.*²¹⁸

Latîfî, Lâmîi maddesinde şairin eserlerinden söz ederek bazı eserlerin içeriği hakkında da malûmât vermiştir: *Mesneviyyâtından nazm-ı Âbsâl ü salamânı ve Gûy u Çevgânı ve münşe'âtından kitâb-ı Hüsn ü Dili ve Şerefü'l-insânı inde'l-fuzelâ vel-bülegâ makbul ü mu'teber ve Memduh-ı erbâb-ı fazl u hünerdür. Egerçi Husrev ü Şîrîn mukâbelesinde Ferhâd-nâmesinde dahi hayli dikkat u hayâlât ve san'at-vâr harç u derç itmişdür. Lâkin kendülerün hâssa-i*

²¹⁴ Latîfî, a.g.e., 182.

²¹⁵ Latîfî, a.g.e., 197.

²¹⁶ Latîfî, a.g.e., 155.

²¹⁷ Latîfî, a.g.e., 185.

²¹⁸ Latîfî, a.g.e., 160.

*kerihası ve zâde-i tab'ı gâyetde kalil ü nâdir vâki olmuştur. Mü'ellesât-ı Nevâyîden terceme gibi vâki olup ibârât-ı Tatarisin Türkî terkîb ile edâ itmişlerdir.*²¹⁹ Necâtî Beg maddesinde şairin eserlerinin halk tarafından nasıl tanındığına değinilmiştir: *Dîvânıdur ve manzum u mensurdan gayrı te'lifâtı yoktur.*

2.4.GÜLŞEN-İ ŞU'ARÂ

Gülşen-i Şu'arâ, Ahdî tarafından Anadolu sahasında Sehî Bey ve Latifî Tezkireleri'nden sonra yazılmış üçüncü tezkiredir. Ahdî Tezkiresi olarak da bilinen eser 1564 yılında Şehzade Selim'e sunulmuştur. Eser mukaddime, üç bölüm ve bir hatimedden meydana gelir. Ahdî, daha sonra defterdar ve sancak beyi olan şairleri de tezkireye ekleyerek, bölüm sayısını dörde çıkarmıştır. Eser son şekliyle mukaddime, dört bölüm ve bir hatimedden meydana gelmiştir.²²⁰

Ahdî, tezkirenin mukaddime kısmında Kanunî Sultan Süleyman ve Şehzade Selim'i övdükten sonra "Sebeb-i Nazm-ı Kitâb" başlığı altında yolculuğunu, İstanbul'da tanıştığı şairler ve Bağdat'a dönüşünü anlatır. Bununla beraber şairler hakkında topladığı bilgilerin kaybolmaması için bunları tezkiresine yazdığını belirtir. Tezkirenin birinci bölümü başta Kanunî Sultan Süleyman ve Şehzade Selim olmak üzere toplamda 17 şairin hayatını ihtiva eder. İkinci bölümde devrin önde gelen 14 devlet adamına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde 25 ulema ve müderrise ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise dönemin 325 şairi hakkında malûmât verilmiştir. Ahdî, tezkirenin hatime kısmında ise kusurların bağışlanması için temennilerde bulunmuş, tezkiresini övdüğü bir şiire yer vermiştir.²²¹

Tezkire'de sosyal statünün şair değerlendirmelerinde etkili olduğu görülmektedir. Eserin mukaddime kısmında padişah ve şehzadeler hakkında bilgi aktarılırken, süslü ve sanatlı bir dil tercih edilmiştir. Mukaddime kısmına oranla diğer bölümler daha sade bir dille kaleme alınmıştır. Gülşen-i Şu'arâ Tezkiresi'ni XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerden ayıran en belirgin özellik, Ahdî'nin

²¹⁹ Latifî, a.g.e., 475.

²²⁰ Aksoyak, a.g.e., 43.

²²¹ Aksoyak, a.g.e., 43.

kendisinden önce yaşamış şairleri tezkiresine almamasıdır. Ahdî tezkiresine aldığı şairleri kendi çağdaşlarıyla sınırlandırmıştır.²²²

Gülşen-i Şu'arâ'nın tezkireciliğimiz açısından en önemli tarafı Osmanlı İmparatorluğunun Doğu bölgelerinde yaşayan şairler hakkında malûmât içermesidir. Gülşen-i Şu'arâ, Bağdat ve çevresindeki şairler hakkında bilgi veren ilk ve tek eser olması nedeniyle büyük önem taşır. Eser Bağdat ve çevresinde yetişen toplam 147 şair hakkında bilgi vermektedir. Eser üzerine Süleyman Solmaz tarafından 1996 yılında bir doktora çalışması yapılmıştır.²²³

2.4.1.YAZILI KAYNAKLAR

Ahdî Bağdat'ta doğmuş, çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelen Ahdî, buradaki kültürel zenginlikten etkilenerek bir tezkire yazma ihtiyacı duymuştur. Bu kültürel zenginliğin içerisinde sayılamayacak miktarda âlim ve şairin olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: *Zirâ ki me'men-i sultân-ı selâtin-i sahib-i tâc olduğu için içinde fuzalâ-yı zevi'l-istihrâc ve şu'arâ-yı nâzûk-mizâc şöyle çok ki farazâ eger ta'rif ü tavsîf olursa binde birinün debîr-i kalem-i serû'l-beyânla tesvîd ü tahrîr idüp gün gibi bir zerre 'ıyân idemez.*²²⁴ Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ'yı kaleme alırken genelde şairlerle birebir görüşerek bilgi alma gayreti göstermiştir. Bunun yanı sıra tezkire yazarı şairlerle nerede ve nasıl görüştüğü hususunda da malûmât vermiştir. Ahdî'nin, tezkiresine İstanbul'un çevresi ve Bağdat'taki şairleri alması bu konuda işini daha da kolaylaştırmıştır.

Osmanlı sahasında yazılan diğer tezkireler gibi Gülşen-i Şu'arâ da dönemin önemli tarih kitabı olan Tevârih-i Âl-i Osmân'dan istifade etmiştir. Ahdî, tezkiresinde hangi yazılı kaynaklardan yararlandığını belirtmemekle beraber şairlerin hayat ve sanatları hakkında bilgi verirken eserlerinden faydalanmıştır. Gülşen-i Şu'arâ'da kullanılan diğer bir yazılı kaynak şairlerin ölüm tarihlerine ya da dönemin önemli bazı olaylarına düşürülen tarih kıtalarıdır. Ali Şîr Nevayî'de olduğu gibi Ahdî de tezkiresinde bazı şairlerle ilgili malûmâtı mektuplaşma yoluyla temin etmiştir.

²²² Aksoyak, *a.g.e.*, 43-44.

²²³ Aksoyak, *a.g.e.*, 44.

²²⁴ Ahdî, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, (Haz.: Süleyman Solmaz) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, 87.

2.4.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Ahdî, şairlerle birebir görüştüğü için şairlerin hayatıyla alakalı genelde sözlü kaynaklardan yararlanmıştı. Yazılı kaynak olarak ise Tevârih-i Âli Osmanî'den istifade etmiştir. XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu gibi Gülşen-i Şu'arâ'da da şairler hakkında bilgi aktarılırken yine en çok şairlerin eserlerine başvurulmuştur. Sultan Bâyezîd maddesinde Ahdî, şairin hayatı hakkında Tevârih-i Âli Osmanî'den şu şekilde faydalanmıştır: *Şâhî mahlas iderdi. Fünûn-ı ma'ârifle ferîd iken âhirü'l-emr ber-mukteza-yı mahlas ol nîkû-nijâd emr-i şerife inkıyâd itmeyüp eşhâs-ı bed-nihâdun mekr ü hilesine i'timâd ü i'tikâd idüp pend-i peder-i erc-mendin gûş kılmayup birâder-i hûş-mendine 'adâvet ü husumet itmiş hukuk-ı sâbıkayı ferâmûş kılmış. Keyfiyyet-i hâli meşhur kütüb-i Tevârih-i âl-i 'Osmânî'de mestur ve mezârı Sivâs'dadur.*²²⁵

Zuhurî maddesinde şairin hayatı ile ilgili bilgi şu şekilde aktarılır: *Şâm-ı Şerif'de elân muhâsebeci olan Pirî-zâde Mehemmed Çelebî'nin oğludur. İsm-i dil-küşâsı Mustafâ ve cân u dilden muhibb-i fukarâ ve hüsn-i rûz-i efvân ile feyz-bahş-ı şâh u gedâdur. Sipâhda ze'âmete mutasarrıf ve envâ-ı ma'ârife vâkif on sekiz yaşında olup pâdişah-ı 'adl ü dâd a'nı Sultân Murâd diyâr-ı Şâm'a 'adâlet-nâme irsâl itdükde bu matlâ-ı pür-hâyali netâyic-i tab'ından zuhura getürmüşdür.*²²⁶

Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ'da XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu üzere şairlerin hayatları ile ilgili tarih kıtalarına yer vermiştir. Mevlana Samî maddesinde şairin ölümü üzerine yazılan tarih kıtasında şu şekilde bahsedilmiştir: *Sâmî tahallüs ihtiyâr kılmış ve ehl-i dünyâ içre sâhib-i i'tibâr olup müşârünileyh defterdâr Kızılbaş cenginde mevcûd bulunub ol merhûm-ı sa'id mezkûr gazâda şehîd olmuşlar. Hukuk-ı sabıkaya binâen şehadetlerine bu târîh-i gazâ ol şâ'ir-i hûb-edânundur.*²²⁷ Ahdî Cüdâyî-i Acem maddesinde şairin ölümüne bizzat kendisinin tarih kıtası yazdığını şu şekilde aktarır: *Bu bende ile hukuk-ı sebâkası külli olmagın vefatına bu târîh-i pâk kelimat sebt olındı. Tarih li-müellifi.*²²⁸

²²⁵ Ahdî, a.g.e., 103.

²²⁶ Ahdî, a.g.e., 411.

²²⁷ Ahdî, a.g.e., 350.

²²⁸ Ahdî, a.g.e., 258.

2.4.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Ahdî tezkiresinin mukaddime kısmında hangi yazılı kaynaklardan yararlandığını belirtmemiştir. Bununla birlikte şairlerin sanatları hakkında bilgi verirken onların kendi eserlerinden istifade etmiştir. Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ'da yer verdiği şairlerin şiir kabiliyetlerini ortaya koymak için hem devrin meşhur Fars şairleriyle hem de o dönem nam sahibi Osmanlı şairleriyle onları karşılaştırma yoluna gider. Ahdî, Tezkire'deki bazı şairleri dönemin önemli şairlerinden: Emrî, Bâkî, Zâtî, Hayâlî Bey'le şiir sahasındaki yetkinlikleri bakımından karşılaştırır. Anadolu'da ismi zikredilen bu sanatçılarla beraber Herat bölgesi şairi Ali Şîr Nevâyî de yine ismi en çok zikredilen şairler arasındadır.²²⁹ Muhammed Efendi maddesinde şairin sanatıyla ilgili eserinden şu şekilde istifade edilmiştir: *Âkıbetü'l-emr dârü'l-fenâdan cânib-i serây-ı 'âlem-i bekâya 'âzim ve taraf-ı huld-ı berine ve sûyi hûr ü 'ayna müteveccih olmuş ve hadd-ı zâtında ehâli-i fihâm ve mevâli izâm ve beyne'l-hası ve'l-avâm arasında sâhib-i ma'ârif ü esrâr-ı 'ulûma vakfedilmiş. Zirâ ki ebyât-ı 'âşıkânesi tahayyül ü kelimât-ı rindânesi pür-mesel ve mahlası Bahrî vâkı olmuşdur. Ber-muktezâ-yı mahlas cümle-i eş'ârî firkât-âmîz ü muhabbet-engîzdür. Cümlesinden bir iki matla sebt olundu.*²³⁰

Ahdî, Cemali maddesinde şairin sanatıyla alakalı eserlerinden yararlanarak malûmât verir. Bunun yanında şairin şiir söylemedeki mahareti ortaya koymak amacıyla onu devrin önemli şairlerinden Emrî ve Bâkî ile karşılaştırır: *Kemâlât-ı lâ-nihâyetla Dânişmendler içre lâ-nazîr hemişe âsmân-ı tab'ından dâniş-i mihri dırahşâ-ı rahşân gibi tâli u tulû idüp der-feşân olmanın mesmû'dur. Memalik-i dil-i 'uşşâkı işrâk-ı dânişle rûşen kılur ve evsâf-ı hûbân-ı cihân-ı her veçhile yâd itmede şâ'ir-i hasendür. Zirâ ki tâb-ı nazm-ı hüner-gösteri tahayyülât ile mânend Emrî ve selâset-i eş'âr ile tevâmân-ı Bâkî olup bu devrün şu'arâsınınun mecâlis-i ferâh-fezâlarına râh-ı suhenle sâkî olmağa erzânidür. Bu bir nîce matla-ı mu'ciz-nümâ ol sâhir-i nükte-i ârânandur. Ekser-i durûb-ı emsâl bilmede bi- misâldür. Ebyât.*²³¹

Ahdî, Ahmed Paşa maddesinde şairin sanatı hakkında bilgi aktarırken onunla yaptığı mektuplaşmalardan istifade etmiştir: *Musâhabet-i yâ-râna*

²²⁹ Çınarcı, a.g.e., 524.

²³⁰ Ahdî, a.g.e., 137.

²³¹ Ahdî, a.g.e., 255.

râgibdur ki fevâ'id-i 'ulûmdan ve kavâ'id-i manzûmdan behre-ver ve esâlib-i inşadan bâ-haber tab-ı Latîfî savb-ı şîir âşinâ ve zihn-i derrâki dürretü'n-nazma ve lisân-ı selâsede nazma mâ'il eş'âra kâmil ve semt-i gazelde dili kâyl ve peyrev-i merdüm-i efâzil ve sene hamse ve tis'in ve tis'â mi'ede diyâr-ı Bagdâd'a bu bende-i nâ-şâde bir mektûb-ı dürer-bâr ile bu gazel-i âbdârları gelüp tezkire-i erbâb-ı nazma nakş u nigâr oldı.²³²

2.4.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Gülşen-i Şu'arâ'da şairlerin eserleri üzerine malûmât genelde sözlü kaynaklar vasıtasıyla aktarılır. XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu üzere Gülşen-i Şu'arâ'da da şairlerin eserleriyle ilgili yazılı kaynaklar içerisinde en çok kendi eserlerinden istifade edilmiştir. Kâmî Efendi maddesinde şairin eserinde şu şekilde faydalanılır: *Pâdişâh-ı sa'âdet-encâm nâmına Kimyâ-yı Sa'âdet'i nesr ü nazm ile Türkî'ye tercüme kılmuşdur. Fi'l-hakîka mezbûr kitâb kalem-i müşkîn rakamdan dil-pezîr olmuşdur. Bu bir kaç beyt-i 'âşkâne vü rindâne anundur. Ebyât:*²³³ Ali Efendi maddesinde şairin eserleri hakkında bilgi verilerek, eserinden örnekler aktarılır: *Fenn-i inşadan Enîsü'l-kulûb nâm bir kitâb-ı mergûb te'lif-i hûb olunmuş ya'ni ahbâr-ı sahih-i nakş u nigârı melih ile hümâyûn-nâme tarzına sülûka kudret bulunmuş. Badezan nazm vâdîlerinde zihn-i tîz revî tek vürûd-ı ilhâm-ı Rabbânî ile güft ü şinev haysiyetinden kıssa-i Mihr ü Vefâ ki sâni-i Yûsuf ü Züleyhâ ve sâlis-i Leylâ vü Mecnûn çün dürr-i meknûn ve Vâmik u 'Azrâ ve Şîrîn ü Hüsrev vezninde manzume bu makule ebyât-ı pür-nikâti mersûmdur. Mihr-i bî-mihre hutâben be-emr ü ber düzd-i felek-zede canibinden sâdır u mütesâdır olmuş şöyle ki beyân ider.²³⁴*

Ahdî, Celilî maddesinde şairin üç mesnevisinden ayrı ayrı örnekler verir: *Merhûm ü mağfurun kitâbı Leylâ vü Mecnûn'dan Leylâ vâsfında üç beyt ol cümleden bu evrâk-ı dil-küşâda ve ravza-i ihvân-ı safâda sebt olundu. Mesnevi:*²³⁵ *Bu birkaç beyt dahi Kitâb-ı Hüsrev ü Şîrîn'den ve Temmûz vâsfında hûb vâkî olmuşdur. Nazm:*²³⁶ *ve zâde-i tab'-ı Gülbizlerinden gül gibi yüz dâne gazeli tertib idüp Gül-i Sad-berk nâmıyla ihtirâm virmiş. Cümlesinden birkaç Türkî ve Fârisî*

²³² Ahdî, a.g.e., 167.

²³³ Ahdî, a.g.e., 139.

²³⁴ Ahdî, a.g.e., 185.

²³⁵ Ahdî, a.g.e., 251.

²³⁶ Ahdî, a.g.e., 251.

*matla u beyt anundur.*²³⁷ Fikrî Efendi maddesinde şairin tercümelerine değinir ve sanatı üzerine yaptığı değerlendirmelere örnek teşkil etmesi açısından birkaç beyit alıntı yapar: *Mevlana Muhammed 'Assâr'un Mihr ü Müşteri'sin ve ekser-i fuzalâ-yı 'Acem kitâbların terceme itmişdür. Ve ba'zı yirlerinde ma'ânî-i hâs ile tasarruf-ı küllî itmişdür. Eş'âr-ı bî-nazîri ve güftâr-ı dil-pezîri vâfir ve makbul-i fusahâ-yı ekâbirdür. Bu birkaç beyt anundur.*²³⁸

2.4.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Ahdî gerek İstanbul çevresinde gerekse Bağdat'ta pek çok şairle birebir görüşme fırsatı bulmuştur. Tezkire'de aktarılan bilgilerin çoğu da bu görüşmelerden temin edilmiştir. Ahdî Tezkiresi'nin mukaddimesinde istifade ettiği sözlü kaynaklardan şu şekilde bahseder: *Selâtin-i 'izâmun ve 'ulemâ-yı fihâmun ve sâhib-i devletân-u hûb-cemâlün ve ayş u nûş itdügüm şu'arâ-yı şîrîn-makâlün ve hıdmetlerine irişüp sohbetlerinden müstefid olan kimesnelerden evsâf-ı hamidesin gûş kıldığum fusahâ-yı nikû-hısâlin.*²³⁹

Tezkire yazarı, birebir görüştüğü bazı şairlerin hizmetinde bulunmuş, bazı şairlerle farklı şehirlerde görüşmüş ve sohbet etmiş, bazılarıyla da aynı evde kalma imkânı bulmuştur. Çevresindeki şairlerle güçlü bir iletişimi olan Ahdî, edebiyat ve kültür meclislerinde bulunmaktan da geri kalmamıştır. Kendisiyle görüşme imkânı bulamadığı şairlerle ilgili malûmâta ise o bölgede bulunan ilim ehli kişilerin vasıtası ile ulaşmıştır. Ahdî bazen ise isim belirtmeksizin kimi şairler hakkında duyduğu bilgiyi “evsâfin işitdügümüz şuarâdandır” şeklindeki klasik bir ifade ile dile getirir.

2.4.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

XVI. yüzyılda yazılan pek çok Tezkire'de olduğu gibi Ahdî de tezkiresinde şairlerin hayatı hakkındaki detaylara yazılı kaynaklardan ziyâde daha çok sözlü kaynaklardan ulaşmıştır. Tezkiresini İstanbul'un çevresi ve Bağdat'a ayıran Ahdî, bu coğrafyalardaki çoğu şairle birebir görüşerek hayatı hakkında bilgi edinmiştir. Tezkiresi'nde babası, kardeşleri ve amca çocuklarını da yer veren Ahdî Gülşen-i Şu'arâ'da, şairlerin hayatı ile ilgili halk arasında yaygın olan rivayetlerden de istifâde edilmiştir. Bunun yanı sıra müellif, şairlerin hayatları

²³⁷ Ahdî, *a.g.e.*, 252.

²³⁸ Ahdî, *a.g.e.*, 464.

²³⁹ Ahdî, *a.g.e.*, 86.

hakkında bilgi verirken onların memleketleri, uğradıkları yerleri, varsa mahlasları ve eğitimleri durumları gibi konular hakkında detay vermeyi ihmal etmemiştir. Ahdî, tezkiresinde zikrettiği pek çok şairle İstanbul ve çevresindeki illerde birebir görüşme imkânı bulmuştur. Nev'î Çelebî maddesinde şairin hayatı hakkında bilgi vererek onunla Edirne ve İstanbul'da görüştüğünü söyler: *Zümre-i mü'lâzimindendir. Rûm ilinde Edirne kurbünde Malgara nâm kasabadandır. Gülbin-i bûdı ve nihâi vücûdı mezbûr Edirne şehrinde bulmuş neşv ü nemâyı. Mezkûr şehre müte'allık oldukları nev'an ana dâl ve asl u neseble dervîş hilkat ve âdemi siret nîkû-hisâl ve zât-ı şerîfi fezâ'il-i kudsiyye ile ârâste ve unsur-ı Latîfi fûnûn-ı kemâlât-ı ünsiye ile pîrâstedür.*²⁴⁰ *Râkım-ı hurûf bî-hadd ü lâ-yu'ad Edirne ve İstanbul'da hizmetleriyle müşerref olmak müyesser olmuştur.*²⁴¹

Fânî maddesinde Ahdî, şairin hayatı hakkında malûmât vererek onunla Bağdat'ta görüştüğünü belirtir: *Rûm İli'nde Alacahisâr'dandır. Dervîş-nihâd ve yâr-ı nâ-murâd ve ber-muktezâ-yı mahlas fâni-hey'et ü haste-sifât kimesnedür.*²⁴² *Zîrâ ki ol seyyâh-ı bahr ü sâhil sene seb'a ve hamsîn ve tis'â mi'ede seyâhat tarikiyle 'Irâk-ı 'Arab'a ve vilâyet-i 'Acem'e seyr ü sülûk ve meyl-i dîden-i diyâr-ı her mülûk kılmış. Ol seferde çok nesnelere istifâde itmiş. Sâbikan diyâr-ı Bagdâd'da râkım-ı hurûf-ı tezkire ile ittihâdî olmanın hâlâ ekser-i zamân bu garîb-i diyâr olan dervîş-i bî-yârı ve künc-i gamda dil-rîş-i nâtivân u zâr olan dil-efkârı hâkden refetmeğe.*²⁴³

Ahdî bazı şairlerle ilgili ayrıntı verirken, onunla görüşüp görüşmediğinden bahsetmez. Şuhûdî maddesinde bu durum şöyle aktarılmıştır: *Karaamid'dendir. Aslında 'Acem-zâde'dür. 'İlm-i zâhire rûz u şeb tâlib ü râgib olub meleke-i rasîhe tahsil idüp dâniş-mend olduktan sonra terk-i kayd-ı dünyâ-yı bî-bekâ kılup 'âlem-i fakr u fenâ ihtiyar kılmış. Tasfiye-i bâtın itmek arzusıyla ser-pâ bürehne siyâhat iderek etrâf-ı cihana revâne ve dervîşler içre ma'rifetle meşhur-ı zamâne olup giderek ol vâdiden vâz gelüp birkaç zamândur ki gâh Rûm İli'nde ve gâh Anadolu cânibinde hizmet-i kuzât idüp evkât-ı 'azîzin niyâbete nasb itmiş.*²⁴⁴

²⁴⁰ Ahdî, a.g.e., 549.

²⁴¹ Ahdî, a.g.e., 549.

²⁴² Ahdî, a.g.e., 477.

²⁴³ Ahdî, a.g.e., 477-478.

²⁴⁴ Ahdî, a.g.e., 369.

Ahdî'nin tezkiresindeki pek çok kişiyle birebir görüşme imkânı bulduğundan ve aile efradı birçok kişiyi de tezkiresine aldığından söz ettik. Mevlana Şemsî-i Bağdadî maddesinde bu şahsın babası olduğunu belirtir: *Ehl-i 'ilm zümresinden râkım-ı hurûfun babasıdır. Rûz u şeb evkât-ı bâ-berekâtın kütüb-i mütedâvile mütâla'sına sarf idüp kûşe-i kanâ'at ihtiyâr ve ehl-i rüzgârdan pergâr gibi kenâr çizüp ve devâm-ı devlet-i padişahiye ve izz ü rif'at-ı şehenşâhiye 'ale'd-devâm kıyâm göstermişdi.*²⁴⁵ Mecdî maddesinde ise şairin evinde bir yıl misafir olarak kaldığını söyler: *Râkım-ı hurûf Edirne'de bir yıl mikdârı sa'âdet-hânesinde mütemekkin olmuşdur ve İstanbul ve Bursa'da defa'ât ile mülâkât idüp ekser-i zamân 'alâ-ragmî zamânihi yârâna hem-dem ü hem-hâne olmuşdur.*²⁴⁶ Ahdî bazı şairler hakkındaki bilgiyi “evsâfin işitdigümüz şu'arâ-dandur” şeklindeki klasik bir ifade ile dile getirir. Bu bilgileri nereden ve kimden aldığı konusunda ayrıntı vermez. Enverî maddesinde: *İstanbul'dur. Evsâfin işitdigümüz şu'arâ-dandur. Bârgâh-ı mu'allânun kunbaracı bölüğünden imiş. Hadd-ı zâtında ag u kara okumamış 'ümmîdür ammâ âteş-bâzlık san'atında hemân bir çakım kav ve bir pâre yanar od imiş.*²⁴⁷

2.4.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Ahdî, tezkiresindeki pek çok şairle yüzyüze görüşme imkânı bulmuştur. Bu görüşmeler sırasında şairin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında malûmât almıştır. Ayrıca hem İstanbul'da hem de Bağdat'ta önemli edebiyat meclislerinde bulunmuş bu muhitlerde tanıştığı şairlerin sanatları hakkında önemli tespitler kaydetmiştir. Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ'da, bazı şairleri değerlendirirken onları İran ve Osmanlı sahasındaki meşhur şairlerle kıyaslamıştır. Bu durumu örnekleyen müellif, Behiştî maddesinde şairin sanatı ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır: *Zât-ı şerifi kemâlât-ı bi-nihâyâtı bir haddedür ki tarîkdan ferâgat itmeyüp ol semte sülûk idüp sâ'ir müderrisin gibi tedris kabul itse az zamânda mevâli-i 'izâm ve ehâl-i kiramdan 'add olunması mukarrer idi. Bâ-vücûd bu kadar 'ilm ü fazl ile yine rind ü lâubâli 'âşık-pîşe ve nîk-endişedür. Rûz u şeb şevk u zevkden 'ayş ü işretten hâlî olmayup sehî-kadd sîm berlerle ve lâle-hadd dilberlerle seyr-i sahrâ*

²⁴⁵ Ahdî, a.g.e., 364.

²⁴⁶ Ahdî, a.g.e., 510.

²⁴⁷ Ahdî, a.g.e., 220.

ve geşt-i zâr-ı vefâ etrefina revân olup gûyâ reşk-i huld-ı berîn içre hûr ü gılmân.²⁴⁸

Ahdî, Hayalî Bey maddesinde şairin sanatı hakkında bilgi vererek onu Acem şairi Hafız Şirazî ile kıyaslamıştır: *Ol tûtî-i şekeristân-ı elhânî ve ol bülbül-i gülzâr-ı ma'âninün hayâl-i tab-ı pâki nihayetde ve letâfet-i zihn-i şâd-gayetde fûnûn-ı şiire kâdir ve her bir fende üstâdân-ı mütekaddimîn ü müteahhirîn gibi mâhir kuvvet-i muhafazası fevka'l-hadd ve sohbet-i hassı pesendide-i nik u bed ve zarafet-i gamzedâ-yı dil-i mahzun ve esnâ-yı musâhabetde her bir sözi dürr-i meknundur. Elhak elfâz-ı nefîs-i pâk ile Rûm'un Hâfız-ı Şirâz'ı ve edâ-yı selis-i bülend ile şu'arânun ser-firâzı ve sanâyi-i şiirde şu'arâ-yı Acem gibi rengin-makâl ile ma'rûfdur. Ol yegâne-i cihân ve ferzâne-i zurafâ-yı zamanun kemâl-i şöhreti bir mertebede vâkı olmuşdur ki kâbil-i tahrir ve imkân-ı takrir degüldür.*²⁴⁹

Haleti maddesinde de şair hünerleri bakımından devrin büyük şairlerinden Hayali Beg ve Emri Çelebî'ye teşbih olunmuştur: *Kemâl ü fazl ile makbul-i merdüm-i zamân ve fenn-i şi'r anlamada müselleme-i ehl-i cihân ve Hayâlî Beg'ün edâsına mâ'il ve muhibb-i ehl-i dil ve manzum-ı Emrî'ye kâ'il olmanın her yirde emîr-i kelâm ve pesend-i has u 'âm olmuşdur. Ebyât-ı hâssı hâlet-resân-ı uşşâk-ı bi-nevâ ve himmet-i bülend erbâb-ı mihr ü vefâdur.*²⁵⁰

Ahdî bazı şairlerin hayatı ve sanatı hakkındaki bilgiyi “evsâfın işitdigümüz şu'arâ'dandır” şeklinde klasik bir ifade ile bildirir. Kudsi maddesinde şairin sanatı hakkında şu bilgiler aktarılır: *Ehl-i 'ilm zümresinden tabî'at-ı pâki cânib-i şiire mâ'il ve ol fende hayl-i kâbildür. Evsâf-ı pâkün işitdügümüz şâ'ir-i sihr-sâzun rûh-ı pâki şâhbâz-vâr ravza-i kudse pervâz idüp anda karâr kalmış.*²⁵¹

2.4.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Birçok şairle görüşme imkânı bulan Ahdî, iletişimde bulunduğu ya da aynı mekânı paylaştığı şairler hakkında detaylı bilgiye sahiptir. Ahdî, tezkiresinde şairlerin eserleri hakkında malûmât verirken yazılı kaynak olarak sadece şairin eserlerinden yararlanır. Bunun yanında şairin eserleri ile ilgili bilgi aktarırken genelde sözlü kaynaklara başvurulur. Mevlana Fuzûlî maddesinde şairin eserleri

²⁴⁸ Ahdî, a.g.e., 225.

²⁴⁹ Ahdî, a.g.e., 278.

²⁵⁰ Ahdî, a.g.e., 260.

²⁵¹ Ahdî, a.g.e., 485.

hakkındaki bilgiler şöyle aktarılır: *Semt-i mesnevîde Leylî vü Mecnûn manend-i dürr-i meknûn sebt itmişdür ve nice nice Türki vü Fârisî resâil yazmışdur ve dahi Ravzatü 'ş-şühedâ'yı Mevlana Hüseyin Vâ'izî be-tarîk-ı terceme Hadikatü 's-Sü'edâ nâm bir kitâb ki sergüzeşt-i hazret-i imâmdur itmâmına ikdâm kılmışdur hâlâ meşhur-ı hâs ü âmdur derç kılmış. Hakkâ budur ki kendü tarzında muhteri ve tarîk-ı ma'ânîde mübtedi ve şâhid-i fikri elfâz-ı pâk ile müzeyyen ve gün gibi câme-i zerrîn-i ma'nâ ile a'yân içre mübeyyen ve lisân-ı Tâzî'de olan ebyâtı fusahâ-yı 'Arab'da meşhur güftâr-ı Nevâyi-âyîni Türkân-ı Mogol yanında mezkûr ve zebân-ı Fûrs'de olan dîvânı pesendide-i şu'arâ-yı her merzbûm ve eş'âr-ı Türkîsi makbul zurafâ-yı Rûm olmuşdur.²⁵²*

Mevlana Kâtib maddesinde şairin eserleri hakkında şu bilgiler aktarılır: *Zîrâ ki te'lifâtından inşaya müte'allık-ı Vaslû'l-Hitâb nâm esâlib-i mekâtib-i Ferhunde-sipâhi zebân-ı kilik-i müşk-fâm ile erkâm kılup ve içinde munderiç olan müşkilât-ı lûgat-ı pür-nikât cem' idüp Aslû'l-Cevâb diyü tesmiye itmişlerdür. Taraf-ı kasâ'id-i pür-fevâ'id ü senâyi'e sâlik ve nükûd-ı Mesnevî-i pür-Ma'nevî'ye mâlik 'arûz bilmede pür-hüner ve kâfiye üzre bir lûgat-ı mu'teber yazmışdur ki makbul-i tab'-ı erbâb-ı 'irfân ve memdûh-ı zihn-i suhen-verân-ı zamândur.²⁵³*

2.5.MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, Âşık Çelebî tarafından 1568 yılında kaleme alınmıştır. Eser, devrin hükümdarı Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur.²⁵⁴ Tezkire, bir mukaddime ve şairler hakkında bilgi veren bir bölümden oluşmaktadır. Meşâ'irü'ş-Şu'arâ Tezkiresi, XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelere oranla daha hacimli ve daha ayrıntılı bir eserdir. Tezkirenin girişinde sözden hareketle şiirin manası, iç ve dış unsurları, Araplarda ve Osmanlı'daki tarihi gelişimi başka kaynaklardan alınan bilgilerle, Arapça ve Farsça şiirlerle, ayet, hadis ve kelâmlarla desteklenerek anlatılır. Şiirin başlangıcını Hz. Adem'den başlatan Âşık Çelebî, şiirin doğuşunu ve tarihi serüvenini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Âşık Çelebî, şiirin mânâsı ve kısımlarından söz ettikten sonra Aristo'dan başlayıp,

²⁵² Ahdî, a.g.e., 460.

²⁵³ Ahdî, a.g.e., 497.

²⁵⁴ Âşık Çelebî, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, (Haz.: Filiz Kılıç) İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010, 49.

İslamî şiire, Osmanlı sultanlarının şiire olan ilgilerine ve Osmanlı şairlerine kadar birçok konuya değinir.²⁵⁵

Âşık Çelebî tezkirenin mukaddime kısmında yararlandığı kaynaklardan bahseder. Tezkirenin metin kısmında ise I. Murat'tan başlayıp eserin bitirildiği 1568 yılına kadar yaşayan 426 şairin hayatına yer verir. Müellifin tanıştığı ve yakın arkadaş olduğu kişiler hakkında daha detaylı bilgi aktardığı görülür. Âşık Çelebî tezkiresinin tertibini Türk edebiyatındaki diğer tezkireler gibi alfabetik sıraya göre değil de, ebced hesabına göre yapmıştır.²⁵⁶

Âşık Çelebî, tezkiresini kendisine has canlı bir üslupla kaleme aldığında eser, edebiyat tarihimizde önemli bir değere sahiptir. Çelebî'nin bazı şairler hakkında verdiği bilgilerde samimiyeti, esprili üslubu ve canlı anlatımı dikkat çeker. Tezkire'de, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yanında Türkçe deyim ve atasözlerine de sıkça yer verilmiştir.²⁵⁷ Tezkirenin on üçü yurt dışında olmak üzere toplam 33 nüshası vardır. Meşâ'irü's-Şu'arâ'nın tıpkıbasımı 1971 yılında Londra'da Meredith Owens tarafından yapılmıştır.²⁵⁸

2.5.1.YAZILI KAYNAKLAR

Meşâ'irü's-Şu'arâ XVI. yüzyılda yazılmış en hacimli tezkiredir. Âşık Çelebî, tezkiresinde dönemin gerek yazılı gerekse sözlü kaynaklarını sıkça kullanmıştır. Tezkirenin giriş kısmında müellif istifade ettiği tefsir kitapları, şiir hakkında bilgi veren kitaplar, tarih kitapları ve bibliyografya kitaplarının isimlerine değinir. Âşık Çelebî bazen bu kitapların adını bazen sadece yazarın ismini verir bazen de hem yazar hem de eserin ismini birlikte zikreder.

Meşâ'irü's-Şu'arâ da diğer tezkirelerde olduğu gibi kendinden önce yazılan tezkirelerden yararlanma geleneğini sürdürür. Âşık Çelebî'nin kendisinden önce yazılan Bahâristân, Mecâlisü'n-nefâyis, Heşt Behişt ve Latifi tezkiresinden yararlandığını görürüz. Âşık Çelebî bazı şairlerin divan, mesnevi, mektup ve cönklerine ulaşip bu eserleri okuyarak notlar çıkarma imkânı da

²⁵⁵ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 49.

²⁵⁶Hatice Aynur- Aslı Niyazioğlu, *Âşık Çelebî ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, 21.

²⁵⁷ Aksoyak, *a.g.e.*, 51

²⁵⁸ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 70.

bulmuştur. Meşâ'irü's-Şu'arâ'da istifade edilen önemli kaynaklardan biri de tarih kitaplarıdır.

Tezkire'de devrin önemli tarih kitapları olan Cüveynî'nin Târîh-i Cihân-güşa, Mu'ini'nin Târîh-i Âlem-ârâ, Vassâf'ın Târîh-i Vassâf ve Tevârih-i Âl-i Osmân'dan yararlanılmıştır. Tezkire'de en çok istifade edilen yazılı kaynaklardan biri de diğer tezkirelerde olduğu gibi şairlerin kendi eserleridir. Meşâ'irü's-Şu'arâ'da Osmanlı tarihinde meydana gelen bazı hadiseler farklı şairler tarafından şiire dökülmüştür. Bu tarzda yazılan şiirler dönemin aydınlatılması noktasında önemli birer tarihi vesika görevi görmektedir.

Tezkire'de faydalanılan bir başka yazılı kaynak ise tarih kıtalarıdır. Meşâ'irü's-Şu'arâ'da şairlerin doğum ve ölümlerinin yanında dönemin siyasi, mimari ve beşeri olaylarını da konu alan kıtalara da yer verilmiştir. XVI. yüzyılda kaleme alınan pek çok tezkire de olduğu gibi Meşâ'irü's-Şu'arâ'da da şairlerle mektuplaşmadan yararlanılmıştır. Daha önceki tezkirelerde rastlanılmayan duvar yazıları Meşâ'irü's-Şu'arâ'da istifade edilen bir başka yazılı kaynaktır. Bu yazılar şairin zaviyesinin duvarına yazdığı kendisine ait şiirlerdir.

2.5.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Âşık Çelebî tezkiresinde şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken kendisinden önce yazılan Bahâristân, Mecâlisü'n-Nefâyis, Heşt Behişt ve Latîfî tezkiresinden faydalandığını söylemiştir. Ancak; Âşık Çelebî bu tezkirelerden şairlerle ilgili aldığı bütün bilgilerin doğru olduğunu düşünmediğini belirtir, yanlış olanların nasıl olması gerektiği hususunda açıklamalar yapmıştır. Bu yazılı kaynakların dışında Çelebî, şairlerin hayatı ile ilgili dönemin önemli tarih kitapları olan Cüveynî'nin Târîh-i Cihân-güşa, Mu'ini'nin Târîh-i Âlem-ârâ, Vassâf'ın Târîh-i Vassaf ve Tevârih-i Âl-i Osmân'dan da istifade etmiştir. Bazen de şairin hayatı ile ilgili en doğru bilgiye eserlerinden yararlanılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Şairlerin hayatı hakkında bilgi veren önemli yazılı kaynaklarından biri de tarih kıtalarıdır. Diğer bir yazılı kaynak ise mektuplardır. Tezkire'de şairlerle yapılan mektuplaşmalar, bazı şairlerin hayatları hakkında malûmât içermektedir. Müellif, Basirî maddesinde şairin hayatı ile ilgili Ali Şîr Nevâyî'nin eserinden şu şekilde faydalanmıştır: *Şu'arâ içinde bir beg olup vücûdî kâşâne-i zarâfetün naks-ı bî-misâli idi. Nevâ'i-i merhumun Mecâlisü'n-nefâ'is'inde mezkûr*

olan şu 'arâdan ve pâ-y-taht-ı mülk-i Horâsân olan Herât'da Mirzâ Sultân Hüseyin ü Nevâ'i vü Câmî vü Benâyî ve ol asrun ekâbiri hizmetinde irişmiş zurefâdan idi.²⁵⁹ Celili maddesinde Sehî Bey Tezkiresi'nden şu şekilde istifade edilmiştir: *Sehî Beg istilâhatınca tarikin tekmil idüp dersin görmüşdür.*²⁶⁰

Âşık Çelebî, tezkire olarak en çok Latifî'den yararlanmıştır. Celili maddesinde şairin hayatı ile ilgili Latifî Tezkiresi'nden şu şekilde istifade eder: *Aceb latifedür ki kendü Husrev ü Şirin'inün âhirinde diyü beyân iderken Latifî İzniki'dür dimişdür. Babası Acemden gelmiş, Hâmidi tahallusı ile ma'rûf kudemâyı zurefâdan imiş ol fevt oldukda Celîlî mahbûb-ı nev-cevân ve hilâlâsâ ahvâlinde vü ef'âlinde âsâr-ı necâbet nümâyân imiş.*²⁶¹

Âşık Çelebî, tezkiresinde Latifî'den bu şekilde yararlandığı gibi onun bazı şairler hakkında verdiği bilgileri de yanlış bulur: *Latifî tezkiresinde Burusa müftüsü Ahmed Paşa'nun oğlu Hızır Beg Çelebî'dür ve dedesi ve kendü Hızrî mahlasıyla mezkûrdur dimişdür. Mezkûr Hızır Beg Çelebî ki Müftî Ahmed Paşa'nun oğludur. Burusa'da Kabluca müderrisi iken Emîr Buhârî'ye sûfi olmuştur. Anunla bizüm mâ-beynümüzde karâbet-i sıhriyye vardur, evlâdı akribâmızdur. Fi'l-hakika nâmı Hızır Beg'dür ammâ Emîr Buhârî mülâbesesiyle Buhârî tahallus ider.*²⁶² Tezkire yazarı, Necâtî maddesinde şairin hayatı ile ilgili Tevârih-i Âl-i Osmân'dan şu şekilde yararlanmıştır: *Edirneli'dür. Adı İsâ'dur. Hak budur ki Rûm'da melikü's-şu 'arâdur. Necâtî-i merhûm husrev-i şu 'arâ-yı Rûm'dur diyü Monlâ İdrîs'ün Tevârih-i Âl-i Osmân'ında merkumdur. Merzbûm-ı Rûm'ı Necâtî şî'r ile bülbül bûstânına ve tûtî şekeristânına döndürmüşdür.*²⁶³

Nihali maddesinde şairin hayatı ile ilgili eserinden istifade edilmiştir: *Simidcibaşı nâm bir cevâna pirâne ser ışk-bâzlık idüp gâh kimyagerlik arzı ile hîle-perdâzlık iderdi. Ref-i hicâb belki feth-i bâb için arak nâmına çekide şarâb ve müselles mesâbesinde mey-i nâb tenâvül iderdi Merhabâ Çelebî meclisinde yâd olindukça tegâvül iderdi. Mustafa Çelebî dahı ittifâk ol hâlde bu beyti dimişdür.*²⁶⁴ Salih Çelebî maddesinde yazılı bir kaynak olarak doğuma düşürülen tarihe yer

²⁵⁹ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 421.

²⁶⁰ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 480.

²⁶¹ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 479.

²⁶² Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 1532.

²⁶³ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 849.

²⁶⁴ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 922.

verilmiştir: *Elhamdu lillâhi 'l-lezî vehebe lî 'ale 'l-kiberi İsmâ ile ve İshâka âyetine iktidâen İshâk ad virdiler idi ve şâkirdlerinden Rahmî vilâdetine bu târihi dimişdi.*²⁶⁵

2.5.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Devletin önemli idari ve bürokratik görevlerinde bulunmuş bir şahsiyet olarak Âşık Çelebî, birçok şair ve sanat erbabıyla insanlarla aynı meclisi paylaşma imkânı yakalamıştır. Konuştuğu ve aynı mecliste yer aldığı çoğu şairin eserlerini okuma imkânı da bulmuştur. Âşık Çelebî'nin yetiştiği ortam ve yaptığı okumalar doğal olarak onun şairler hakkında yaptığı sanatsal değerlendirmelere de yansımıştır.

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da, şairlerin sanatı ile ilgili yazılı kaynaklardan ayrıntı aktarılırken, en çok şairlerin eserlerinden istifade edilmiştir. Şairlerin divanı ve varsa mesnevilerinden şiir örnekleri alınmıştır. Âşık Çelebî, şairlerin sanat anlayışları hakkında bilgi verirken, daha önce yazılan Bahâristân, Mecâlisü'n-nefâ'is, Heşt Behişt ve Latifî Tezkiresi'den de yararlanmıştır. Bâkî maddesinde şairin eserinden şu şekilde istifade edilmiştir: *Âyîne-i hâtırı çihre-nümâ-yı şâhid-i kelâma meclâ-yı cemâl ve serâçe-i kalbi hacle-i nev- arûs-ı hayâldür. Selef ki bakkû ve nakkû emrinden bakkûya mâ'il olup hân-ı Halîl-i fenn-i halilde bahş-i gâ'ib için bakıyye tahyi'e evvelu li'l-âhiri bakkıyesin ihrâz idüp etbâk-ı âfâki hân-ı hayâlden tenkiye itmişdür. Şiiri muhkem ü üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengin ü çeşnidâr; elfâzı selis, ma'nâsı nefis, nazmı pâk ve mefhumu sûznâkdur.*²⁶⁶ Ehlî maddesinde: *Hûy u hisâlde dahı reşiddür. Şu'arâda hilâf-ı kıyâs olan zendostlıgdan gayrı rezâ'ilden ba'iddür. Şiirde dahı dikkat-i tab-ı sebeb-i gıpta-i beni nev'idür. Suhanun icadına ve ahsen-i edâ ile irâdına kâdirdür. Akribâdan olduğu cihetden bu makule ile iktifâ olındı.*²⁶⁷

Basirî maddesinde şairin sanatı ile ilgili Mecâlisü'n-Nefâ'is'ten şöyle faydalanmıştır: *Şu'arâ içinde bir beg olup vücûdı kâşâne-i zarâfetün nakş-ı bî-misâli idi. Nevâ'i-i merhumun Mecâlisü'n-nefâ'is'inde mezkûr olan şu'arâdan ve pây-taht-ı mülk-i Horâsân olan Herât'da Mirzâ Sultân Hüseyin ü Nevâ'i vü Câmî*

²⁶⁵ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 1273.

²⁶⁶ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 409-410.

²⁶⁷ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 404.

vü Benâyi ve ol asrun ekâbiri hudmetine irişmiş zurefâdan idi.²⁶⁸ Âşık Çelebî, İşkî maddesinde şairin sanatı hakkında Sehî Bey ve Latifi'den istifade etmiştir: *Şiir ile şî'ârı ve şöhet-i eş'ârı yokdur. İrâd ü istişhâda kâbil bir beyti dahı yokdur. Ammâ aceb bu ki yüz akça şâ'ir ulûfesine mutasarrıf imiş. Sehî Beg ve Monlâ Latifi'ye iktidâen irâd olındı.*²⁶⁹

2.5.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Âşık Çelebî Meşâ'irü's-Su'arâ'ya aldığı pek çok şairle birebir görüşme şansı bulmuştur. Uzun bir süre İstanbul'da kalması ve burada önde gelen bazı edebi meclislerde bulunması ona burada ikamet eden bazı şairleri yakından tanıma fırsatı vermiştir. Âşık Çelebî de kendisinden önce yazılan diğer tezkirelerde olduğu gibi şairlerin eserleri hakkında bilgi verirken en çok onların kendi eserlerinden yararlanmışır. Âşık Çelebî şairlerin eserleri hakkında malûmât aktarıırken bazı şairlerin eserlerinden alıntılar yapmıştır. Kâmî Çelebî maddesinde şairin kendi eserinden şu şekilde istifade edilmiştir: *Zemân-ı tedrislerinde İmâm Gazâli'nün Kimyâ-yı Sa'âdet nâm kitâbın emr-i pâdşâhi ile terceme iderlerdi. Ve havş-ı levzinec gibi miyânına şîr ü şekerden leziz nefâ'is-i fevâ'id derç iderlerdi ve münâsib ebyât dilerdi. Fakîr ol zemânda kendülere Du'â-nâme isdâr itdüm evvelin bu ta'bir ile tasdir itdüm. Suret-i mektub-ı fakir: Gûbâr-ı kimyâ-ıyâr-ı atebe-i tayyibe-i tîbe-misalleri ki Terceme-i Kimyâ-yı Sa'âdet eyler ve gerd-i gird-bâd-ı sa'âdet-me'âbları ki kuhlü'l-cevâhir-i basar ve iksir-i erbâb-ı basiret olmakda sürmeyi gözden siler, çeşm-i ibtihâl anunla iktihâl olup hâme gibi dest-buslarına ser-fürü ve nâme gibi rûy-mâl idüp tahsil-i reng-rû itdükden sonra bu ebyâtı tatayyür itdüm.*²⁷⁰

Âşık Çelebî bazı şairlerle mektuplaşarak onların eserleri hakkında bilgi edinmiştir. Hayâlî-i Maruf maddesinde bu yöntemle başvurulmuştur: *Kadılıkda olduğum zemânlarda dahı tâze didügi gazelleri yazar dönderür ve kendü hattıyla hâlin i'lâm idüp gurbetde sevindürürdi. Bir zamânda İstanbul'da Ca'fer-âbâd'da fasl-ı bahârda, bezm-i ashâbda, şeb-i meh-tâbda musâhabet olunurken İshâk Çelebî'nün eş'ârından sana kankısı eyü gelür diyü su'âl eyledi.*²⁷¹

²⁶⁸ Âşık Çelebî, a.g.e., 421.

²⁶⁹ Âşık Çelebî, a.g.e., 1086.

²⁷⁰ Âşık Çelebî, a.g.e., 707.

²⁷¹ Âşık Çelebî, a.g.e., 1557.

Âşık Çelebî, tezkiresinde diğer tezkirelerde bulunmayan farklı bir yazılı kaynaktan yararlanma yoluna gitmiş, şairin zaviyesinin duvarına yazdığı şiir örneğini tezkiresine almıştır. Feyzî maddesinde: *Ömri mücerredâne geçüp ehl-i tecrid ile ülfet ider ve gonce gibi kîsesi jâle-i diremden memlû olduğın görse yüreği kan tolup gül gibi zer-pâş olup şeb u rûz 'ıyş u 'işret iderdi. Feyzî anda geldükde bu medhi diyüp zâviyesi dîvârına yazmış, andan nakl itdüm.*²⁷²

2.5.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Âşık Çelebî Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da yer verdiği şairlerin büyük çoğunluğunu tanımaktadır. İstanbul'da öğrenciyken dedesi Müeyyedzâde'nin çevresi ve kendi çabalarıyla devrin pek çok şair ve yazarıyla tanışmış ve fiili olarak meclislerinde bulunmuştur. Âşık Çelebî gerek İstanbul'da gerekse Balkanlarda pek çok idârî görevde bulunmuştur. Görev yaptığı yerlerdeki şair ve yazarlarla dostluk kurmuş, sohbetlerine katılmış, onlarla gezmiş ve meclislerinde bulunmuştur. Bu nedenle şairlerin hayatları, eserleri ve sanatlarına kadar pek çok konuda malûmât sahibi olmuştur.²⁷³

Âşık Çelebî tezkiresine aldığı şairlerin büyük bir kısmıyla yüzyüze görüşme imkânı bulmuştur. Kendi çağdaşı olan ve daha hayatta olan şairler için “hala” ve “haliya” ibareleri kullanılmıştır. Birebir görüşme imkânı bulamadığı durumlarda ise çevresinde şair hakkında bilgi sahibi olan kişilere müracaat eder. Âşık Çelebî eserinde çevresinde bilgisine müracaat ettiği bazı kişilerin ismini de zikretmiştir. XVI. yüzyıl tezkirelerinde sıkça görülen rivayetlere dayalı bilgi elde etme geleneği Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da da devam eder. Rivayetler vasıtasıyla verilen bilgiler: “duydum, işittim, rivayet ederler ki” gibi ibareler ile ifade edilmiştir.

2.5.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Âşık Çelebî, İstanbul'da ve Balkanlar'da çeşitli devlet görevlerinde bulunduğu yıllarda pek çok şairle görüşme fırsatı yakalamıştır. Âşık Çelebî şairler hakkında sahip olduğu bilgilerin pek çoğunu katıldığı edebi meclislere borçludur. Üçüncü şahıslardan duyulan bilgiler Çelebî'nin en çok istifade ettiği sözlü kaynaklardan biridir. Çelebî, şairler hakkında malûmât veren bu şahısların bazen isimleri de eserine almıştır. Toplumda var olan şairler hakkındaki rivayetlere

²⁷² Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 1262.

²⁷³ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 65.

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da da sıkça yer verilmiştir. Âşık Çelebî, bizzat gördüğü ve hayatı hakkında bilgi sahibi olduğu Zâtî'yle ilgili şunları aktarır: *Zâtî-i merhûm vilâyet-i Karasi'den kasaba-i Balıkesri'dendür. Erbâb-ı hirefden müze-dûz imiş. Selika-i tabî'atında kuvvet-i şi'riyyet olmagla şiir heves idüp İstanbul'a gelüp remlî kifâf-ı ma'âşa husûl-ı mültemes idüp Edirne ve İstanbul'da 'ömr geçürmüşdür. Âhir nat'-ı İstanbul'da şeh mât itmek için leccâc-ı çerh ana beydak-ı ecel sürmüşdür. Sultân Muhammed câmi'inde bir mü'ezzin var idi. Hallâc Zâtî dirler idi. Zu'munca ol dahı Zâtî mahlas olup çenber-i şiirde hallâc geçerdî. Zâtî-i merhûm çizmecî olmak takribiyle dir ki ol müzî, ben hallâcum ve Zâtî müzî.*²⁷⁴ Fikrî maddesinde: *Adı Dervîş Çelebî'dür, lakabı Mâzî-zâde'dür. Kuzât içre vefret-i 'ilmi ve lutf-ı tab'ı ve cevdet-i şi'ri hadden ziyâdedür. Babası Mâşî Şemsü'd-dîn Amâsiyye'de müftî iken fevt olmuşdur. Nesebinde 'irk-ı siyâdet dahı olup şeref-i haseb ü neseble câmi-i hayr u haseni olmuşdur. Sülûk-ı tarîk-i ilm müstefâd 'alâ vechi'l-mu'tâd idüp a'lâm-ı dîn olan 'ulemâ-yı ehl-i yakîn hizmetlerinde her fenne kûşîş ve her ilme verzîş idüp Edirne kâzası Pîrî Paşa-zâde-i merhumdan mülâzım olmuşdur.*²⁷⁵

Âşık Çelebî, Ali maddesinde şairin babasıyla alakalı şu ayrıntıları aktarır: *Vâsi 'Alîsi dimekle ma'rufdur. Çün mevâlî-i 'izâmdan ve e'âlî-i kiramdan olduğu cihetden rütbe-i 'ilmde pâyesi meblag-ı faziletde vâyesi ma'lûm u mekşûfdur. Kâzasker-i asr ve güzide-i dehr olan Mevlana Abdü'l-vâsi Çelebî'den mülâzım olup niçe medârise ba'dehu Sahn'a ba'dehu Edirne'de Sultân Bâyezîd medresesine müderris olup andan kâdî-ı Burusa oldu. Sene hamsin ve tis'ami'ede eceli irüp târik-i na'ma vü be'sâ oldu.*²⁷⁶ Âşık Çelebî hocası Cafer Çelebî'nin hayatı hakkında şu bilgileri aktarır: *Tâcî Beg-zâdedür ve Tâcî Beg, Sultân Bâyezîd-i merhûm Amâsiyye'de şeh-zâde iken lâlâsı olup Tâcî Begliler Rûm'da şeref ü câh ile ma'ruf hânevâdân u âzâde hânevâdedür. Sinn-i temyize bâlig olmadan mebâlig-i ma'arife mâlik ve dîyâr-ı fevâzıl u fezâ'ilde tig-i kalem ve zebân-ı rakam ile fatih-i memalik oldu.*²⁷⁷

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da şairlerin hayatı ile ilgili malûmât verilirken en çok istifade edilen kaynaklardan biri de rivayetlerdir. Garibî maddesinde şairin hayatı

²⁷⁴ Âşık Çelebî, a.g.e., 1573.

²⁷⁵ Âşık Çelebî, a.g.e., 1215.

²⁷⁶ Âşık Çelebî, a.g.e., 1108.

²⁷⁷ Âşık Çelebî, a.g.e., 454.

ile ilgili Şu Şekilde bilgi aktarılır: *Mîr Hüseyin'dür ki sağ elinün sebbâbe barmacı evvel bogumından maktu olmagın Rûmîler Barmaksız Emîr ve Acemler Mîr Barmaksız dirlerdi. Asl diyâr-ı 'Acem'dendür. Ne sebde Şerif ve hasebde, teŐsirde vü sâ'ir 'ulûmda harîf, bâ-vüicûd barmacı nâkıs iken ta'lik-nüvislikde bî-mânend ve Şân-ı zarîf idi.*²⁷⁸ ÂŞık Çelebî, Ahmed Paşa maddesinde Şairin hayatı ile ilgili bilgi aldığı kişinin adını verir: *Sene isneyn ve tis'ami'ede vâkı olmuşdur. Merhûm hakkında ba'zılar 'innin i'tikâd idüp anun ile Őâyi'dür. Ammâ fakîr cemî-i muhalefâtına vâris olan 'amm-zâdesi olan Edirneli Nâzır Çelebî'den işitdüm ki gayr-ı vâkı'dur. Merhûm Sultân Muhammed, merkuma Tûtî Kadın adlı bir cariyenin virüp hattâ Edirne civârında Etmekçi nâm karyeyi Tûtî Kadın'a baŐmaklık vermiş. Andan kızı dahı olup yidi sekiz yaşına irmeden fevt olup min-ba'd izdivâc itmemiŐ.*²⁷⁹

2.5.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

İstanbul ve Balkanlar'da çeşitli memuriyetlerde bulunduğundan dolayı birçoğ Şairle tanışma fırsatı yakalayan ÂŞık Çelebî, tezkiresine aldığı Şairlerin birçoğunu da yüzyüze gördüğü kişilerden ŐeçmiŐtir. Ayrıca aynı edebi meclisleri de paylaŐan Çelebî, birçoğuyla yakın dostluklar da kurmuŐtur. Çelebî, bu yakın iliŐkilerin bir sonucu olarak çevresindeki Şairlerin sanat anlayışları hakkında detaylı bilgiye sahip olmuştur. Birebir görüşme imkânı bulamadığı Şairlerle ilgili ise toplumda mevcut olan rivayetlerden istifade etmiştir. Kâmî Efendi maddesinde Şairin sanatı ile ilgili Şu bilgiler aktarılır: *Kendüler hod ta'rif ü elkâbdan müstağni fevâzil u fezâ'il ve 'avârif ü ma'ârifleri hâric-i da'ire-i idrâk-ı her müstevfidür. Hiddet-i zekâsından harâret çeker ve zihniniün cuŐ u huruŐ-ı deryâ-yı ihatasından ebr nem kapar ve kelimâtunun safasından jâle ter düşerdi. Nâvdân-ı hâme-i dü-zebânınun birinden cûy-ı Şîr-i Şi'r ve birinden Őehd-i nâb-ı inşâ akardı. Nesri lü'lü-i mensur gibi felekde cem 'iyyet-i 'ikd-ı pervine intiŐar virürdi. Ve nazmı dürr-i manzum gibi gûŐvâre-i kûşe-girân-ı 'âlem olup kıymet-i cevahire inkisar virürdi. Şiiri bir lü'lü-i manzum idi ki silk-i müjede 'ikd-ı dürr-i eŐk-i 'âşık gibi hoş-nümâ idi. Ve inşâsı bir dürr-i mensûr idi ki leb-i dil-berde kelâm-ı rûh-perver gibi muntazam u dil-ârâ idi.*²⁸⁰ Necâtî maddesinde birebir görüştüğü ve dostluk kurduğu Şairin sanatı hakkında Şu ayrıntılara yer verir. *Necâtî'nün tab'ı çâlâk,*

²⁷⁸ ÂŞık Çelebî, *a.g.e.*, 1630.

²⁷⁹ ÂŞık Çelebî, *a.g.e.*, 290.

²⁸⁰ ÂŞık Çelebî, *a.g.e.*, 704.

*edâsı pâkdur. Şiiri yek-dest u hemvâr ve nazmı selis ü çâşnidârdur. Her beyti mesel-amiz ü pür-magz ve ekser-i hayâlleri bîkr ü ma'nâları nagzdur. Ve bi'l cümle şu'arâyı Rûm'a üstâd-ı evveldür ve eş'arı dillerde darb-ı meseldür. Ol zemân şu'arârası içinde böyle latîf edâlî rengin şâ'ir kopmak nevâdirdendür. Ve Rûm'da şiir ev ana inkâr-ı Leccâc fehmi-kâsırdandır.*²⁸¹

Âşık Çelebî bazı şairlerin sanat anlayışlarını ortaya koyarken, dönemin önemli sanatçıları Hayali ve Zati'nin fikirlerine müracaat eder. Baki maddesinde: *Zâtî-i merhûm ki dünyâda bir zâtudur, şiir gayra nisbet 'arîzî ve ana nisbet zâtîdür. Dir idi ki şiirün devri sürildi ve şu'arânun defteri düürildi. Ammâ ol nesne ki dehân-ı dil-ber gibi bahş-ı ga'ib olup verâ-yı revâk-ı kümûnda bâkîdür, ana sebeb zuhûr-ı tab'ı Bâkî'dür.*²⁸² Haletî maddesinde şairin sanatı ile ilgili Hayali Beg'in şu görüşlerine yer verir: *Hayâlî-i merhumdan defe'âtle işitdüm ki dir idi ben şi'rde 'Abdullah Çelebî'den korkardum eger ol şiir iştigâl eylese hâle gibi benüm şi'rüme elek asardı ve deyr-i 'âleme erganun gibi sît u sadâ salup benüm çanuma odlar tıardı.*²⁸³

Âşık Çelebî, Nihanî maddesinde şairin sanatıyla alakalı malûmât hocasından duyduklarından aktarır: *Üstâdum Sürûrî Çelebî, Nihânî Hâcî Hasan-zâde müdderisi iken ana dânişmend olmuş. Fakîr andan işitdüm şiiri çendân makbul u matbu ve kendü şu'arâda mukalled matbu degüldür. Türkçede dahı dili çalar imiş. Ol sebebden sebük-rûhlar ve zarîfler Nacak diyü mezkûrî şu'arâ içinde sebük sallarlar imiş. Anlara cevâb için dimişdür.*²⁸⁴

2.5.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Âşık Çelebî eserinde yer verdiği şairlerin birçoğuyla yüzyüze görüştüğü için şairlerin eserleri hakkında malûmât verirken genelde kendi edindiği bilgileri kullanır. İstanbul ve Balkanlarda bulunduğu sıralarda bu yerlerde önemli edebî muhitlere katılmış ve bu muhitlerden arkadaşlıklar edinmiştir. Âşık Çelebî tanıştığı bu şairlerin eserlerini görme ve okuma imkânı bulmuştur. Yahya maddesinde şairin eserleri ile ilgili şu bilgiler aktarılır: *Ahmed nâm Şâh lakab bir kapucu sevüp hasb-ı hâlin Şâh u Gedâ diyü tertîb ve üslûb-ı garib nazır-i meslûb*

²⁸¹ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 850.

²⁸² Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 410.

²⁸³ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 610.

²⁸⁴ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 924.

üzre terkib itmişdür. Andan Gencine-i Râz nâm kitâb nazmına suhân-perdâz olmuşdur. Bir zemân dahı hacca gidüp diyâr-ı Arab u Şam u Haleb'de ve vatan-ı aslî hazret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm ki vilâyet-i Ken'an'dur ve hala Safed dimekle ma'ruf-ı halk-ı cihândur, bu hizmetle anda olup ol takrîb ile Yûsuf u Züleyhâ nazm itmişdür. Ve Usûl-nâme diyü âdâb-ı usulden bir kitâb nazmına terâne-sâz olmuşdur. Elkas diyâr-ı 'Acem'den geldükte vâkı olan sefer-i azimi kaside itmişdür ve esnâ-yı nazmda Hayâli ile mu'ârâza belki mübâgazasın izhâr semtine gitmişdür.²⁸⁵ Şah Muhammedü'l- Kazvînî et-Tabîb maddesinde: Tayyib-i Taybeden Risâle-i Tıbbiyye ki yazmışdur. Sultân Bâyezîd'e tuhfe itmişdür. Hakkâ ki kanûn-ı hikmet üzre Câmî-i Kenz-i Tıb'dan müntekâ vü müntehab lübâb-ı mefhûmı kusûr-ı irtiyâbdan tenkih-i kâmil ile münakkah bir kitâb-ı muhtâr u mühezzebdür.²⁸⁶

2.6.KINALİZÂDE HASAN ÇELEBÎ TEZKİRESİ (TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA)

Kınalizâde Hasan Çelebî Tezkiresi, diğér adıyla Tezkiretü'ş-Şu'arâ olarak bilinen eser 1586 yılında yazılmıştır. XVI. yüzyılda kaleme alınan Sehî, Latifî, Ahdî, ve Âşık Çelebî tezkirelerinden sonra yazılan beşinci tezkiredir. Tezkirenin ele alış biçimi ve durumu hakkında uzun uzun malûmât veren Hasan Çelebî, eserin kime sunulduğu ile ilgili kesin bir bilgi vermez. Tezkire, bir mukaddime, sultan şairler, şehzade şairler ve asıl şairler olmak üzere üç fasıl halinde düzenlenmiş olup, birinci ve ikinci bölümde bulunan padişah ve şehzadeler kronolojik, üçüncü bölümdeki şairler ise alfabetik olarak sıralanmıştır.²⁸⁷

Hasan Çelebî, tezkiresinin mukaddime kısmında Allah'ın birliğinden bahsettikten sonra Hz. Peygamber'in faziletlerinden söz eder ve günahların bağışlanması için dua eder. Eserde daha sonra devrin padişahı üçüncü Murad övülür ve şairlerinden örnekler verilir. Hasan Çelebî, eseri yazma sebebini açıkladıktan sonra "Vasf-ı Şerîf-i Hazret-i Hâce Efendi" başlığı altında Hoca Sadüddin Efendi'ye yer verir. Hasan Çelebî, Hoca Sadeddin Efendi'yi bilgi, kültür ve faziletleri bakımından över.²⁸⁸

²⁸⁵ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 676.

²⁸⁶ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 1418.

²⁸⁷ Aksoyak, *a.g.e.*, 57.

²⁸⁸ Aksoyak, *a.g.e.*, 57.

Tezkire birinci bölümünde altı padişahı (Sultan II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Selim) konu edinir. İkinci bölümde beş şehzade (Sultan Korkud, Cem Sultan, Sultan Mustafa, Sultan Mehmed, Sultan Bayezid)'e yer verilir. Üçüncü bölümde ise XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşamış 627 şairin hayatı ele alınmıştır. Tezkirenin şairlere ayrılan bölümü Ahmed Paşa'dan başlayıp Yusuf ile bitmektedir. Eser üzerine yapılan çalışmalar Tezkire'deki şair sayısını 640 olarak ortaya koymaktadır.²⁸⁹

Kınalızâde Hasan Çelebî, eserinde çağın diğer tezkirelerine oranla daha ağır bir dil kullanmıştır. Hasan Çelebî, tezkirenin mukaddime bölümünde padişahlar ve ilmiye sınıfından bahsederken daha süslü bir dil kullanmıştır. Kısaca Tezkire'de şairin konumu Hasan Çelebî'nin üslubu üzerinde etkili olmuştur. 640 şairin hayatı hakkında bilgi veren Kınalızâfde Hasan Çelebî Tezkiresi bu bakımdan Türk Edebiyatının en kapsamlı tezkirelerinden biridir. Eserin Arap harfleriyle üç yazma nüshası mevcuttur. Eser üzerine İbrahim Kutluk, İbrahim Olgun, İsmet Parmaksızoğlu'nun çeşitli çalışmaları olmuştur, son olarak Aysun Sungurhan tarafından daha kapsamlı akademik bir çalışma yapılmıştır.²⁹⁰

2.6.1.YAZILI KAYNAKLAR

Hasan Çelebî, tezkiresinin mukaddime kısmında hangi yazılı ve sözlü kaynaklardan istifade ettiği ile ilgili malûmât vermez. Tezkirenin mukaddimesinde belirtilmese de eser incelendiğinde bazı yazılı kaynaklardan yararlandığı görülür. XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu üzere Hasan Çelebî de tezkiresini oluştururken kendisinden önce yazılan tezkirelerden istifade etmiştir. Hasan Çelebî'nin tezkiresinde Latifî ve Âşık Çelebî tezkirelerinden faydalandığı görülür. Ayrıca Hasan Çelebî'nin tezkiresinde yer verdiği pek çok bilginin Âşık Çelebî'de yer alması dikkati çekmiştir. Ancak Hasan Çelebî'nin bazı bilgileri Âşık Çelebî Tezkiresi'nden mi yoksa üçüncü şahıslardan mı aldığını kestirebilmek güçtür. Bununla birlikte Hasan Çelebî'nin tezkiresinde rivayet olarak aktardığı bazı bilgilerin Âşık Çelebî tezkiresinden aldığı kuşku götürmez bir gerçektir.²⁹¹ Nitekim Sadrî maddesinde Hasan Çelebî'nin rivayet olarak

²⁸⁹ Aksoyak, *a.g.e.*, 58.

²⁹⁰ Aksoyak, *a.g.e.*, 59.

²⁹¹ Çınarcı, *a.g.e.*, 530.

aktardığı bilgileri Âşık Çelebî birebir gördüğünü söyler: *Hattâ ba'zı sikâtdan mervîdür ki birgün bir kimesne mezbûra reml itdirüp ol dahı remlî çizüp eşkâlini yirlü yirinde dizdükde hande-zenân olup ömrümde bu makule niyet işitmedüm diyü hayrân oldukda şahs-ımezbûr gâh gül gibi surh-rû oldı ve gâh benefşe gibi hayretten ser-fürû itdi.*²⁹² *Hattâ birgün merhûm Emîr Hasan-ı Zer-nişânî meclisinde bir sipâhi ana reml atdurdı. Niyyet idüp kur'a saldı. Fakîr hâzır idüm. Bir reml çizdi, eşkâli tertip üzre dizdi. Güldi ömrümde bu niyyet gibi niyyet görmedüm, ne 'aceb zamîri var didi.*²⁹³

XVI. yüzyılda kaleme alınan diğer pek çok Tezkire'de olduğu gibi Hasan Çelebî de tezkiresinde, yazılı kaynak olarak tarih kitaplarından yararlanmıştır. İstifade edilen tarih kitaplarının başında Tevârih-i Âl-i Osman ve Taşköprizâde'nin Şakâ'ikü'Nu'mâniye adlı eserler gelir. Yazılı kaynak olarak Hasan Çelebî'nin de en çok istifade ettiği kaynakların başında şairin kendi eseri gelmektedir. Hasan Çelebî, tezkiresinde başvurulan yazılı kaynaklardan biri de tarih kıtalarıdır. Tezkire'de tarih kıtalarının şairlerin doğum ve ölüm tarihlerinin yanında, dönemin siyasi, sanat ve mimarideki bazı önemli hadiseleri için de yazıldığı görülür.

Şairlerin doğum ve ölümlerinin yazıldığı mezar taşlarının üzerindeki yazılar da yine Hasan Çelebî'nin istifade ettiği bir başka yazılı kaynaktır. XVI. yüzyıl tezkirelerinde içerisinde ilk kez Âşık Çelebî de görülen ve şairler hakkında çeşitli bilgiler içeren evlerinin ve zaviyelerinin duvarlarında bulunan duvar yazıları, Hasan Çelebî tezkiresinde de bir yazılı kaynak olarak kullanılmıştır.

2.6.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Hasan Çelebî Tezkiresinde şairlerin hayatı ile ilgili en çok başvurulan kaynak şairlerin kendi eserleridir. Diğer yazılı kaynaklar ise yukarıda değinildiği üzere diğer tezkireler, tarih kıtaları, tarih kitapları, mezar taşları ve duvar yazılarıdır. Halîlî maddesinde şairin hayatı ile ilgili bilgi aktarılırken eserinden istifade edilmiştir. *Letâfet-i âb u hevâ ile şöhre-i dehr ve makbûl u memdûh-ı Zeyd ü 'Amr olan Diyârbekir'dendür. Sultân Mehemed Hân zemânında İznike gelüp tahsîl-i 'ilme iştigâl ve kandîl-i tekmîl-i 'ulûm-ı celîleye revgan-ı ictihâd u fitile*

²⁹²Kınalızâde Hasan Çelebî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ , (Haz. Aysun Sungurhan Eydurhan) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, 463.

²⁹³ Âşık Çelebî, *a.g.e.*, 1287.

sa'y-ı cemil ile iştigâl üzre iken bir mahbûb-ı melek-hısâle 'âşık-ı şeydâ olup Mecnûn-misâl Leylâyı zülf-i 'anbersâsı ile rüsvâ ve zencîr-i 'ışk u hevâsına mübtelâ oldukda hasb-i hâlin ve âlâm u melâlin bir dâstân idüp kendüyi 'âleme destân itmiş idi. Beyne'l-cumhûr Fûrkat-nâme-i Halîlî dimekle meşhûrdur. Sâde vü küşâde bir nazmdur. Sıfat-ı hitâbnâmede bu bir kaç beyt ol kitâbdandır.²⁹⁴

Halîl-i Zerd maddesinde yine şairin hayatı ile ilgili bilgi verilirken eserinden yararlanılmıştır. Miyân-ı hakîr ü celîlde Sarı Halîl dimekle meşhurdur. Burusadandır. Çehre-i 'âşık gibi zerd-fâm ve cism-i za'îfi gibi nahîf-endâm dilberân-ı sîmîn-ber hevâsıyla hilâlâsâ lâgar-beden ve mehveşân-ı mûy-miyân-ı 'ışk ilerişte gibi bârik-ten garîb hey'et ve 'acîb sûret şu'arânun zurefâsından ve erbâb-ı ma'ârif ü kemâlün nüdemâsındandır. Vech-i ma'âş ve sebep-i inti'âşî bâb-ı kerîm-i Vehhâba münhasır ve bi-hasebi'z-zâhir cevâ'iz ü in'âm-ı ekâbir idi. Gûşe-i inzivâda ihtiyâr-ı 'uzlet ve Beytullâh-ı kerîmde mücâveret ile kanâ'at itmiş idi. Eş'ârı letâfet ü melâhatden hâlî degüldür. Bu beyt anundur.²⁹⁵

Hasan Çelebî, tezkiresinde bazı şairlerin hayatı ile ilgili bilgi verirken kendisinden önce yazılan Latîfî tezkiresinden istifade eder: Latîfî kavli üzre Kastamonıdandır. Kemâl Paşazâde merhûm mülâzımlarındandır. Merhûm Sultân Süleymân-ı me'âlî-nejâd sefer-i Bagdâd itdükde 'âlem-i fenâdan güzere ve mülket-i bekâya sefer itmişdür.²⁹⁶ Bazen de şairlerin hayatı hakkında Latîfî'nin yanlış bilgi verdiği savunur: Bu zîr-i tâk-ı mînâda nümûne-i sahn-ı mînû ve bu fûshat-sarây-ı dünyâda mecma'-ı gül-ruhân-ı sîm-ber ve mâh-rûyân-ı sünbül-bû olan şehri behcet-fezâ mahrûsa-i Burusa'dandır. Latîfî İznikîdür didüğünde hatâ itmişdür.²⁹⁷

Giramî maddesinde Âşık Çelebî Tezkiresi'nden yararlanılmıştır: Merhûm 'Âşık Çelebî Tezkiresinde hikâyet ider ki merhûm altmışyaşına dek da'vâ-yı siyâdet itmemişken ba'dehû gonçe-i gülzâr gibi başına sebzdestâ sarındukda bir meclisde râst gelüp sûret-i siyâdetünüz kâ'ime-i şecerede sâbite ve ezhâr-ı şerâfetünüz bûstân-ı Hâşimiyyede nâbite olduğın gâlibâ kuvvet-i remlle bildünüz didükde beyâz-ı rûyına humret-i hacel 'ârız olup nice idelüm sebakü's-seyfü'l-'azel ma'nâsını izhâr itmişdür.²⁹⁸

²⁹⁴ Kınalızâde Hasan Çelebî, a.g.e., 283.

²⁹⁵ Kınalızâde Hasan Çelebî, a.g.e., 284.

²⁹⁶ Kınalızâde Hasan Çelebî, a.g.e., 416.

²⁹⁷ Kınalızâde Hasan Çelebî, a.g.e., 211.

²⁹⁸ Kınalızâde Hasan Çelebî, a.g.e., 132.

Hasan Çelebî bazı şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken, hem Latîfî'nin hem de Âşık Çelebî'nin görüşüne yer verir. Askeri maddesinde: *Serdâr-ı vücûd-ı miknet medârı 'asâkir-i cevârih ü a'zâsı ile Latîfî kavli üzre şehri-i Edirnedden hurûc idüp ol hutta-i mes'ûddan 'âlem-i vücûda vülûc itmişdür. Lâkin 'Âşık Çelebî gâlibâ Yenice-i Vardardandur dimişdür. Pâdşâh-ı cihânun heftikişveri zabt u teshîr iden 'askeri 'adâdında dâhil ü vâsıl-ı rütbe-i ze'âmet olmagla sihâm-ı merâmı mütenâsıl olmuş iken Selanikde tavattun u ikâmet itmekle fütâde-ihâk-ı fakr u felâket olmuş idi.*²⁹⁹

Ahmedî maddesi yazılı bir kaynak olarak tarih kitaplarından faydalanmasına iyi bir örnek oluşturur. *Latîfî Tezkiresinde Sivasdandur dimişdür. Lâkin merhûm Taşköprizâde Şakâ'ıkda Sultân Murâd Gâzî devrinde giçen 'ulemâdan yazup aslı vilâyet-i Germiyândandur dimişdür. İbtidâ-yı hâlinde merhûm Monlâ Fenârî ve fenn-i tıbbda te'lif olunan kitâb-ı Şifânun mü'ellifi Hâcî Paşa ile şirket üzre Mısırdâ Şârihü'l-Hidâye Şeyh Ekmel hizmetinde tahsîl-i 'ilme iştigâl itmekle tekmîl-i fazl u kemâl itmişlerdür.*³⁰⁰

Hatemi maddesinde şairin hayatı ile ilgili malûmât Tevârih-i Âl-i Osman'dan temin edilmiştir: *Monlâ İdrîs Tevârih-i Âl-i 'Osmânda tahkîk ü beyân itdüğü üzre nesebi meşhûr-ı âfâk makbûl-ı Hazret-i Hallâk Şeyh Ebû İshak-ı Kâzirûniye müntemî vü müntehî olur. Asl-ı Amasiyya'dandur.*³⁰¹

Şairlerin yaşamı hakkında bilgi veren yazılı kaynaklardan biri de, şairler ile alakalı düşürülen tarihlerdir. Zâtî maddesinde şairin ölümü ile ilgili şu tarih düşürülmüştür: *Sene selâs ve hamsîn ve tis'ami'ede ol nakî-i zümre-i şu'arâ dâhil-i 'atebe-i cemâ'at-hâne-i dünyâ olup ictimâ'-ı ahbâb u ashâbla beyt-i feraha ittisâl üzre iken sûret-i hâli menkûs u tertîb-i eşkâli ma'kûs düşmekle râh-rev-i tarîk-i fenâ olup bu güzergâh-ı 'âlemden infisâl eyledi. Merhûmun vefâtına çok târih dinmişdür. Zuhûrî-i 'Acem dimişdür Eş'ârı kaldı yâdgâr diyüp 'İydî Sühanver geçdi dimişdür. Bir târihi dahı budur ki 'Abdî dimişdür.*³⁰² Revani maddesinde şairin mezar taşından hayatı hakkında bilgi elde edilmiştir: *Binâ itdüğü mescidün öninde medfûndur. Bahârî bu târihi diyüp seng-i mezarına yazmışdur. Hakkâ ki târih-i mezbûr ile sikke-i mermerde kazmışdur.*³⁰³

²⁹⁹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 59.

³⁰⁰ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 120.

³⁰¹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 262.

³⁰² Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 322.

³⁰³ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 346.

2.6.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Hasan Çelebî, tezkiresindeki şairlerin önemli bir kısmıyla birebir görüşme imkânı bulduğu için bu şairlerin sanatları hakkında bilgi vermek için herhangi bir yazılı kaynak kullanmaya gerek duymamıştır. Hasan Çelebî, yüzyüze görüşemediği şairlerin sanatıyla ilgili yazılı kaynak olarak en çok şairin kendi eserine müracaat etmiştir. Bunun yanında dönemin önemli tarih kitapları Tevarih-i Al-i Osmani ve Taşköprizâde'nin Şakâ'ikü'n-Nu'mâniye eserlerinden istifade edilmiştir. Hasan Çelebî'nin müracaat ettiği başka bir yazılı kaynak da tezkirelerdir. Şairlerin sanatları hakkında bilgi verilirken Latîfî ve Âşık Çelebî'nin tezkirelerinden yararlanılmıştır. Râyî maddesinde şairin sanatıyla ilgili eserinden şu şekilde istifade edilir: *Vâlid-i firdevs-mekân diyâr-ı 'Arab u Rûmda kâdî vü hâkim iken hizmet-i 'arûz u mekâtibâtında dâ'im ve dil ü cânla âsitân-ı fezâ'il-âşiyânında hâdim olmagla fenn-i inşâ ve kâ'ide-i tahrîr-i huvec ü sicillâtı tahsîl ve bi'l-cümle ma'ârif-i külliye vücûz'ıyyeyi tamâm tekmîl itmiş idi. Nihâl-i vücûd-ı nâmdârı gülistân-ı i'mârda sâbit über-karâr olmayup mülâzım oldukdan sonra sene ihdâ ve semânîn ve tis'ami'edediyyâr-ı 'ukbâya 'âzim oldı. Fârisî vü Türkî hûb eş'ârı ve beyne'n-nâs makbûl umergûb güftârı vardır. Bu bir iki metâli'-i rengîn ve ebyât-ı bî-karîn ol şâ'ir-i sihrâferînündür.*³⁰⁴ Hilmî maddesinde de yine aynı şekilde şairin eserinden yararlanılmıştır. *Ressâm-ı aklâm-ı bedî'ü't-tasvîr sûret-i hâlin bu Tezkireye resm ü tahrîr itdükde Üsküdar'da Mehemed Paşa Medresesi'nden ma'zûl idi. 'İlm ü hilm ile meşhûr her ciheti ma'mûr sohbeti tekellüfden sâde ve tasallufdan âzâde dervîşsîret hûş-serîret kimesnedür. Nâzikâne kelimâtı hûş-âyende ebyâtı vardır. Bu eş'âr mezkûrun bu Tezkireye tahrîr olunmagiçün ihtiyâr itdüğü güftârındandır.*³⁰⁵

Sihri maddesinde Âşık Çelebî'nin şairin sanatı ile ilgili yaptığı şu değerlendirmelere yer verilmiştir: *'Âşık Çelebî Tezkiresinde hayli medh ü senâ idüp hakkında küllî itrâ itmişdür. Eş'âr-ı selefden hâyli yâddâştı var idi ki mehâsib-i vehm ü hayâl 'uhde-i hasr u ta'dâdından bîrûn olmak muhâl idi ve dest-i hattı ile ol denlü nevâdir-i ahbâr ve letâ'if-i eş'âr ve hikâyât u esmâr yazmış idi ki debîr-i çarh-ı esîr kevâkib-i sâbit ü seyyâr ile nokta dökse hisâb u simâr itmege mecâl yog idi ve hizâne-i hâfızasında ol denlü cevâhir-i zevâhir var idi ki*

³⁰⁴ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 327.

³⁰⁵ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 248.

*âlâm u mihen-i 'âşık-ı bî-sabr ve cevr ü cefâ-yı dil-ber-i bî-mihrden artug idi.*³⁰⁶ Şemsi maddesinde de Latîfî'nin şairle ilgili değerlendirmesine değinilmiştir: *Latîfî 'ilm-i edvârda mahâret ve fenn-inazm-ı âbdârda kudreti vardur diyü medh-i bî-şümâr itmişdür. Hâlâ eşi'a-i âsârından bir zerre zâhir ü bedîdâr olmayup şümûs-ı âsârına 'âriz olan küsûf-ı nisyândan müncelî vü âşkâr olmamışdur.*³⁰⁷

Hasan Çelebî, Necâtî maddesinde şairin sanatı ile ilgili bilgi verirken, Tevarih-i Al-i Osman'dan da istifade eder: *Hâce-i Cihân kalemrev-i inşâ mürvârîd-i sade-i tahrîr ü imlâ olan Mevlana İdrîs Tevârih-i Âl-i 'Osmânda usturlâb-ı nazm u nesri ile herkesün irtifâ'-ı kudreti ma'lûm ve safâ'ih-i sahâ'if kelâmında mukantarât-ı etvâr-ı enâmı mersûm itdükde şâir-i mezbûr ve merkûmun medh ü senâsında itrâ idüp Hüsrev-i Rûm dimekle mevsûm itmişdür.*³⁰⁸

2.6.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Kınalızâde Hasan Çelebî Tezkiresi'nde şairlerin eserleri hakkında bilgi verilirken en çok kendi eserlerinden istifade edilerek bilgi aktarılır. Bunun yanında XVI. yüzyılın önemli tezkirelerinden yine Latîfî ve Âşık Çelebî tezkirelerinden yararlanılır. Diğer bir yazılı kaynak olarak da Âşık Çelebî Tezkiresinde örneği olan, şairlerin duvarlara yazdıkları şiir örneklerine tesadüf edilir. Necâtî Bey maddesinde şairin eserinden şu şekilde istifade edilir: *Ba'dehü şâhzâde-i sâlifü'z-zikrûn dahı bâg-ı saltanatda nihâl-i vücûdı tûbâ-misâl iken nekbâ-yı nekbet-i ecel berg ü bâr-ı vücûd-ı nâmdârını ve şecere-i hayât-ı pürşükûfe vü envârını târûmâr idüp âlûde-i hâk-ı mezellet ü bevâr idicek bu mersiyeyi diyüp berg-misâl gülistân-ı âstân-ı şâh-ı pür-iclâle yüz sürmişdür. Ol mersiye budur.*³⁰⁹ Kami-i Diger maddesinde de aynı yöntem izlenir: *Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâyı nazm eylemiş idi. Lâkin ol kitâb-ı pürsafâ olup ber-fehvâ-yı ebâdethu eyâdî sebe'81 gûy-ı çevgân debûr u sabâ olup misâl-i varakü't-tayr hevâya perrân olmagla vücûd-ı eczâsından nâm u nişân yokdur. Bu eş'âr amundur.*³¹⁰

Revani maddesinde şairin eseri hakkında Latîfî'nin bilgisine başvurulur: *Latîfî Tezkiresinde dimişdür ki mahlas-ı gazel-i mezbûrda Mehemmed ü Bâyezîd mezkûr olup lafz-ı selîm-i âşinâ vü 'ibâret-i Nihânî bî-gâne olması taglît ü tahrîf-i*

³⁰⁶ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 372.

³⁰⁷ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 472.

³⁰⁸ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 348.

³⁰⁹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 355.

³¹⁰ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 414.

*halka bahâne olmagla gazel-i mezbûr merhûm Sultân Selîm Hâna isnâd olunur.*³¹¹ Sakî maddesinde şairin eseri ile ilgili bilgi aktarılırken bu sefer Âşık Çelebî'nin bilgisine müracaat edilir: *'Âşık Çelebî dahı Tezkiresinde gazel-i mezbûrı ana isnâd idüp egerçi Merhabâ Efendi merhûmdan nakl ile müdde'âsına sened getürmişdür. Lâkin Bâlînün bu gazeli meşhûrını dahı ana isnâd itmekle da'vâsına şübhe îrâs u îrâd eylemişdür. Ol gazel budur.*³¹² Nurî maddesinde şairin duvarına yazılı şiirinden bahsedilir: *Şu'arâ-yı belâgat-tırâz hammâm-misâl ol hammâm-ı bî-enbâzun şâhsâr-ı medh ü senâsında âşiyân-sâz oldukda şâ'ir-i mezbûr dahı medh-i hammâm-ı mezkûrda niçe ebyât diyüp etrafına hatt-ı celî ile yazdurup bu beyti dahı kapu üstine kitâbet olunmış idi.*³¹³

2.6.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Hasan Çelebî, tezkiresinin mukaddime kısmında yararlandığı kaynaklardan bahsetmez. Âşık Çelebî, tezkiresinde olduğu gibi Hasan Çelebî tezkeresindeki şairler de çoğu İstanbul ya da sonradan İstanbul'a yerleşen şairlerden meydana gelir. Bu nedenle Hasan Çelebî tezkiresine aldığı çoğu şairle birebir görüşme imkânı bulmuştur. Ayrıca devrin önemli ailelerinden birisine mensup olan Hasan Çelebî, önemli hocalarından dersler almış ve şairlerin biyografileriyle ilgili malûmâtları da genelde babasından ve dedesinden duyduğu şekilde aktarmıştır.³¹⁴

Tezkire'de en çok istifade edilen sözlü kaynaklardan biri de rivayetlerdir. Rivayete dayalı anlatımlarda genelde “rivayet edilir ya da hikayet olunur” tabirleri kullanılır. Tezkire'de istifade edilen bir diğer sözlü kaynak ise üçüncü şahıslardan temin edilen bilgilerdir. Hasan Çelebî, kaynak temin ettiği bazı şahısların adlarını da zikreder. Bunların dışında Hasan Çelebî, halk arasında şairler ile ilgili yaygın olan bilgilere de yer vermiştir.

2.6.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Hasan Çelebî tezkiresindeki şairlerin çoğu İstanbul ve çevresindedir. Bu nedenle Hasan Çelebî pek çok şairle birebir görüşme fırsatı yakalamıştır. Kültürlü bir ailede yetişen Çelebî, şairlerin biyografileri konusundaki pek çok bilgiyi de

³¹¹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 346.

³¹² Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 366.

³¹³ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 378.

³¹⁴ Çınarcı, *a.g.m.*, 530.

babası ve dedesinden temin etmiştir. Hasan Çelebî, birebir görüşme imkânı bulmadığı şairler için de üçüncü şahısların bilgisine müracaatta bulunmuştur. Tezkire’de, şairlerin hayatı hakkında başvurulmuş diğer bir kaynak ise rivayetlerdir. Ulvi maddesinde şairin hayatı ile ilgili şu bilgiler aktarılır: *İstanbul’dandur. Nâmı ‘Alîdür. Erbâb-ı ze’âmetdendir. Ba’dehû kâh-ı şimâhına halel ü âfet irişmeğin Sagır ‘Ulvî dimekle şöhrat bulmuş idi. Muharrir-i vilâyet olmağla ağır ze’âmete çıkmış idi. Âhir Rûmili beglerbegisi yanında emîn-i defter iken sene sitt ve semânîn ve tis’ami’ede defter-i ‘ömri dürilüp defter-i a’mâlini tashîh için Dîvân-ı Yezdâna revân olup kafes-i bedeninde olan murg-ı rûh-ı ‘ulvîsi ‘âlem-i ervâha tayerân eyledi.*³¹⁵

Hasan Çelebî, Cinânî-i Diğer maddesinde şairin hala hayatta olduğunu söyler: *Cinân-ı vücûdı gerd-i âfât ve gubâr-ı ‘âhâtdan meknûse olan mahrûsa-i Burusa’dandur. Merhûm Mu’allimzâdeden mülâzım olup hâlâ hizmet-i tadrîse kâ’imdür. Hakkâ ki mezâyâ-yı fazl u kemâl mukâbil-i zamîr-i bî-misâli olmağla suver ü nukûş-ı ‘ulûm dâ’imâ melhûz u menzûrî ve dîde-i dûr-bînine ‘ayne’l-yakîn olan eşkâl-i mesâ’il-i meşkle her ân mahfûzı olup kat’en mehcûrî degüldür.*³¹⁶ Ahmed Paşa maddesinde babasından aldığı bilgiye yer vermiştir: *Râkımü’l-hurûfun ceddî olan Mirî Efendiden vâlid-i firdevs-mekân rivâyet iderler idi ki Ahmed Paşanın evâ’il-i hâlde didüğü eş’âr u makâlde çün hâlet ü melâhat yog idi. Sonra Emîr ‘Alîşîr Nevâ’î otuz üç dâne gazel göndermiş idi. Ahmed Paşa ana iktidâ itmekle üslûb-ı şî’rihûb ve tarz-ı güftârı mergûb olmuş idi.*³¹⁷

Hatemî maddesinde şairin hayatı ile ilgili üçüncü şahıslardan temin edilen bilgiler şöyle aktarılır: *Cümleden biri rivâyet olunur ki ol zemânda Işık Kâsım dirler bir merd-i ‘âlem var imiş ki gâhî mertebe-i ‘akldan dûr ve vâdî-i salâh u sedâddan mehcûr olup kûh-misâl sohbet-i ünâsdan keşîde-dâmân ve mânend-i Mecnûn seyr-i sahrâ vü beyâbân idüp hânkâh-ı terk ü tecrîdün dedesi ve ‘âlem-i şevk ü vecdün mu’tekif-i mey-kedesi ve gâh ber-mûcib-i ‘örf ü izâfe ‘imâme-i kûh-misâli.*³¹⁸ Fevrî maddesinde benzer bir durum şöyle anlatılmıştır: *Henûz sinn-i bülûğa yitişmedin şeyhü’şşüyûh Nakşbend-i Fusûs-ı Hikem hâdî-i dalilân-ı*

³¹⁵ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 76.

³¹⁶ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 219

³¹⁷ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 110.

³¹⁸ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 265.

*tavâ'if-i ümem mir'ât-ı cemâl-sıfâtâyine-i tecelliyât-ı zât-ı semiyî-i nebî matlabı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i 'Arabî Hazretlerini vâkı'amda görüp beşâret ü delâlet ve işâret-i pür-hidâyetleri ile keştî-idil ü cân 'ummân-ı dalâlet ü 'isyânda iken sâhil-i ummâna ve nefis-i zâlim zulemât-ı cehâletden kurtulup mülket-i nûrâniyyet-i îmâna gelmişdür diyü hikâyet ü rivâyet iderdi.*³¹⁹

Hasan Çelebî Tezkiresinde şairlerin hayatı ile ilgili en çok istifade edilen sözlü kaynaklardan biri de rivayetlerdir. Adnî maddesinde: *Rivâyet olunur ki Monlâ Ayas ve Monlâ 'Abdü'l-kerîm ve Mahmûd Paşa sarây-ı sultâna mecmû'an girüp Monlâ Ayas büyük olmakla yalnız bir mahaffede olup Mahmûd Paşa ile Monlâ 'Abdü'l-kerîm küçük olmakla ikisi bir mahaffede olur imiş. Sonra Monlâ Ayas latîfe idüp ol zemânda niçe ki ikinüzemu'âdil idüm kezâlik yine 'ilm ü fazl ile ikinüz bana 'adîl ü mümâsil olmazsuz dir idi.*³²⁰ Ali Çelebî maddesinde şairin hayatıyla alakalı yine bir rivâyete başvurulur: *Hikâyet buyururlar idi ki ol zemânda sadr-ı vilâyet-i Anadolu olan Mevlana-yı a'zam kıdve-i erbâbü'l-'ulûm ve'l-hikem râfi'ü'l-veyh-i 'ilm ükemâl hâdim-i ebniye-i zulm u dalâl Mevlana Mehemed Çelebî idi ki beyne'lcumhûr Mîrüm Kösesi demekle ma'rûf u mezkûr ve ri'âyeti şerâ'it-i sadâretde sâhib-i âyet olup terbiyet-i ashâb-ı istihkâk ile cümle-i âfâkda meşhûrdur Burusa'da Hüsreviyye medresesinden ma'zûl olan Mehemed Şâh Çelebî kim (Hazret)-i 'aliyyü's-şânun şerîki olmakla keferesiyü'r-rihân ve razî'ü'l-lebân olmuşlardur.*³²¹

2.6.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Hasan Çelebî, İstanbul ve çevresindeki şairlerin pek çoğu ile görüşmüştür. İyi bir eğitim alan ve dönemin önemli edebi muhitlerinde bulunan Hasan Çelebî şairlerin sanatları hakkında önemli değerlendirmelerde bulunur. Tezkire'de bazı şairlerin sanatları hakkında üçüncü şahısların bilgisine de başvurulur. Hasan Çelebî de tezkiresinde XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu gibi bazı şairlerin sanat yapmadaki kudretlerini ortaya koymak için onları meşhur şairler ile kıyaslamıştır. Tezkire'de şairler genelde İran şairleri ile mukayese edilirken, Anadolu sahasında ise Zâtî ve Emrî gibi şairler ile kıyaslanmıştır. Kemalî maddesinde şairin sanatı ile ilgili şu bilgiler aktarır: *Mesnevîdânlık ile şöhre-i*

³¹⁹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 182.

³²⁰ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 43.

³²¹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 88.

*cihân olmanın gâhî nakl-ı Mesnevî ile halk-ıcihânı sûdmend iderler idi. Süveydâ-yı bâl-i pür-kemâlden ârzû-yı câh u celâli dâfi' olup bir mikdâr cuvâlî ile sâbir ü kâni' olmuşdur. İbtidâ-yı âferînişden bu zemâna gelince olan havâdis ü vekâyî'i câmi'-i tevârîhden bir kitâb-ı mesâ'il ü nâfi' te'lîfine şürû' itdüğü istimâ' olunurken ol bedr-i lâmi' henüz tamâm olup şâyî' olmamışdur. Ümmîddür ki itmâmiyle muvaffak olup bu dahı deryâ-yı 'ademe talmayup sâ'ir-i a'dâma mülhak olmya.³²² Rayî maddesinde aynı durum şöyle değerlendirilir: *Vâlid-i firdevs-mekân diyâr-ı 'Arab u Rûmda kâdî vü hâkim iken hidmet-i 'arûz umekâtibâtında dâ'im ve dil ü cânla âsitân-ı fezâ'il-âşiyânında hâdim olmagla fenn-i inşâ ve kâ'ide-i tahrîr-i hucec ü sicillâtı tahsîl ve bi'l-cümle ma'ârif-i külliye vücûz'ıyyeyi tamâm tekmîl itmiş idi. Nihâl-i vücûd-ı nâmdârı gülistân-ı i'mârda sâbit über-karâr olmayup mülâzım oldukdan sonra sene ihdâ ve semânîn ve tis'ami'ede diyâr-ı 'ukbâya 'âzim oldu. Fârisî vü Türkî hûb eş'ârı ve beyne'n-nâs makbûl u mergûb güftârı vardır.³²³**

Sultan Bayezid maddesinde şairin sanatı ile ilgili üçüncü şahısların bilgisine müracaat edilir: *Vâlid-i firdevs-mekân cenâb-ı cennet-âşiyânlarından nakl u rivâyet iderler idi. Buyurdılar ki ol zemânda melâ'ik-i arz u semâ ve sükkân-ı mele'-i a'lâdan innehum yeravnehu ba'îden ve nerâhu karîben. sadâsı gelüp cümlesi bu âyet-ireft'ü'r-râyeti tâlî olup zemîn ü zemânı bu âvâze ile mâlî oldılar. Bir hefte mikdârı ne ola diyü mütefekkir ü mütehavyir oldukda yine ol taraftan kevnü's-selîm ümerâ sadâsı vâsıl olup uttlâ'-ı hakikat-ı hâl hâsıl oldu.³²⁴ Ali Çelebî maddesinde şairin sanatı ile ilgili Molla Gubârî'nin bilgisine müracaat edilir: *Mevlana Gubârî hikâyet ider idi ki evâ'il-i hâl vemebâdî-i sinn ü sâlimüzde kasaba-i mezbûrede tahsîl-i fezâil-i mevfûre için iştigâlde ve tertîb-i mukaddemât 'ilm ü kemâlde iken eyyâm-ı bahâr idüp hengâm-ı geşt ü güzâr ve mevsim-i seyr-i deşt ü lâlezâr olup mâh-ı ürdîbehişt irmekle sahn-ı sebzezâr nümûdâr-ı behişt ve rûy-ı zemîn misâl-i huld-i berîn olup nihâl-i gül-i serv gibi serv-i ser-efrâz olmagla bülbül-i şeydâ 'ışk-bâzlige âgâz itmiş idi.³²⁵**

Tezkire'de şairlerin sanatları ile ilgili rivayetlere de yer verilir. Mu'min maddesinde: *Nehârî dimekle şöhre-i eyyâm ve meşhûr-ı enâm olan şâ'ir-i be-*

³²² Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 221.

³²³ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 327.

³²⁴ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 68.

³²⁵ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 82.

*nâmun şâh-ı vücûdınun bahârı ve hâsıl-ı büstân-ı hayâtı olan ferzend-i bedî'ü'l-âsâr ve 'acîbü'l-etvâridur. Nâmı 'Abdü'l-mü'min olmagla mahlas-ı mezbûri mü'essir olmuşdı. Bu dahı fünûn-ı cünûnından idügi zâhir ü bâhirdür. Vâlid-i 'aliyyü'ş-şân mezbûr ile Merhabâ Efendide şerîk olmagla evzâ'-ı 'acîbe ve ahvâl-i rekîkine ittîlâ'ları olmagın 'acâ'ib ügarâ'ibini rivâyet ü hikâyet buyururlar idi.*³²⁶

Sultan Murat maddesinde şairin sanattaki kudreti Kemâl-i İsfahânî ile mukayese edilir: *Pes bu hâtıra câygîr olup bu emel hem-hâbe-i zamîr olmuş idi ve kâkül-i dil-berân gibi başuma bu sevdâ düşmüş idi ki ol eş'âr-ı dürer-bârla şöret-şi'âr olan nâmdârlariki 'alem-i kalemi düş-ı himemlerine merfû' ve sürer-i merfû'a ve nemârik-ı masfûfa fesâhatı sühan-âferînlık sahnına mevzû' kılmagla iklîm-i sühanun hüsrev ü hâkânı ve kemâl-i belâgatla sâni-i Kemâl-i İsfahânî meclis-i sühanverîde.*³²⁷

Emrî maddesinde şair, Zâtî ile kıyaslanmışır: *Merhûm-ı merkûm râkîmü'l-hurûfa hikâyet itmiş idi ki bu gazeli didigümde bülegâyı Rûmun şâ'ir-i sûtûde-sîfâtı re'îs-i şu'arâ ve kıdve-i bülegâ Mevlana Zâtî merhuma okudukda sehâb-ı ihticâb zuhûr-ı fehvâsına mâni' ve âftâb-ı murâd-ı fakîr-i nâ-murâd zemîn-i fu'âdında tâli' ü lâmi' olmayıcak bu beyt-i belâgat-nizâmın ma'nâsını yine bu akall-i enâmdan istifsâr itdiler.*³²⁸

2.6.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Hasan Çelebî, şairlerin eserleri hakkında malûmât verirken genelde sözlü kaynaklardan istifade eder. Tezkiresi'ndeki zikrettiği pek çok şairle birebir görüşme fırsatı bulan tezkire yazarı bu görüşmeler neticesinde şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında detaylı bilgilere ulaşmıştır. Bu konuda babası ve dedesinden de yardım almıştır. Bunun yanı sıra XVI. yüzyıl tezkirelerinde yaygın olan rivayetlerden bilgi alma usulü Hasan Çelebî tezkiresinde de devam etmiştir. Hayali Beg maddesinde şairin eserleriyle ilgili şu bilgiler aktarılır: *Hayâl-i mezbûra himmet ü nazar ve âsâr-ı iltifât-ı kimyâ eseri kemâ-kân muhakkak u mukarrer belki evvelkiden sad-bâr efünter olup ze'âmetine şarkılar ve gazel ü*

³²⁶ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 314.

³²⁷ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 30.

³²⁸ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 145.

*kasîdeler virdükde cevâ'iz-i seniyye ve 'avâtîf-ı 'aliyyesine mazhar düşerdi.*³²⁹ Fuzuli maddesinde aynı durum şu şekilde aktarılır: *Zebân-ı Türkîde hamsesi vardur lâkin cümleden Leylâ vü Mecnûnı iştihâr bulmuşdur. Mevlana Hüseyin Vâ'izün Ravzatü'ş-Şühedâsın terceme idüp Hadîkatü's-Su'edâ nâm virmişdür. İnsâf budur ki terceme diyecek degüldür. Fi'l-hakîka ol hadîka-i enîka-i reşîkaya şol denlü nihâl-i belâgat dikmişdür ki Hüseyin Vâ'izün Berg ü Bârin görmemişdür ve ol kadar reyâhîn-i fesâhat ekmişdür ki bûy-ı dil-cûyı meşâmm-ı münşiyân-ı cihâna irmemişdür. Sultânü'l-maşrikeyn hâkânü'l-hâfikeyn Sultân Süleymân feth-i 'Irâkeyn için hutta-i Dârü's-selâmu hıyâm-ı zafer-hitâmla pür-tezyîn idüp ol zemîn-i nezâret-karîn tûg-ı sultânî ve râyât-ı kışver-sitânî ile gayret-behişt-i berîn oldukda ittifâk ol zemânda*³³⁰

Fazlı maddesinde şairin eseriyle ilgili rivayete başvurulmuştur: *Hikâyet olunur ki Sultân-ı merkûm Monlâ İdrîs merhûma Diyârbekir kâzî'askerligin virüp iki bin sikke ve bir murassa' şemşîr gönderüp gönderdüğü hükmdde haseneyi sıhhat ü selâmetle masârifünüze sarf idesüz ve oglunuz hakkında ferâgat-ı bâl üzre olasız biz terbiyet iderüz diyü buyurmuşdur. Mezbûrun inşâdan niçe mü'ellefât u resâ'il ve musannefâtı vardur. Dîvân-ı Hâfızî gazel-be-gazel kâfiye-berkâfiye tetebbu' itmişdür. Eş'âr-ı belâgat-şi'âr-ı Hazret-i Hâce Hâfız-ı Şîrâzî feyz-i rûhü'l-kudsden sânih ü lâyhı olmagla nazm-ı bî-tekellüf ü 'ayb belki tercemân-ı lisânü'l-gayb idüğünde gümân ü reyb yokdur.*³³¹

2.7.KÜNHÜ'L-AHBÂR'IN TEZKİRE KISMI

Künhü'l-Ahbâr, Gelibolulu Âli tarafından yazılmış genel bir tarih kitabıdır. Eser bir mukaddime ve Ali'nin rûkn adını verdiği dört bölümden meydana gelmiştir. Mukaddime kısmında, bu dönemde yazılan benzer eserlerle aynı çizgide şiirler, ayetler ve hadislerle yer verilmiştir. Eserin rûknleri şu konuları ihtiva etmektedir. Birinci rûknde dünyanın yaratılışından Hz. Adem'in ortaya çıkışına kadar geçen zaman; bütün yaratıkların ortaya çıkması, hayvanlar, dağlar, denizler, nehirler, göller, adalar ve iklimlerin ortaya çıkışları konu edilmiştir. İkinci rûknde Hz. Adem'den başlayarak peygamberler, Arap ırkı, Hz.

³²⁹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 292.

³³⁰ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 171.

³³¹ Kınalızâde Hasan Çelebî, *a.g.e.*, 164.

Peygamber'in mucizeleri, Emeviler, Abbasiler, Arap emirleri, bilginler ve şeyhler ele alınmıştır. Üçüncü rükde ise Türk ve Tatar kavimleri ve hakanlarından söz edilmiştir. Dördüncü rükde ise Osmanlıların kuruluşundan 1598-99 yıllarına kadar olup biten olaylardan, devrin devlet adamlarından, bilginlerinden, şeyhlerinden ve şairlerinden bahsedilmiştir³³²

Kühü'l-Ahbâr'da olaylar, padişahların saltanat süreleri esas alınarak tasnif edilmiştir. Bölümler padişahların tahta çıkış süreleriyle başlar; önce padişahın doğum tarihi yazılır, ardından padişahın saltanat süresi içinde başından sonuna kadar meydana gelen olaylar “ birinci, ikinci ve üçüncü hadise” diye kısımlara ayrılarak verilir. Bu siyasi hadiselerden sonra devrin sosyal ve kültürel olaylarına geçilir.³³³

Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı şairlerin biyografileri hakkında önemli bilgiler içerir. Tezkire'de 290 şair hakkında malûmât verilmiştir. Bunun yanında 15 şair hakkında da çeşitli vesilelerle bazı bilgiler aktarılmıştır. Tezkire, bu 15 şairle beraber toplamda 305 şairin hayatını ihtiva etmektedir. Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı bu haliyle çağdaşı olan tezkirelerle aynı seviyeye gelmiştir. Sonuç olarak Alî, edebiyatımızdaki diğer önemli tezkirelerden hacimce eksik olmayan bir eser ortaya koymuştur.³³⁴

Gelibolulu Alî'nin eseri orta nesirin güzel bir örneğidir. Alî, eserinde çağına göre daha sade anlaşılır bir dil kullanmıştır. Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı Mustafa İsen tarafından 1996 yılında yayımlanmıştır.³³⁵

2.7.1.YAZILI KAYNAKLAR

Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbâr'ın dibacesinde istifade ettiği 130 kitabın ismini sayar. Ancak zikredilen eserler Kühü'l-Ahbâr'ın sadece tezkire kısmı için değil tamamı için söylenmiştir. Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmını da bir tarihçi titizliğiyle kaleme almıştır. Yazar, eserinde Herat ekolü ve Anadolu'da kendisinden önce yazılmış tezkirelerden farklı bir tasnif yolunu izlemiştir. Bu tezkireler gibi eserini tabakat, alfabetik ya da ebced sistemine göre değil, devrin

³³² Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (Haz. Mustafa İsen) Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, 19.

³³³ Aksoyak, *a.g.e.*, 71

³³⁴ Aksoyak, *a.g.e.*, 72

³³⁵ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 5

padişahlarına göre tasnif etmiş ve her bölümün başına da o padişahın ismini koymuştur.

Mustafa Ali, yazılı kaynak olarak en çok diğer tezkirelerden istifade etmiştir. Bunların başında da XVI. yüzyıl tezkireleri olan Sehî, Latîfî, Beyânî, Âşık Çelebî, Ahdî ve Hasan Çelebî tezkireleri gelmektedir. Mustafa Ali, bu tezkirelerinden yararlanarak şairlerin hem hayatı, hem sanatı ve hem de eserleri hakkında bilgi vermiştir. Müellif, bu tezkirecilerden bilgi aktarırken bazen bilginin doğru olup olmadığına dair değerlendirmeler de yapmıştır. XVI. yüzyıldaki diğer tezkirelerde olduğu üzere Mustafa Ali'nin de tezkiresinde yazılı kaynak olarak yine en çok şairin kendi eserlerinden yararlandığı görülür. Ayrıca şairlerin ölümü ve dönemin bazı önemli hadiseleri için düşürülen tarih kıtalarına da bir yazılı kaynak olarak müracaat edilir.³³⁶

2.7.1.1. Şairin Hayatına Dair Yazılı Kaynaklar

Mustafa Ali, eserinin tezkire kısmını da bir tarihçi titizliğiyle kaleme almıştır. Bu nedenle müellif, şairin hayatı hakkında verdiği bilgileri de tarihi kaynaklara dayandırma gayretinde olmuştur. Mustafa Ali, şairlerin hayatları ile ilgili bilgi verirken yazılı kaynak olarak en çok tezkirelerden faydalanmıştır. Zaîfî maddesinde şairin hayatı hakkında Latîfî'nin bilgisinden şu şekilde istifade edilmiştir: *Monlâ Latîf kavlince bir Za'îfî dahi Kastanmonî'dan hattâ 'ilm ü fazl u sülûkla hayli iştiyâr bulmuş ve bu matla anlardan sudur kılmışdur.*³³⁷ Mustafa Ali, şairin hayatı ile ilgili Necâtî maddesinde, Latîfî Tezkiresi'nin yanı sıra farklı bilgilerden de yararlanmıştır: *Necâtî: Şu'arânun pîr-i pîş-kademi ve bulegânun mîr-i bî-nazîr-i muhteremi mesel-guyllarun ser-âmed-i nâmdârî fusahâ zümresinün şehriyâr-ı muhtârî nâdire-i kurûn u a'şer ve u'cebe-i duhûr u emsâr bir şâ'ir-i büzürgvâr idi. Eger edâsı hem vâir olaydı. Hâfîz-ı Rûmdur dinilsî ca'iz idi. Eş'âr-ı belâgat-nümâsı yek-dest bulunaydı Husrev-i merzbûmdur. Dinilmek bâriz idi. Şehr-i Edirnedan Sa'îli nâm bir şâ'irün kulıdur. Ve nâmı İsâdur Latîfî kavlince. Ammâ Mevlana 'Âşık tahkikince şehr-i mezbûrdan bir pîre-zenün hitâbı ile perverde kıldığı ogullıdır. Tahsil-i ma'ârifle neşv ü nemâ bulduktan sonra tekâmîl-i ma'rifete heves itmiş ve tekâmîl-i kitâbete dahi bezl-i 'ömr ü nefes itmiş vaktâ ki Sultân Bâyezîd Han şehzâdelerinden 'Abdullâh Han mîr-livâ-yı Karamân*

³³⁶ Çınarcı, a.g.m., 533-536.

³³⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, a.g.e., 137.

*oldukda dîvân kâtibi nâmıyla Necâtî 'abd-i mükâtibi olup bile gitmiş. Hikmet-i Hudâ merhûm şehzâde riyâz-i cevânîden behremend olmaz.*³³⁸

Mustafa Ali, Celili maddesinde şairin hayatı ile ilgili malûmât aktarırken çeşitli kaynaklardan istifade ederek, bu kaynakların doğruluk derecesini değerlendirir: *Monlâ Latîfî bu minvâl üzre yazup Edirneli Celilî Sultân Selîm Han 'asrında ve İznikî Celilî Sultân Süleymân zamânında yazmış iken Mevlana 'Âşık mücerred bir Celilî yazup anı da İznikî sanup Burusevî iken 'adem-i tetebbu'ına binâen İznikî yazdı diyü dahl itmişdür. Hâlâ ki bî-vech ta'arruz itmişdür. Zîrâ ki hamse nâmına mesnevîleri ve nazm-ı dil-âvîz ile şöhreti olan Celilî Sultân Süleymân Han 'asrındandır. Gerek Burusevî ola gerek İznikî ikisinun de mahallinde gerekdür tahkiki.*³³⁹

Mustafa Ali, bazen de tezkirecilerin verdikleri bilgileri yanlış bulur ve doğrusunun ne olduğu ile ilgili açıklama yapar. Keşfi maddesinde: *Lâkîn Zâtî ile mu'âsır olup bi'd-defâ mühâcâtları vukû'ı anları şu'arâ a'dâdında dâhil gibi kılmışdur. Hattâ zâtî merhuma kıt'ası keşfiniündür. Zâhir budur ki Monlâ Latîfînin İstanbullıdur diyu yazdığı Keşfi budur. Kesret-i müddet temekkününe binâen İstanbullı sanmışdur. Vâridâtından bu şi'r-i murassa'ı kem degüldür.*³⁴⁰

Daha önce yazılan tezkirelerde olduğu üzere Kühü'l-Ahbâr'da da bazı şairlerin ölümlerine tarihler düşürülmüştür: *Sene selâsîn ve tis'amie târîhinde fevt olmuş şu'arâdan biri bu makule târîh-i matbu 'söylemişdür.*³⁴¹

2.7.1.2. Şairin Sanatına Dair Yazılı Kaynaklar

Kühü'l-Ahbâr'da şairlerin sanatları hakkında yazılı kaynaklar diğer tezkirelerde olduğu gibi genelde şairin kendi eseridir. Bunun yanında Mustafa Ali, yazılı kaynak olarak kendisinden önce yazılmış tezkirelerden de istifade etmiştir. Figani maddesinde, sanatı ile ilgili şairin eserinden şu şekilde faydalanılmıştır. *Eger mu'ammer olsa ve bir üstâd-ı kâmile mukârenet ve ekârim-i rüzgârdan hüsn-i terbiyyet bulsa meşâhir-i üstâdândan olurdu. Selâset-i elfâza mâlik olup ba'zı nâ-merbût edâlardan kurtulurdu. 'Alâ eyyi hâlin şâ'irdür. Trabzon hâkinden*

³³⁸ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 164.

³³⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 155.

³⁴⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 265.

³⁴¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 177.

*bu makule kâbil-i vücûd zuhûrı hak budur ki nâdirdür. Ve bu ebyât anun vâridâtındandır.*³⁴²

Mustafa Ali, Zeyneb Hatun maddesinde şairin sanatı hakkında bilgi verirken Latîfi'den istifade eder: *Latîfi kavlince Kastamonıdan kopmuş bir Meryem-hilkat-i işmet-nümûn idi. Kendüsi nâkısatü'l-akl a'dâdında dâhil iken kemâl ü cemâle makrûn ve Fârisî ve Türkî dilde eş'âr-ı efvân bir muhaddere-i zû-fünûn idi ki dîvânını tertib idüp Sultân Mehemmede virmiş ol mukâbelede cevâ'iz-i seniyye ile ri'ayet olunmuş. Her çend kimesnenün taht-ı tasarrufında olduğunu kimse zikr itmedi. Ya'ni ki şimdiye dek yazılan tezkirelerde murâdı mersûm degüldür.*³⁴³

Mustafa Ali, kendisinden önce yazılan tezkirelerde bazı durumları eleştirerek, bazı şairler hakkında yapılan değerlendirmeleri abartılı görmüştür. Figani maddesinde: *Egerçi Mevlana 'Âşık mezbûrı üstâd-ı fâyık 'add idüp mekâdir-i nâsa 'adem-i şu'ûrundan vâfında mübalağa itmişdür. Bir nev-heves edâsı nâ-hem-vâr nihâyet ba'zı sözleri bîkr-i mazmumla nümudâr iken medhinde ifrât tarikına gitmişdür. Cümleden makbul olan kasidesi ki İbrahim Paşa sûrına didüğü mimiyyesidür.*³⁴⁴ Günahi maddesinde de benzer bir durum şu şekilde ifade edilmiştir: *Mevlana 'Âşık semt-i kasidede dahi fâyıkdur diyu yazdı. Lâkin sahife-i rüzgârda ol makule âsârı görünmedi. Sene sittin ve tis'amie târihinde Mevlevi külâhı ile Gelibolıya geldi. Hattâ anda Husrevzâde Yûsuf nâm bir şirin-leb cevâna Ferhâd-vâr 'âşık-ı mecnun oldı.*³⁴⁵

2.7.1.3. Şairin Eserlerine Dair Yazılı Kaynaklar

Mustafa Ali, şairlerin hayatları ve sanatlarıyla alakalı verdiği bilgilerde olduğu gibi eserleri hakkında aktardığı malûmâtta da en çok şairlerin eserlerinden istifade etmiştir. Bunun yanı sıra yine yazılı kaynak olarak XVI. yüzyıl tezkirelerinden faydalanmıştır. Güvâni maddesinde şairin eserinden şu şekilde yararlanmıştır. *Pâdişâh-ı mağfurun Sultân Selim cenabına Kenzü'l-Bedâyı nâm*

³⁴² Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 257.

³⁴³ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 137.

³⁴⁴ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 257.

³⁴⁵ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 265.

*risâle virmişdür. Ba'dehû Pend-nâme nazm idüp rikâb-ı hümâyûnlarına arza kılmışdur. Hattâ bu ebyât andandur.*³⁴⁶

Mevlana Fuzûlî maddesinde şairin eserleri hakkında bilgi verilerek bir eserinden alıntı yapılır: *Fârisî ve Türkî mükemmel dîvânı 'Arabî ve Derî ve Rûmî elsinede kasâ'id-i belâgat-nişân müdevven olduktan mâ'adâ Hadîkatü's-Sü'eda nâm kitâbı ya'ni ki İmâm Hüseyin b. Aliyyü'l-murtazâ şehâdetinde vâkı olan bir mü'ellef-i belâgat-misali vardır ki min veçhin Ravzatü's-şühedâdan râcihdür. Zîrâ ki ihrâk u te'sir cihetinden mü'essir kıt'aları vâzıhdur. Bundan gayrı Rind ü Zâhid ve Beng ü Bâde ve Sıhhat ü Maraz nâm risâleleri ve manzum Leylâ vu Mecnûnı vardır ki cümlesi pesend ü tahsîne sezâvârdur. Bu ebyât Leylâ vü Mecnûn'dandur.*³⁴⁷

Mustafa Ali, Necâtî maddesinde şairin eseri hakkında bilgi aktarırken Âşık Çelebî'ye müracaat eder: *Mevlana 'Âşık kavlince bu kitâb-ı manzume Leylî ve Mecnûn nâmına temâm olduktan gayrı sâbıku'z-zıkr şehzâde-i merhuma Hucetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlinün Kimyâ-yı Sa'âdetini ve muhâdarâtdan Câmi'u'l-Hikâyât mücelledâtını min-ciheti'l-itmâm tel'lif-i bâhirü'l-ihitâm itmişdür.*³⁴⁸ Mustafa Ali, Ahmedi maddesinde şairin eserleriyle ilgili bilgi aktarırken Latîfî ve Sehî Bey'den istifade eder: *Bu matla dahi dîvânındandur diyu Mevlana Latîfî tezkiresinde yazmışdur. Ve 'ilm-i tıbdan Mesâ'il-i Kânûn-ı Şifâyı Türkî nazm ile kitâb eyledügin dahi beyân eylemişdür. Sivas vilâyetinden idüğine şübhe yokdur. Sehî Beg kavlince Cemşîd ü Hurşîd adlu bir manzum kitâbı dahi vardır. Süleymân Şâha sunup cevâ'iz-i seniyyesin almışdur.*³⁴⁹

Mustafa Ali, Necâtî'nin eserleri konusunda yanlış bilgi verdiği inandığı Âşık Çelebî'yi eleştirerek, isimleri zikredilen eserlerin mevcut olmadığını, Sehî Bey'i de buna şahit göstererek doğru bilgiyi ortaya koymaya çalışır: *'Ale'l-husûs Sehî Beg merhum ki ömr-i vârı gibi Necâtî Begün hizmetinden ayrılmazdı. Bir nefes meclisinde cüdâ olmağa eyyâm-ı 'ömrinden saymazdı yine ol iki kitâbı veçhen mine'l-vücûh yâd itmemişdür. Ancak münâzara-i Gül ü Husrevi yazmışdur. Anı dahi Leylî ve Mecnûn idi diyu tettebbu'la galat semtine*

³⁴⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 182.

³⁴⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 255.

³⁴⁸ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 165.

³⁴⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 106.

*gitmemişdir.*³⁵⁰ Mustafa Ali, Sururi maddesinde şairin eserleri hakkında verilen sayıyı abartılı bulur: *Garâbet bundandır ki Mevlana Gubârî Surûrî Efendiyi bu tarîkla ta'yîb ve şehzâde hâcesi olduğına ta'accüb iderken kendüye dahi ol ibtilâ vâkı oldu. Sa'âdet-i mücâvereti koyup Sultân Bâyezidün evlâd-ı kirâm hâceliğini kabulle ta'ayyüni zuhûr buldı. Ve bi'l-cümle Monlâ Surûrî'nün fezâ'ili zâhir ve müllefâtı otuz altı olup niteki sinni anun za'fi idüğü ma'lum- ekâbir ü esâgirdür. 'Ulûm-ı Arabiyyeden olan musannefâtı fasl-ı 'ulemâda mezkûrdür.*³⁵¹ Mustafa Ali, Ahmed-i Dâî maddesinde, Âşık Çelebî'den şairin eseriyle ilgili alıntı yapar: *Husûsâ Ferâh-nâme nâm bir risâle nazm idüp rezm ü cenge müte'allik nice teşbîhât-ı rengin îrâd itdüğinden gayrı teressül üslûbunda ba'zı münşe'âtla dahi kullî iştihâr virmiş idi. Bu beyt Ferâh-nâmesindendir deyu Mevlana 'Âşık yazmışdur.*³⁵²

2.7.2.SÖZLÜ KAYNAKLAR

Bir bürokrat olan Mustafa Ali, devletin çeşitli görevlerinde bulunmuş ve bu vesileyle birçok şairle tanışma imkânı yakalamıştır. Gerek İstanbul'da gerekse İmparatorluğun farklı bölgelerinde değişik görevlerde bulunan tezkire müellifi bu görevler icabı bulunduğu bu yerlerde yaşayan şairlerle tanışıp onlardan malûmât almayı ihmal etmemiştir. Mustafa Ali görevde bulunduğu dönemde kendisine çeşitli sebeplerle ulaşamadığı şairlerle ilgili ise civarda şairi tanıyan kişilerin bilgisine başvurmuştur.³⁵³

Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmında tarihçi kimliğinden dolayı daha çok yazılı kaynaklardan istifade etmiştir. Yazar, sözlü kaynaklar içerisinde en güvenilir olan birebir görüşmeyi tercih etmiştir. Üçüncü şahıslar da yine Mustafa Ali'nin en çok istifade ettiği sözlü kaynakların başında gelir. Kühü'l-Ahbâr'da da kendisinden önce yazılan tezkirelerde olduğu gibi rivayetler ve halk arasındaki sözlü kullanımlardan istifade eder.

2.7.2.1. Şairin Hayatına Dair Sözlü Kaynaklar

Mustafa Ali Kühü'l-Ahbâr'da şairlerin hayatı ile ilgili bilgileri şairle birebir görüşerek elde etmiştir. Mustafa Ali bunun yanında üçüncü şahısların

³⁵⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 165.

³⁵¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 231.

³⁵² Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 107.

³⁵³ Çınarcı, *a.g.m.*, 534.

bilgisine de başvurmuştur. Halîmî maddesinde şairin hayatı ile ilgili şu bilgiler aktarılır: *Nefs-i Kastamoni'de tevellüd itmiş i'ade-i Samâniyyeden mülâzemet rütbesine yetmiş ba'z-ı tekmil-i ulûm ü fûnûn tahsil itmeğe diyâr-ı Aceme gitmiş ondan gelüp Mekke-i mükerrermede mütekâ'id olmuş hattâ tarik-ı Zeyniyyede bir pîr-i mümtâz hizmetine yetişüp tekmil-i tarikatla itilâ-i şân bulmuş kimsedür. Ba'dehû câzibesi ile Kastammonî'ya gelüp 'ilm-i zâhir ü bâtından âzâdeye rağbet göstermiş ittifâk Sultân Selim Han Trabzon'da Mir-livâ-yı zî-şân iken mezburun ahlak-ı hasanesini işitmeleri ile şeref-i sohbetine tâlib olup da'vetine emr-i şerif ü âdem göndermişler.*³⁵⁴ Beyânî maddesinde şairin hayatı ile ilgili bilgi şöyle zikredilir: *Ruçuk nâm kasabadandur. Mevâlî-i izâm hizmetinde tahsil-i ulûm itdükten sonra nihrir-i rûşen-şuhûd âfitâb-ı felek-su'ûd Mevlana müfessir Ebu's-su'ûd merhumun tefsir-i şerifi beyazına me'mur oldu. Tâ ki ol hizmet-i 'âli menâsıbından behremend olup kat'-ı merâtib itdükten sonra Tevfik-i subhâni karîn-i hâl ü şânı olup cümleden el çekdi. Meşâyihden Ekmel Efendi hizmetine yetişüp ahz-ı hilâfet itdi.*³⁵⁵

Mustafa Ali, Ahdî maddesinde şairle görüşüğünü şu şekilde dile getirmiştir: *Sene erba'a ve tis'inde ki bu hakir Bağdâd hazinesine defterdâr olup vardum. Ashab-ı nazmdan otuz miktdârı şâ'ir kasâ'id ü târîh ü gazel sunup her birine ri'âyet itdüm. Mezbûr Ahdî dahi anlardan idi.*³⁵⁶ Mustafa Ali kendisinin ulaşamadığı şairler için o bölgede şairi tanıyan kişilerin bilgisine başvurmuştur. Şükrî maddesi buna örnektir: *Feammâ bu hakir Kayseride vâli iken Zü'l-kadirli ümerâsınun birinde işitdüm. Bu hususi böyle tahkik itdüm ki monlâ Şükrî ol zümreden 'Ali Begün hâcesi olup henüz timardan ma'zul iken fütühât-ı Selim Hanı nazm itmiş. Sultân Süleymân Han-ı şehriyâr-kârdân ve İbrâhim Paşa-yı zî-şân vezir-i müşir-i âsâf-nişân olduğu hâlde getirüp sunmuş.*³⁵⁷

Hayalî maddesinde şairin akrabasının bilgisine müracaat edilmiştir: *Ferzend-i azizi hikâyet itmişdür ki hâlet-i nez'ında anı kenarına alup âhır didüğü matla bu olduğunu rivâyet itmişdür.*³⁵⁸ Surûrî maddesinde onun öğrencisi olduğunu açıklar: *Şehr-i mezburun bâzâristanında câlis kâmrân idi. Bu hâkir dânişmend*

³⁵⁴ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 175.

³⁵⁵ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 201.

³⁵⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 534.

³⁵⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 234.

³⁵⁸ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 215.

*iken merhum Sururî Efendiden Tefsir-i şerîf telemmüzine cüll-i himmet ve vücuda müteallik resâil tezâkirine müdavemet dahi vuku bulmuşdı. Merhum-ı mezbur ma'lumatına nazar bir bahr-ı 'amîk idi. Ammâ te'lif ü tahrir tarıkında kuvvet-i fikriyesi gayr-ı dakîk idi.*³⁵⁹

2.7.2.2. Şairin Sanatına Dair Sözlü Kaynaklar

Mustafa Ali, şairlerin sanatları hakkında bilgi aktarırken XVI. yüzyıl tezkirelerinden sıkça istifade etmiştir. Müellif, bunun yanında şairlerle birebir görüşerek onların sanatları hakkında bilgi sahibi olmuştur. İyi bir edebiyat bilgisine ve yorumuna sahip olan Mustafa Ali, bu özelliğinden dolayı bazı şairler hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Emânî Çelebî maddesinde şairin sanatı ile ilgili şu bilgiler aktarılır: *Ma'rifeti kavâ'id-i 'ulûmiyye ile muhkem ve libâs-ı 'irfân u biza'ati fevâ'id-i fûrs ferasetiyle müstahkem lâ'übâli ve karîn-i e'âzîm-i ehâli akranının mutasallibi ekfâ vü hullânının mü'eddeb ü müte'evveli olup bir vâ'iz-i kürsi-nişan ki sehv ile halt-ı kelâm ve yanlış terkiib okımağla cehlîni i'lân u i'lâm eyleye. Ol hazır olduğu taktirce sükut itmek belki dâman u garibanından yapışup kürsiden kitâbet ide ide geldiği ahkâm gibi vâcibü'l-ımtisâlîle mu'abberdür. Egerçi ki küttâb ammâ henüz sâhib-divân degüldür. Ve şiiri az ve öz dimek vâdisine sulukla şimdilik ol bızâ'ası verâ-i kümûnda pinhândur.*³⁶⁰

Müellif, Süleyman Çelebî maddesinde şairin sanatı hakkında kendi bilgisini aktarır: *Elhak bir kitâb-ı müstetâb itmişdür ki lisân-ı kalemden beyâz-ı rakama gelmesi bir sâ'at-i sa'idde vuku bulup belki ekser-i kevâkibün burc-ı şerfde ittîfakına râst gelüp asâr-ı nuhusetden müberrâ zamânda gelmişdür ki sâl-be-sâl nice bin mecâlis-i vâcibü'l-iclâlde okınır. Elhak mü'essir edâlar ile nazm eylemişdür. Nice Mevlid-i Nebî-i manzum dahi var iken birisi ne ele alınur ve ne kimsenün gözüne dokunur. Güya ki ta'lim-i ruh-ı kudsi ile söylemişdür. Ve mezbur Süleyman Çelebî'nün Şeyh Mahmud nâm ceddî egerçi ki şiir ile külli iştihâr bulmamış ve bir mahlas ihtiyâr ile ebyâtını tedvine rağbet kılmamış.*³⁶¹

³⁵⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 229.

³⁶⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 294.

³⁶¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 101.

2.7.2.3. Şairin Eserlerine Dair Sözlü Kaynaklar

Mustafa Ali, *Kühü'l-Ahbâr*'da şairlerin sanatları hakkında bilgi aktarırken sözlü kaynaklardan ziyade daha çok yazılı kaynakları kullanmıştır. Mustafa Ali, tezkiresinde genelde şairlerle birebir görüşerek eserleri hakkında bilgi toplamış, ulaşamadığı şairler hakkında da o civarda bulunan önemli şahısların bilgisine müracaat etmiştir. Mustafa Ali, *Monla Halîmî* maddesinde şairle birebir görüştüğünü ve eserlerinden haberdar olduğunu şu şekilde aktarır: *Halîmi lügati diyu meşhur olan Bahrü'l-Garâ'ib nâm kitâbı bunlar te'lif itmişdür. Bu hakir külliyyâtını gördüm. Otuz mikdârı resâ'il ü kasâ'idi-i masnu'asını mütâla'a itdüm. Elhak dikkât-i kalb ve tab'î nâzüğine âferin ve mahâret-i zihn-i mûşikâfina sad-tahsin ki merhum Selmân-ı Sâvecinün kaside-i müşkilesine karîb tahayyülât-ı matbû'ası vardır.*³⁶²

Yahya Bey maddesinde şairin eserleriyle ilgili şu bilgiler aktarılır: *Elhak zebân-ı vukû'a meyyâl gazelde ve mesnevide sahib-hâl bir şâ'ir-i ehl-i kemâl idi. Egerçi üzerine celeb-keşlikden başkası yakışmazdı. Feammâ gizli genç gibi pûşide idi. Evzâ-ı hod nâdide olup vasf-ı hâli guyâ ki nâ-şenide idi. Mesnevide Şâh u Gedâsı ve Gencine-i Râz nâmına bir kitâb-ı dil-küşâsı olduktan ma'adâ Yûsuf u Züleyhâsı ve Usûl-nâme nâm bir kitâb-ı dil-ârâsı medh u tavsîfe sezâvardur. Esnâ-yı vefâtında divânını dahi tekml eyledi.*³⁶³

³⁶² Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 176.

³⁶³ Gelibolulu Mustafa Ali, *a.g.e.*, 287.

SONUÇ

Türk tezkireciliğinin başlangıcı kabul edilen Alî Şîr Nevâyî'nin "Mecalisü'n-Nefâyis" adlı eseri gerek Herat ekolü gerekse XVI. yüzyıl Anadolu tezkireleri için önemli bir model oluşturur. Alî Şîr Nevâyî'nin Mecalisü'n-Nefâyis'te uyguladığı tabaka sistemi kendisinden sonra kaleme alınan pek çok tezkire için örnek teşkil eder. Teziresinde daha çok sözlü kaynaklara yer veren Nevayî, tezkiresine aldığı çoğu şairlerle birebir görüşme imkânını bulmuştur. Bu yüzden şairlerle ilgili birinci ağızdan bilgi alma imkânını yakalamıştır. Bununla birlikte pek çok şair hakkında rivayetlerden ve üçüncü şahıslardan duyduğu bilgileri de aktarmıştır. Ayrıca, Alî Şîr Nevâyî mektuplaşma yoluyla bazı şairler hakkında malûmât elde etmiştir.

Molla Camî, Baharistân adlı eserini sekiz ravzaya ayırmış ve sadece yedinci ravzasında şairler ile ilgili bilgi aktarmıştır. Molla Camî, tezkiresinin mukaddimesinde istifade ettiği kaynaklar hakkında bilgi vermemiş, Alî Şîr Nevayî'de olduğu gibi daha çok sözlü kaynaklardan yararlanmış. Molla Camî, yazılı kaynak olarak en çok şairlerin kendi eserlerinden istifade etmiştir.

Devletşah ise tezkiresinde sözlü kaynaklara geniş yer vermesine karşın Herat ekolü tezkireleri içerisinde yazılı kaynaklara en çok yer veren tezkirecidir. Devletşah, tezkiresinde pek çok yazılı kaynaktan istifade etmiş ve eserini bir tarihçi titizliğiyle kaleme almıştır. Devletşah ayrıca tezkiresinde istifade ettiği kaynakları mukaddime kısmında belirtmiştir. Devletşah, tezkiresinde kaynakları kullanma ve tezkireyi ele alış biçimi bakımından diğer tezkirelere kıyasla daha derli toplu bir yol izlemiştir.

Anadolu sahasında yazılan ilk tezkire olan Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum'da herhangi bir tabaka ya da bölümlendirme yoktur. Eserde 54 şair hakkındaki bilgi tek bölümde verilmiştir. Müellif, şairlerin yerini önem sırasına göre belirlemiştir. Şairler genelde tarihi ve kronolojik düzene göre sıralanmıştır. Garibî, tezkirenin mukaddime kısmında şairler hakkında nasıl bilgi elde ettiğini belirtmiştir. Müellif, eserinde çoğunlukla şairlerle birebir görüşmelerden edindiği bilgileri sunmuş, birebir görüşme imkânı bulamadığı şairler hakkında ise devrin önemli şahıslarından bilgiler almıştır. Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum'da yazılı kaynak olarak daha çok şairin kendi eserinden istifade edilmiştir.

Sehî Bey tezkiresinin mukaddime kısmında Herat ekolü tezkirelerini incelediğini ve bu tezkirelerden esinlenerek böyle bir tezkire yazma düşüncesinin oluştuğunu ifade etmiştir. Sehî Bey Herat ekolü tezkirelerinden etkilenmekle birlikte asıl model aldığı tezkirenin Ali Şîr Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis olduğunu belirtir. Sehî Bey yazılı kaynak olarak en çok tarih kitaplarından istifade etmiştir. Tezkire'de şairlerin sadece hayatı değil sanatı ve eserleri hakkında da bilgi verilirken bu tarih kitaplarından yararlanılmıştır. Sehî Bey, İstanbul ve çevresinde çeşitli devlet görevlerinde de bulunmuş, bu sayede pek çok şair ile birebir görüşme imkânı yakalamıştır. Sehî Bey'in en çok yararlandığı yazılı kaynak yine kendisinin ulaşıp okuduğu, şairlerin kendi eserleridir. Tezkire'de istifade edilen bir başka yazılı kaynakta tarih kıtalarıdır. XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu gibi Sehî Bey tezkiresinde de bazı şairlerin hayatı ile ilgili tarihi kıtalarına yer vermiştir.

Anadolu sahasında yazılan tezkireler Garibî ve Sehî Bey örneklerinden sonra kaynak kullanımını bakımından zenginleşerek devam etmiştir. Latîfî Tezkiresi ile beraber şairin sadece hayatı hakkında değil, sanatı ve eseri hakkında da detaylı bilgiler vermeye başlanmıştır. Latîfî, Herat ekolü tezkirelerinden etkilenmekle beraber, kendi tezkiresinde bazı değişiklikler yapmıştır. Latîfî, çok pratik bir niteliğe sahip alfabetik sistemi kullanarak, bu alanda kendisinden sonra gelen tezkireciler için de büyük bir model oluşturmuştur. Müellif, tezkiresinin mukaddime kısmında istifade ettiği kaynaklardan bahsetmiştir. Latîfî, tezkiresinde şairlerin divan, risale, mesnevi ve makalelerinden istifade ettiğini belirtmiştir. Latîfî, yazılı kaynak temin edemediği durumlarda ise devrin âlim ve yaşlı kişilerine müracaat etmiştir.

Ahdî, Bağdat'ta doğmuş çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelen Ahdî, buradaki kültürel zenginlikten etkilenerek bir tezkire yazma ihtiyacı duymuştur. Gülşen-i Şu'arâ'yı XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerden ayıran en belirgin özellik, Ahdî'nin kendisinden önce yaşamış şairleri tezkiresine almamasıdır. Yazar tezkiresine aldığı şairleri kendi çağındakilerle sınırlandırmıştır. Gülşen-i Şu'arâ'nın tezkireciliğimiz açısından en önemli yönü Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu bölgelerinde yaşayan şairler hakkında malûmât içermesidir. Eser Bağdat ve çevresinde yetişen toplam 147 şair hakkında bilgi ihtiva eder. Gülşen-i Şu'arâ, Bağdat ve çevresindeki şairler

hakkında bilgi veren ilk ve tek eser olması nedeniyle büyük bir önem taşır. Ahdî, eserinin mukaddime kısmında kaynaklardan nasıl yararlandığı ile ilgili bilgi vermemekle birlikte, tezkiresi incelendiğinde daha çok şairlerin kendi eserlerinden istifade ettiği görülür. Ahdî gerek İstanbul çevresinde gerekse Bağdat'ta pek çok şairle birebir görüşme imkânı bulmuştur. Tezkire'de aktarılan bilgilerin çoğu da birebir görüşmelerden temin edilmiştir.

Âşık Çelebî'nin, Meşâ'irü's-Şu'arâ Tezkiresi XVI. yüzyılda yazılmış en hacimli tezkiredir. Âşık Çelebî, tezkirenin mukaddime kısmında yararlandığı kaynaklar hakkında malûmât vermiştir. Hayatının önemli bir kısmını İstanbul'da geçiren Âşık Çelebî bu vesileyle pek çok ilim meclisine katılmış ve devrin önemli şairleriyle tanışma imkânı bulmuştur. Bu nedenle Meşâ'irü's-Şu'arâ Tezkiresi'nde Âşık Çelebî'nin şairlerle birebir görüşmeden aktardığı bilgiler önemli bir yer tutmaktadır. Âşık Çelebî, tezkiresi XVI. yüzyılda yazılan tezkireler içerisinde, yazılı kaynaklara en çok yer veren tezkirelerin başında gelir. Müellif, dönemin önemli Tevârih-i Âl-i Osmanîleri ve kendisinden önce yazılan Türk tezkirelerinden de istifade etmiş ve bunların adlarını belirtmiştir.

Kınalızâde Hasan Çelebî, tezkiresinin mukaddime kısmında hangi kaynaklardan istifade ettiği ile ilgili bir bilgi aktarmamıştır. XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerde olduğu üzere Hasan Çelebî'de de yazılı ve sözlü kaynaklara yer verilmiştir. Hasan Çelebî, tezkiresinde kendisinden önce kaleme alınan tezkirelerden çok fazla istifade etmiştir. Âşık Çelebî'nin tezkiresinde bazı şairler hakkında aktardığı bilgiler Hasan Çelebî tezkiresinde de benzer şekilde verilmiştir. Bu da Hasan Çelebî'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ'dan ne kadar etkilendiğini, kendi tezkiresinde aktardığı bilgilerin ne kadarının kendisine ait olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız son eser olan Gelibolulu Âli'nin Kühü'l Ahbar adlı eseri bir tarih kitabıdır. Bu kitabın sadece bir bölümü şairler hakkında bilgi içermektedir. Bir tarih kitabı olması hasebiyle Ali, eserinde yazılı kaynaklara sıkça yer vermiştir. Tezkirenin mukaddimesinde eserin tamamında istifade edilen tarih kitaplarından bahsedilmiştir. Tarih kitaplarının yanı sıra XVI. yüzyıl tezkirelerinden de ziyadesiyle yararlanmıştır. Mustafa Ali eserini oluştururken, Herat ekolü ve Anadolu sahasında kendisinden önce yazılmış tezkirelerden farklı

bir yol izlemiştir. Mustafa Ali tezkiresindeki şairleri; tabakat, alfabetik ya da ebced sistemine göre değil, devrin padişahlarına göre tasnif etmiş ve her bölümün başına da o padişahın ismini koymuştur.

Herat ekolü ve XVI. yüzyıl Anadolu sahasındaki tezkirelerin kaynakları ve bu kaynaklardan istifade ediş yönleri aşağıdaki iki tabloda ayrıca gösterilmiştir.

Tezkirenin Adı	İstifade Edilen Kaynak	Kaynaktan İstifade Edilme Yönü
Bahâristân	Rivayet	Hayat
	Şairin Eseri	Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Eser
Devletşah Tezkiresi	Rivayet	Hayat
	Üçüncü Şahıslar	Hayat
	Şairin Eseri	Hayat-Sanat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat
Mecâlisü'n-Nefâyis	Şairin Kendisi	Hayat- Eser
	Üçüncü Şahıslar	Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Tarih Düşürme	Hayat
	Mektuplaşma	Hayat-Eser

Tezkirenin Adı	İstifade Edilen Kaynak	Kaynaktan İstifade Edilme Yönü
Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm	Rivayet	Hayat
	Üçüncü Şahıslar	Hayat
	Şairin Eseri	Eser
	Tarih Kıtası	Hayat
Heşt Behişt	Rivayet	Hayat
	Şairin Kendisi	Hayat
	Şairin Eseri	Hayat-Sanat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat
	Tarih Kıtası	Hayat
Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ	Rivayet	Hayat
	Şairin Kendisi	Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser
	Toplumdan Edinilen Bilgi	Hayat- Eser
	Şairin Eseri	Eser-Sanat
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat- Sanat

	Tarih Kıtası	Hayat
Gülşen-i Şu'arâ	Şairin Kendisi	Hayat- Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat
	Toplumdan Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat
	Tarih Kıtası	Hayat
	Mektuplaşma	Eser
Meşâ'irü'ş-Şu'arâ	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser
	Duvar Yazıları	Eser
Hasan Çelebî Tezkiresi	Şairin Kendisi	Hayat-Eser
	Üçüncü Şahıslar	Hayat-Eser-Sanat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat-Eser
	Mektuplaşma	Eser
	Duvar Yazıları	Eser
	Mezar Taşları	Hayat-Eser
Künhü'l- Ahbâr'ın Tezkire Kısmı	Şairin Kendisi	Hayat-Eser-Sanat
	Üçüncü Şahıslar	Hayat
	Toplumda Edinilen Bilgi	Hayat-Eser
	Şairin Eseri	Hayat-Eser
	Müellifi Farklı Bir Eser	Hayat-Sanat-Eser
	Tarih Kıtası	Hayat

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, Gökçehan Aysel, “Sehî Bey’in Heşt Behişt Tezkiresinde Gazel Türü ile İlgili Yapılan Değerlendirmelerde Kullanılan Eleştirel Üslup”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, LXI-61, Ankara, 2011.

AHDÎ, *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâsı*, (Haz.;; Süleyman Solmaz), Ankara, 2005.

AKSOYAK, İsmail Hakkı, Şair Tezkireleri, Ankara, 2011.

AŞIK ÇELEBÎ, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, (Haz.;; Filiz Kılıç), İstanbul, 2010.

AYDEMİR, Yaşar, *Eski Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*, Ankara, 2013.

AYNUR, Hatice, *Âşık Çelebî ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, İstanbul, 2011.

CANIM, Rıdvan, “Sehî Bey”, *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 2009, XXXVI, 316-317.

_____, *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara, 2012.

ÇETİNDAG, Yusuf, “Biyografik Bilgi ve Şiir Eleştirisi Açısından Baharistan” *İlmi Araştırmalar Dergisi*, XIV-37, İstanbul, 2002.

ÇETİNDAG, Yusuf, *Ali Şîr Nevâyî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, İstanbul, 2011.

ÇINARCI, Mehmet Nuri, “Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şu’ara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları”, *Turkish Studies*, IX- 3, Ankara, 2014.

DERİOĞLU, Ayla, Devletşah, *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 1994, IX, 244-245.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik*, Ankara, 2007.

DEVLETŞAH B. ALAÜDDEVLE, *Devletşah Tezkiresi*, (Çev.;; Necâtî Lugal), İstanbul, 1977.

_____, *Tezkire-i Devletşah*, (Çev.;; Necâtî Lugal), M.E.B. Yayınları, Ankara, 1967.

ECKMANN, Janos, *Çağatayça El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul, 2009.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 1958.

ERASLAN, Kemal, “Çağatay Edebiyatı” *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 1993, VIII, 167-176.

_____ *Alî-Şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâyis (Çeviri ve Notlar)*, Ankara, 2001.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla, Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 2008.

GARİBİ, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum*, (Çev.; İsrail Babacan), Ankara, 1994.

GELİBOLULU MUSTAFA ALİ, *Kühü'l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (Haz. Mustafa İsen), Ankara, 1994.

İSEN Mustafa, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2007.

_____ "Divan Edebiyatında Bir Tür: Tezkireler", *Milli Eğitim Dergisi*, 90- LVII, Ankara 1989.

_____, *Latîfî Tezkiresi*, Ankara, 1999.

_____, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Ankara, 1998.

_____, *Şair Tezkireleri*, Ankara, 2011.

KILIÇ, Filiz, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, 1998.

_____, *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*, Ankara, 2013.

KINALİZÂDE HASAN ÇELEBİ, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (Haz.: Aysun Sungurhan Eyduran), Ankara, 2009.

KORKMAZ, Vedat, "Anekdotlarındaki Mesajlar Bakımından Latîfî ve Âşık Çelebî Tezkirelerinin Tenkidi" *Turkish Studies*, IX- 6, Ankara, 2014.

KURNAZ, Cemal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 2002.

KÜÇÜK, Serhat, "Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi" *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, II-1, 2012.

LATİFÎ, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Metin İnceleme)*, (Haz.; Rıdvan Canım), Ankara, 2000.

MACİT, Muhsin, "Mukaddimelere Göre Osmanlı Tezkireciliğinin Teşekkülünde Herat Tezkirelerinin Rolü" *Yedi İklim Dergisi*, V-8, İstanbul, 1993.

MENĞİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 2007.

MOLLA CAMİ, *Baharistan*, (Çev.; M. Nuri Gençosman), İstanbul, 1990.

_____, *Baharistan*, (Çev.; Adnan Karaismailoğlu), Ankara, 2004.

ÖZÖNDER, F. Sema Barutçu, *Ali Şîr Nevâyî- Muhâkemetü'l Lugateyn*, Ankara, 1996.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2012.

PEKOLCAY, Necla, *İslami Türk Edebiyatı*, İstanbul, 2002.

PEKTAŞ, Mehmet, “Latîfî Tezkiresinde Edebi Sanatlar ve Edebi Sanatlar ile İlgili Değerlendirmeler”, *Turkish Studies*, VII- 3, Ankara, 2012.

SEHÎ BEY, *Heşt Behişt*, (Haz.;; Günay Kut), Duxbury, 1978.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 2007, 226.

TEKCAN, Münevver, “Sâdikî Afşar’ın Mecma’ul-Havâs’ı: Çağatay Türkçesinde Yazılmış Şâirler Tezkiresi”, *Turkish Studies*, VVI-13, Ankara, 2013.

TOLASA, Harun, *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara, 2002.

USLU, Recep, “Herat” *DİA*, I- XLIV, İstanbul, 1998, XVII, 213-218.

UZUN, Mustafa, “Tezkire”, *DİA*, I-XLIV, İstanbul, 2012, XLI, 69-73.

ÖZET

Osmanlı dönemi şairleri hakkında bilgi veren en önemli kaynakların başında tezkireler gelir. Türk edebiyatında müstakil bir tür olan tezkireler, şairin sadece hayatı değil, sanat anlayışı ve eserleri hakkında da malûmât verir. Tezkire yazarı, bunu yaparken pek çok yazılı ve sözlü kaynaktan yararlanır. Tezkireci aktardığı bu bilgileri bazen de kendi düşünce süzgecinden geçirerek aktarmıştır. Müellifin farklı kaynaklar kullanması ve bu kaynakları farklı metotlarla elde etmesi, tezkirelerde aktarılan bilgilerin doğruluğu konusunda akıllarda sürekli soru işaretleri bırakmıştır.

Bu çalışmamızda, Herat ekolü tezkireleri ve XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılmış tezkirelerin, şairler hakkında bilgi aktarırken kullandıkları kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Tezkirelerde istifade edilen kaynaklar yazılı ve sözlü ana başlıkları altında verilmiştir. Bu iki ana başlık altına da şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri ile ilgili istifade edilen bilgi kaynaklarına yer verilmiştir. Çalışmamızda tezkirelerin tercümeleleri ve Türkiye Türkçesine aktarılmış metinlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca verilen örneklerde metinlerin orijinaline bağlı kalınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, Herat Ekolü Tezkireleri, XVI. yüzyıl Anadolu Tezkireleri, Bilgi Kaynakları

ABSTRACT

Poetry anthologies have the first place among the most important sources providing information about the Ottoman period poets. Poetry anthologies that are a kind of self-contained in Turkish literature, not only give information about the poet's life, but they give information about his understanding of art and his works. Author of poetry anthologies, while doing so, he utilizes many written and verbal sources. Poetry anthologies author, sometimes quoted this information by passing his thought world. Because the author used different sources and obtained these resources by different methods, constantly question marks left in their minds about the accuracy of the information transmitted in poetry anthologies.

In this study, it has tried to determine the source they used when transferring information about poets of Herat school poetry anthologies and written poetry anthologies XVI. century in the area of Anatolia. The resources that utilized in poetry anthologies have been given under written and verbal main headings. Also, under these two main headings have been placed related to utilized information source about the life, artifacts, and works of poets. In our study, it has been utilized the translations of poetry anthologies and the texts that transferred to Turkey Turkish. Also, in given examples have been adhered to the original texts.

Keywords: Poetry Anthologies, Herat School Poetry Anthologies, XVI. Century Anatolia Poetry Anthologies, Information Resources